

SPIS TREŚCI

Dokument został przyjęty podczas 351. zebrania plenarnego
Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie w dniu 8 marca 2010 roku

© Wydawnictwo WAM, 2010

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7505-561-0

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 -31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl
Zapraszamy do naszej

KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://Wydawnictwo.WAM.pl>
tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 12 62 93 261

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
wydawnictwowam.pl

Wykaz stosowanych skrótów	7
Wprowadzenie	9
Terminologia Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce	13
Rozdział I	
Wprowadzenie w życie religijne	15
1. Charakterystyka dzieci w wieku przedszkolnym	15
2. Podstawa programowa nauczania religii w przedszkolu	17
3. Korelacja nauczania religii z wychowaniem przedszkolnym	21
4. Współpraca środowisk wychowawczych	23
Rozdział II	
Katecheza inicjacji w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii	26
1. Charakterystyka dzieci klas I-III szkoły podstawowej	26
2. Podstawa programowa nauczania religii w klasach I-III szkoły podstawowej	28
3. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną	33
4. Współpraca środowisk wychowawczych	35
Rozdział III	
Katecheza mistagogiczna	37
1. Charakterystyka dzieci klas IV-VI szkoły podstawowej	37
2. Podstawa programowa nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej	39
3. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną	43
4. Współpraca środowisk wychowawczych	48
Rozdział IV	
Katecheza wyznania i rozumienia wiary	50
1. Charakterystyka młodzieży klas gimnazjalnych	50
2. Podstawa programowa nauczania religii w gimnazjum	51
3. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną	60
4. Współpraca środowisk wychowawczych	68
Rozdział V	
Katecheza świadectwa wiary	70
1. Charakterystyka młodzieży szkół ponadgimnazjalnych	70
2. Podstawa programowa nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych	72

3a. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w liceum lub technikum w zakresie podstawowym.	80
3b. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w liceum lub technikum w zakresie rozszerzonym.	87
3c. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w liceum lub technikum w ramach przedmiotów uzupełniających.	97
3d. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w zasadniczej szkole zawodowej.	100
4. Współpraca środowisk wychowawczych.	101
Rozdział VI	
Katecheza specjalna.	103
1. Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną	105
2. Podstawa programowa katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym.	116
3. Współpraca środowisk katechetycznych w katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym.	121
4. Katecheza osób z autyzmem.	123
5. Katecheza osób z niesłyszących lub słabo słyszających.	123
6. Katecheza osób niewidomych i słabo widzących.	125

WYKAZ STOSOWANYCH SKRÓTÓW

CT	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska „ <i>Catechesi tradendae</i> ” (16 X 1979).
DOK	Kongregacja ds. Duchowieństwa, <i>Dyrektorium ogólne o katechizacji</i> (15 VIII 1997).
FC	Jan Paweł II, Adhortacja apostolska „ <i>Familiaris consortio</i> ” (22X1 1981).
KDK	II Sobór Watykański, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „ <i>Gaudium et spes</i> ” (7 XII 1965).
KKK	<i>Katechizm Kościoła Katolickiego</i> (8 XII 1992).
PDK	Konferencja Episkopatu Polski, <i>Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce</i> (20 VI 2001).
RH	Jan Paweł II, Encyklika „ <i>Redemptor hominis</i> ” (4 III 1979).
SC	Benedykt XVI Adhortacja apostolska <i>Sacramentum caritatis</i> (22 II 2007)

WPROWADZENIE

Kościół, świadomy swego posłannictwa głoszenia wszystkim ludziom Dobrej Nowiny o zbawieniu, stara się to zadanie wypełniać wszystkimi dostępnymi mu sposobami. Ten proces, którego istotnym momentem jest posługa słowa Bożego, realizuje się przez pierwsze głoszenie, tzn. przepowiadanie misyjne, katechezę przed- i pochrzcielną, posługę liturgiczną, katechetyczną i teologiczną (DOK 49-52). Wszystkie te formy posługi słowa są ze swej istoty aktem całego Kościoła, który ożywiany mocą Ducha Świętego ukazuje światu jedyność i powszechność posłania Jezusa Chrystusa (DOK 78). Treścią tak rozumianej posługi Kościoła jest wiara w Boga, który w Jezusie Chrystusie, Synu Bożym, wszedł w historię ludzi, przyjął ich sposób życia do tego stopnia, że stał się do nich podobny we wszystkim oprócz grzechu po to, aby doprowadzić do zawarcia nowego i ostatecznego przymierza między Bogiem i ludźmi (DOK 41). Te treści wiary Kościół czerpie z objawienia Bożego (DOK 94). Kieruje się przy tym zasadą teologicznej ciągłości Biblii: jeden Bóg, jeden plan zbawienia, jedna wiara ukierunkowana na jedynego Zbawiciela człowieka - Jezusa Chrystusa.

Adresatami przepowiadania Dobrej Nowiny są zarówno niewierzący, ci, którzy żyją w stanie obojętności religijnej, jak i gorliwi wyznawcy (DOK 61). Wobec dwóch pierwszych kategorii osób posługa słowa przybiera postać pierwszego głoszenia zbawczego orędzia Jezusa Chrystusa i wspiera ich w podejmowaniu decyzji kształtowania życia opartego na zasadach ewangelicznych (DOK 53). W przypadku osób głęboko wierzących przepowiadanie staje się katechezą czyli wprowadzaniem w pełnię życia chrześcijańskiego. Zadaniem katechezy jest doprowadzenie człowieka nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości (DOK 80). Katecheza staje się ważnym ogniwem między działaniem misyjnym Kościoła, którego istotą jest wzywanie do wiary, oraz działaniem duszpasterskim, które wspiera wiarę wspólnoty chrześcijańskiej (DOK 64). Stąd też wszelkie inicjatywy Kościoła powinny wspierać człowieka w jego

upodobnieniu się do Jezusa i włączaniu do wspólnoty Jego uczniów. Wspólnota ta swą wiarę wyznaje, celebryje i o niej świadczy (DOK 67-68).

Kościół w Polsce wypełnia na różne sposoby i w różnych miejscach zadanie głoszenia Dobrej Nowiny. Ma ono miejsce w rodzinie, w parafii, a także w szkole. Natomiast jej adresatami czyni dorosłych, dzieci i młodzież. Katecheza dzieci i młodzieży po roku 1990 przybrała postać głównie nauczania w szkole, co nie oznacza, by mniej uwagi można było poświęcać katechezie dorosłych i duszpasterstwu katechetycznemu dzieci i młodzieży w parafii.

Charakterystycznym dla szkolnego nauczania religii zjawiskiem jest to, że uczestniczący w tych lekcjach uczniowie prezentują dość zróżnicowany poziom zainteresowania Ewangelią, a w konsekwencji poziom życia religijnego. Można też zauważyć, że wiele osób korzystających ze szkolnych lekcji religii nie osiągnęło jeszcze dojrzałości odpowiedniej dla swojego wieku. Nie sprzyja to podejmowaniu ważnych życiowych decyzji, utrudnia też prowadzenie tego nauczania. W związku z tym nauczanie religii w szkole niejednokrotnie przybiera bardziej postać procesów ewangelizacyjnych - pierwszego zainteresowania Jezusem Chrystusem i Jego Dobrą Nowiną, mniej natomiast katechezy wtajemniczenia chrześcijańskiego. Sens oraz główne zasady nauczania religii w szkole opisuje *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2001 (zob. PDK 82-96).

Nauczanie religii w szkole nie wyczerpuje w pełni zadań stawianych przed katechezą (DOK 73), dlatego konieczne jest uzupełnienie go katechezą w rodzinie i w parafii. Nauczanie religii w polskiej szkole jest jednym z wielu elementów składowych całościowej posługi słowa w Kościele.

Nauczanie religii w szkole daje także możliwość objęcia procesem formacji chrześcijańskiej uczniów z rodzin dysfunkcyjnych. Wspieranie rozwoju życia chrześcijańskiego uczniów z tych środowisk może polegać na szczególnej, osobistej zachęce do udziału w liturgii, pomocy w bezpośrednim przygotowaniu do przyjęcia sakramentów czy kierowaniu ich, w ramach możliwości, do świetlic parafialnych.

Adresatami *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* są przede wszystkim twórcy programów nauczania religii. Ze względu na różne potrzeby ewangelizacyjne środowisk, w jakich wychowują się dzieci i młodzi ludzie, potrzebne jest opracowanie różnorodnych programów i podręczników katechetycznych. Celem *Podstawy programowej katechezy* jest stworzenie ram, które umożliwiłyby tę różnorodność przy

jednoczesnym zachowaniu pewnej jednolitości katechetycznej na terenie całego kraju. Warte podkreślenia jest również założenie dokumentu, polegające na zapewnieniu integralności treści religijnych na dwóch poziomach: najpierw w szkole podstawowej, a następnie na III i IV etapie edukacyjnym. Zadaniem programów będzie zatem skonkretyzowanie założeń przyjętych w niniejszej *Podstawie* po to, aby katecheza wprowadzała w życie religijne (przedszkole), kierowała inicjacją w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii (ki. I-III szkoły podstawowej), pogłębiała przyłgnięcie do Chrystusa przez proces mistagogii (ki. IV-VI szkoły podstawowej), prowadziła do rozumnego wyznawania wiary i je wspierała (gimnazjum) i wreszcie umożliwiała dawanie świadectwa życia chrześcijańskiego (szkoły ponadgimnazjalne). Te same zadania oraz oczekiwania wiążą się z prowadzeniem katechezy osób znajdujących się w szczególnych sytuacjach.

Jednakże *Podstawa programowa katechezy* jest adresowana nie tylko do twórców programów i podręczników. Jej odbiorcami winni stać się także katecheci. Dokument ten bowiem określa, jakie wymagania można i należy postawić przed uczniem uczęszczającym na szkolne lekcje religii, jakie w związku z tym działania winien podjąć katecheta. Zaprezentowana tu charakterystyka psychologiczna dzieci i młodzieży oraz opis zalecanych warunków i sposobu realizacji stanowią dla katechety drogowskaz, jak formować religijnie katechizowanych, a jednocześnie mają mu dać konkretne narzędzie, przydatne we włączeniu lekcji religii w system wychowawczy szkoły. Z kolei obszerny wyciąg z *Podstawy programowej kształcenia ogólnego* daje katechetom wiedzę o wymaganiach nauczycieli innych przedmiotów oraz stanowi praktyczny przewodnik dla podejmowania korelacji nauczania religii z edukacją szkolną. Lekcja religii ze względu na swe wychowawcze znaczenie oraz korelację ma stać się bowiem prawdziwie *elementem koniecznego dialogu interdyscyplinarnego* (DOK 73).

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce odnosi się do poszczególnych etapów edukacji szkolnej i zawiera:

- charakterystykę psychologiczną dzieci i młodzieży na danym etapie edukacji;
- *Podstawą programową nauczania religii* (w przedszkolu lub szkole), obejmującą cele katechetyczne - wymagania ogólne, zadania nauczyciela religii, treści - wymagania szczegółowe, zalecane warunki i sposób realizacji;

kreślona była zresztą w poprzedniej wersji *Podstawy programowej katechezy* z roku 2001, dzięki zastosowaniu układu tabelarycznego w dokumencie.

Zadania nauczyciela religii określają uwarunkowania, sytuacje i działania nauczyciela, sprzyjające osiągnięciu przez ucznia konkretnych efektów kształcenia religijnego. Zadaniem nauczyciela religii jest bowiem wspomaganie ucznia w wszechstronnym rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, moralnym i religijnym.

Zadania nauczyciela religii oraz treści - wymagania szczegółowe prezentowane są w *Podstawie programowej katechezy* w wersji tabelarycznej, by wskazać ich ścisły związek z zadaniami katechezy.

Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną ma uwzględniać te treści przedmiotów nauczania, które są istotne z punktu widzenia celów katechetycznych nauczania religii. W związku z tym *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* zawiera wyciąg z analogicznego dokumentu prawa szkolnego. Przyjmuje sformułowania zrozumiałe dla tych programistów oświatowych, którzy z pozycji innych przedmiotów szkolnych chcieliby zaproponować nauczaniu religii integrowanie treści. Jednocześnie należy pamiętać, że korelacja nauczania religii z całością edukacji szkolnej oznacza, w zależności od konkretnego kontekstu szkolnego, nie tylko podejmowanie funkcji integrującej, ale niekiedy uzupełniającej lub polemicznej (PDK 83).

Zgodnie ze wskazaniem zawartym w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*, należy zwrócić uwagę zwłaszcza na następujące zagadnienia:

- początek świata i sens historii;
- fundament wartości etycznych;
- funkcja religii w kulturze;
- przeznaczenie człowieka;
- relacja ze środowiskiem naturalnym (DOK 73).

Stosowanie korelacji nauczania religii z edukacją szkolną jest pożądane zarówno ze względów katechetycznych (łączenie doświadczenia życia z wiarą chrześcijańską), dydaktycznych (łatwiejsze przyswojenie tych samych treści, które omawia się w różnych aspektach na różnych lekcjach), jak i wychowawczych (ukazanie uczniom jedności prawdy oraz szacunku do niej).

Rozdział I

WPROWADZENIE W ŻYCIE RELIGIJNE

Przedszkole

1. Charakterystyka dzieci w wieku przedszkolnym

Wychowanie przedszkolne obejmuje dzieci od 3. do 6. roku życia. Dzieci w tym okresie podlegają intensywnym procesom rozwojowym, zarówno pod względem rozwoju fizycznego, psychicznego, emocjonalnego, społeczno-moralnego, jak i religijnego. Zmiany w zakresie rozwoju fizycznego, a szczególnie doskonalenie układu nerwowego, tworzą podstawy do szybkiego i intensywnego rozwoju intelektualnego. Wraz z rozwojem fizycznym, poznawczym, następuje także rozwój emocjonalny, który umożliwia dzieciom w wieku przedszkolnym budowanie coraz lepszych relacji z rówieśnikami i dorosłymi.

O rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym w dużej mierze decydują procesy poznawcze, w których znaczącą rolę odgrywają zdobywane przez dziecko doświadczenia, gdyż myślenie logiczne nie jest jeszcze w pełni rozwinięte. Codzienne doświadczenia budzą w dziecku pytania o poznawaną rzeczywistość, dzięki którym możliwe staje się poznawanie przez dziecko otaczającego świata i nawiązywanie z nim kontaktu, jak też odnajdywanie własnego miejsca w gronie rówieśników i większej społeczności.

W tym okresie dziecko próbuje upodobnić się do środowiska, w którym żyje. Owo upodabnianie się wynika z jego zdolności do identyfikowania się oraz naśladowania znaczących dla niego osób czy postaci. Dziecko poprzez identyfikację i naśladowanie poznaje swoje otoczenie, odkrywa normy w nim obowiązujące oraz stara się je stopniowo respektować

i przyjmować za własne. Podobna sytuacja występuje także w życiu religijnym: posiadając zdolność do identyfikowania się i naśladownictwa, stara się ono uczestniczyć - choć jeszcze bezkrytycznie - w życiu religijnym znaczących dla niego osób.

Procesy identyfikowania się i naśladownictwa nazywane są procesami socjalizacji, a w przypadku życia religijnego socjalizacji religijnej. Socjalizacja religijna dziecka zazwyczaj wiąże się z obrazem religijności dorosłych: rodziców, opiekunów, dziadków, wychowawców czy katechetów. W żadnym jednak przypadku nabywana socjalizacja nie świadczy o autonomicznej religijności dziecka. Dlatego też wspieranie religijnego rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym winno się charakteryzować towarzyszeniem mu w nabywaniu antropologicznych podstaw przyszłego autonomicznego życia wiarą (DOK 178). Właściwością tego typu działań wychowawczych winny stawać się najpierw naturalne doświadczenia dziecka, umożliwiające pozytywny kontakt ze światem i ludźmi, które z czasem mogą przekształcać się w doświadczenia religijne. Doświadczenia te stanowią bowiem fundament stopniowej inicjacji w życie wiarą, której podmiotem ma być osoba Boga przyjaznego, zatroskanego o człowieka i o jego szczęśliwe życie. Dlatego w wychowaniu religijnym dzieci w wieku przedszkolnym ogromne znaczenie ma poprawna interpretacja codziennych doświadczeń dziecka wyrażona językiem prostym, zrozumiałym, pozbawionym zdrobnień i infantylizacji, a jednocześnie poprawnym teologicznie. Znaczącym celem wychowania religijnego dzieci w wieku przedszkolnym jest również wskazywanie na Boga jako dawcę życia i świata. Dziecko w wieku przedszkolnym, odkrywając piękno otoczenia (co jest szczególnie ważne we współczesnym technicyzowanym świecie), potrzebuje poznać jego Dawcę - dobrego Boga, który chce, aby każdy człowiek cieszył się całym światem. Religijna interpretacja doświadczeń dziecka pomaga mu także w odkrywaniu swojego miejsca w świecie, w najbliższym środowisku i we wspólnocie eklezjalnej. Stąd bardzo ważne jest rozwijanie w dziecku przyjaznego odniesienia do ludzi. W tym kontekście niezbędne jest łączenie prawidłowego obrazu Boga z wymogiem traktowania innych ludzi z miłością zarówno w sytuacjach zabawy, zgody, jak i nieporozumień czy konfliktów.

W procesie wychowania inspirowanego wiarą należy wskazać dziecku na Boga obecnego, bliskiego, troszczącego się o człowieka, pełnego miłości do ludzi. Dziecko w wieku przedszkolnym potrzebuje odkrywać miłość

Boga w kontaktach z bliskimi mu osobami: rodzicami, opiekunami, dziadkami, rodzeństwem, wychowawcami, katechetami.

W inicjowanych procesach wychowania w duchu wiary należy pomóc małemu dziecku, by umiało spotkać Boga w konkretnych wydarzeniach i ludziach ze swego otoczenia, a następnie wyraziło to doświadczenie przed Bogiem w modlitwie. Treści religijne winny być zatem związane ze stawianymi przez dziecko pytaniami, nawiązującymi do codziennych doświadczeń. Wówczas udzielane odpowiedzi będą naturalnym wyjaśnieniem zdobywanych doświadczeń i drogą do odkrywania, poznawania i ukochania Boga.

2. Podstawa programowa nauczania religii w przedszkolu

Cele katechetyczne - wymagania ogólne

I. Codzienne doświadczenia i ich interpretacja w świetle wiary.

Dziecko doświadcza miłości Boga w codziennym życiu, wyjaśnia swoje przeżycia w świetle wiary, odkrywa piękno przyrody i otaczającego świata oraz Boga jako jego Dawcę, odkrywa też, kim jest Bóg i buduje Jego prawdziwy obraz.

II. Zainteresowanie tematyką religijną. Dziecko rozwija uzdolnienia oraz kształtuje czynności intelektualne potrzebne w codziennym życiu i dalszej edukacji religijnej poprzez poznanie pierwszych pojęć religijnych i kształtowanie mentalności wiary, a ponadto poznaje Pismo Święte jako słowo Boga.

III. Kontakt z Bogiem w modlitwie i liturgii. Dziecko poznaje istotę modlitwy, rozwija sposoby kontaktowania się z Bogiem; poznaje zwyczaje chrześcijańskie związane z obchodami roku liturgicznego.

IV. Postawa społeczno-moralna. Dziecko buduje podstawy systemu wartości oraz uczestniczy w procesie wychowania moralno-społecznego, poznaje chrześcijańskie pojęcia dobra i zła, odkrywa znaczenie przykazania miłości Boga i bliźniego oraz jego konsekwencje; nabywa i rozwija umiejętności społeczne niezbędne do życia w rodzinie, grupie rówieśniczej i kontaktach z dorosłymi; pogłębia swój związek ze wspólnotą Kościoła i odnajduje w niej swoje miejsce.

Zadania katechezy	Zadania nauczyciela religii	Treści - wymagania szczegółowe	
		Wiadomości	Uczeń
Rozwijanie poznania wiary	Tworzenie sytuacji wychowawczych umożliwiających doświadczenie miłości Boga i ich interpretację.	Dobry Bóg kocha wszystkich ludzi. Wszyscy ludzie są dziećmi Boga.	- rozpoznaje znaki miłości Boga w odniesieniu do siebie i swoich najbliższych, - wyjaśnia, iż wszyscy ludzie są kochani przez Boga, - podaje przykłady miłości Boga do ludzi.
	Wspólne odkrywanie piękna przyrody i otaczającego świata oraz Bogajako jego Dawcy.	Dary, które ludzie otrzymują od Boga. Przyroda jako dar Boga. Istnienie świata niematerialnego.	- opowiada o poszczególnych elementach przyrody jako darach Boga, - uwielbia Boga i dziękuje Mu za Jego dary, - wyjaśnia, dlaczego Bóg dał człowiekowi piękny świat, - dba o swoje zdrowie i życie jako dar Boga.
	Wspólne odkrywanie, kim jest Bóg, i pomoc w kształtowaniu Jego prawdziwego obrazu.	Podstawowe pojęcia religijne: Bóg Ojciec, Jezus Chrystus, Duch Święty, Kościół, Maryja, święci, aniołowie, modlitwa.	- wyjaśnia swoimi słowami podstawowe pojęcia religijne: Bóg Ojciec, Jezus Chrystus, Duch Święty, Kościół, Maryja, święci, aniołowie, modlitwa, - pamięta, że Bóg kocha każdego człowieka, ale stawia mu wymagania i zaprasza do współpracy.
	Tworzenie sytuacji wychowawczych sprzyjających odkrywaniu, że Bóg jest źródłem wartości i norm.	Wszyscy ochrzczeni jako rodzina dzieci Bożych.	- odnosi się do innych ludzi jak do swoich siostr i braci, - w codziennych sytuacjach zachowuje się zgodnie z zasadami odpowiednimi dla ucznia Jezusa.
	Pomoc w poznaniu Pisma Świętego jako słowa Boga.	Bóg, który dał człowiekowi Pismo Święte.	- odnosi się z szacunkiem do Pisma Świętego jako słowa Boga, - opowiada swoimi słowami o poznanych prostych tekstach biblijnych.
	Wspieranie wyjaśniania codziennego doświadczenia w świetle wiary.	Bóg troszczy się o wszystkich ludzi.	- opowiada swoimi słowami o narodzinach Jezusa, Jego życiu i trosce o każdego człowieka, - w zrozumiały sposób mówi o miłości Boga do ludzi i podaje przykłady z codziennego życia.
	Wychowanie liturgiczne	Rozwijanie umiejętności uważnego uczestnictwa we Mszy Świętej.	Kościół jako szczególne miejsce spotkania z Bogiem.

	Poznanie zwyczajów chrześcijańskich związanych z obchodami roku liturgicznego.	Podstawowe zwyczaje związane z Bożym Narodzeniem i Wielkanocą.	- wyróżnia proste znaki religijne (krzyż, obraz, różaniec itp.) wśród innych znaków, - włącza się z innymi w śpiew prostych pieśni liturgicznych, - rozumie i wyjaśnia symbolikę krzyża jako znaku miłości Jezusa, - wyjaśnia znaczenie symbolu światła, - wykonuje proste ozdoby na Boże Narodzenie i Wielkanoc.
I Formacja moralna	Pomaganie w odkrywaniu znaczenia przykazania miłości Boga i bliźniego oraz jego konsekwencji.	Przykazanie miłości Boga i bliźniego. Związek z Bogiem zapoczątkowany w chrzcie świętym i wynikające z tego konsekwencje.	- wyjaśnia swoimi słowami, co znaczy kochać Boga i bliźniego, - rozróżnia przykłady zachowania godnego i niegodnego dziecka Bożego, ucznia Jezusa, - podaje przykłady dobrego zachowania dziecka Bożego, - przestrzega zasad obowiązujących dziecko Boże i ucznia Jezusa, - szanuje starszych, biednych, chorych i cierpiących, ponieważ ukochał ich Jezus, - współdziała z rówieśnikami podczas zabawy i nauki oraz pomaga dzieciom i dorosłym na miarę swoich możliwości.
Wychowanie do modlitwy	Pomoc w nawiązywaniu kontaktu z Bogiem.	Modlitwa jako rozmowa z Bogiem. Podstawowe znaki i symbole religijne. Słowo <i>Amen</i> .	- modli się swoimi słowami, gestem, zabawą i wykonywaną pracą, - opowiada o treści ilustracji religijnych, - pozdrawia Boga prostymi formułami religijnymi lub swoimi słowami, - wyjaśnia swoimi słowami, dlaczego dziecko Boże potrzebuje się modlić.
	Inicjowanie i wspólne uczestniczenie w modlitwie dziękczynnej, uwielbienia, przepraszania i prośby.	Modlitwa, w czasie której Bogu można dziękować, chwalić Go, przepraszać i prosić.	- podaje dary Boże jako motywy modlitwy uwielbienia i dziękczynienia, - potrafi dziękować Bogu, uwielbiać Go, przepraszać i prosić swoimi słowami, - tworzy swoimi słowami <i>litanie</i> wdzięczności i dziękczynienia za dary Boga.
	Kształtowanie umiejętności modlitwy z najbliższymi, grupą rówieśniczą i wspólnotą eklezjalną.	Modlitwy: znak krzyża i Aniele Boży oraz inne proste formuły modlitewne.	- zna modlitwy: znak krzyża i Aniele Boży, - rozpoznaje wśród różnych wypowiedzianych tekstów modlitwę: Ojcze Nasz i Zdrowaś Maryjo, - modli się z grupą śpiewem, gestami, zabawą, tańcem, pracą plastyczną.

Wychowanie do życia wspólnotowego	Kształtowanie podstawowych umiejętności społecznych.	Wszyscy są przed Bogiem równi.	- kontaktuje się z najbliższymi, rówieśnikami i dorosłymi.
	Kształtowanie umiejętności uczestnictwa w życiu wspólnotowym.	Prawo Boże domaga się rozwijania miłości. Wspólnota dzieci Bożych spotyka się w kościele.	- wyjaśnia, że Bóg oczekuje, aby ludzie wspierali się i pomagali sobie wzajemnie, - podaje przykłady działania na rzecz wspólnoty.
	Pomoc w pogłębianiu związku z życiem Kościoła.	Obowiązki wynikające z chrztu świętego. Każdy człowiek żyje razem z innymi ludźmi, którzy są dziećmi Boga.	- wyjaśnia, dlaczego Jezus troszczy się o chorych, cierpiących i potrzebujących.
Wprowadzenie do misji	Zachęcanie do codziennego włączania się w misyjne dzieło Kościoła.	Jezus posłał swoich uczniów na cały świat. Misjonarze.	- wyjaśnia, dlaczego Jezus posłał swoich uczniów na cały świat, - wyjaśnia, w jaki sposób można pomóc misjonarzom Jezusa, - włącza misję jako motyw modlitwy.

Zalecane warunki i sposób realizacji

W trosce o prawidłowy rozwój religijny oraz przebieg wychowania i kształcenia dzieci w wieku przedszkolnym zaleca się uwzględnienie następujących uwarunkowań:

1. Warto zadbać, aby w pomieszczeniach przedszkolnych znalazł się tzw. kącik religijny zawierający elementy związane z procesem wychowania religijnego (obrazy, figury religijne, krzyż, Pismo Święte, różaniec, świeca itp).
2. Znaczną część czasu podczas nauczania religii dzieci w wieku przedszkolnym należy przeznaczyć na gry, zabawy, ćwiczenia, piosenki z wykonywaniem gestów, podczas których dzieci bawią się i uczą.
3. Ze względu na małą zdolność koncentracji i dziecka w wieku przedszkolnym niezbędne jest urozmaicenie metod katechetycznych, wprowadzenie elementów zabawy oraz zróżnicowanie środków dydaktycznych.
4. W celu zapewnienia ciągłości oraz wyrównania poziomu w grupie katecheci winni zadbać o kontakt z rodzicami lub opiekunami, aby uzyskać podstawową wiedzę na temat dotychczasowego procesu wychowania

religijnego dziecka w rodzinie. W trosce o prawidłowy rozwój religijny dziecka katecheci:

- informują rodziców o zadaniach wychowawczych i kształcących realizowanych w przedszkolu;
- zapoznają rodziców z programem nauczania religii dzieci w wieku przedszkolnym i włączają ich w proces zdobywania przez dziecko podstawowych wiadomości religijnych oraz kształtowania u dziecka określonych umiejętności;
- powiadamiają rodziców o sukcesach i kłopotach ich dzieci, a także włączają ich do wspierania osiągnięć w rozwoju psychofizycznym i religijnym dzieci i łagodzenia trudności, na jakie natrafiają;
- zachęcają rodziców do uczestnictwa z dzieckiem w obserwacji otaczającego świata i odkrywania Boga jako Dawcy życia i świata;
- pomagają rodzicom w kształtowaniu chrześcijańskiego obrazu Boga;
- wspierają rodziców w procesie wychowania modlitewnego, liturgicznego, społeczno-moralnego, wspólnotowego i misyjnego;
- zapraszają rodziców do współdecydowania w sprawach przedszkola, np. wspólnie organizują wydarzenia i uroczystości religijno-patriotyczne, w których biorą udział dzieci.

5. Katecheci włączając się w prowadzenie obserwacji pedagogicznych mających na celu poznanie możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci oraz w dokumentowanie tych obserwacji. Z początkiem roku poprzedzającego rozpoczęcie przez dziecko nauki religii w klasie I szkoły podstawowej katecheci winni włączyć się w podanie opinii na temat gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole (diagnoza przedszkolna).

3. Korelacja nauczania religii z wychowaniem przedszkolnym¹

- Prawidłowa i pełna realizacja zadań i funkcji wychowania przedszkolnego jest możliwa tylko we współpracy z podstawowym środowiskiem wychowawczym dziecka, z rodziną. Jednak proces wychowania ogólnego podejmowany w śro-

¹ Zasady korelacji dla przedszkola ze względu na specyfikę wychowania religijnego na tym poziomie, nie stanowią wyciągu z *Podstawy programowej kształcenia ogólnego*, lecz są wskazaniem kierowanymi do twórców programów i katechetów.

dowisku rodzinnym domaga się rozszerzenia i dopełnienia przez środowisko przedszkolne. Wartości, zasady i normy współżycia funkcjonujące w rodzinie winny być podejmowane i respektowane w środowisku przedszkolnym. Dzięki temu dziecko łatwiej uczy się zasad i norm współżycia oraz tworzy swój system wartości.

- Szczególną troską rodzice winni objąć przedszkola o charakterze katolickim, które mają szansę skuteczniej oddziaływać na swoich wychowanków. W przedszkolu katolickim nie tylko naucza się religii, ale cały jego charakter, relacje między wychowankami i nauczycielami przedszkola, atmosfera i działania są nasycone religijnością.
- Wielu polskich rodziców posyła swoje dzieci do przedszkoli. Dzieci, które pochodzą z odmiennych kulturowo i religijnie rodzin, wnoszą różne przyzwyczajenia, obyczaje, odmienny stosunek do wartości religijnych, różne sposoby wypowiadania się o Bogu. Nauczanie religii w przedszkolu ma szansę uzupełniać oddziaływanie wychowawcze domu rodzinnego, wspierać, pobudzać rozwój dziecka, wzmacniać jego uzdolnienia oraz tworzyć w dziecku nowe możliwości i uzdolnienia.
- Podstawą współpracy może być wspólne opracowanie programu wychowawczego, a następnie określenie form i sposobów i warunków współpracy z rodzicami. Dziecko ma prawo do wychowania, które będzie zgodne z wartościami uznanymi przez jego rodziców, a program wychowawczy przedszkola musi być oparty o pełne rozumienie człowieka, jego rozwoju psychofizycznego i religijnego. Pierwszą płaszczyzną współpracy rodziny i przedszkola jest określenie wartości, które decydować będą o charakterze wychowania. W naszej polskiej rzeczywistości większość rodzin i dzieci wzrasta w kulturze chrześcijańskiej. Wartości wywodzące się z tej kultury powinny być zawarte w programach przedszkolnych.
- Rodzice powinni również wiedzieć, jaką funkcję wobec nich pełni przedszkole. Zakres funkcji przedszkola winien być nastawiony wyłącznie na współpracę, współdziałanie rodziców, wychowawców i dzieci, co daje szansę wartościowego, pełnoprawnego udziału rodziców w organizowaniu warunków działania dzieci w przedszkolu. U podstaw współpracy nauczycieli przedszkola i katechetów z rodzicami znajduje się poprawna komunikacja i prawidłowe określenie potrzeb, oczekiwań, możliwości i ograniczeń. Katecheci winni wyraźnie pokazać rodzicom, że w trosce o pełny i wszechstronny rozwój dziecka (w tym rozwój moralny i religijny) zależy im na dobrej współpracy. Bardzo ważne jest podanie jasnych, konkretnych celów i propozycji współdziałania, które co pewien czas należy poddawać ewaluacji. Realizacja celów wymaga wspólnego działania wszystkich osób odpowiedzialnych za proces wychowawczy, którzy wymieniają swoje doświadczenia, wzajemnie sobie pomagają udzielają sobie psychologicznego wsparcia, cieszą się sukcesami i osiągnięciami.

4. Współpraca środowisk wychowawczych

Sam przekaz wiedzy religijnej, pozbawiony odniesienia do świata dziecięcych przeżyć, ma małą wartość wychowawczą i katechetyczną. Katecheza małego dziecka podejmowana w rodzinie, przedszkolu i parafii winna przede wszystkim umożliwiać mu stopniowe otwarcie się na Boga, a następnie zapewnić poprawne kształtowanie obrazu Boga, dostrzeżenie Boga w otaczającym świecie, w życiowych doświadczeniach, wydarzeniach, słuchanie orędzia Bożego zwróconego do człowieka, poprawne rozumienie znaków i symboli religijnych, pozytywne nastawienie do ludzi, chrześcijańską interpretację codziennych wydarzeń, wychowanie modlitewne oraz formację liturgiczną, społeczną i moralną.

Obok wiadomości potrzebna jest jeszcze umiejętność łączenia ich z życiem w konkretnych sytuacjach. W wychowaniu podstawą są nie tylko umiejętności wychowawcze, ale sam człowiek jako wychowawca, a więc kim on jest, jaka jest jego osobowość, jakie świadectwo daje własnym życiem. Dlatego wychowanie religijne dziecka w wieku przedszkolnym musi dokonywać się z uwzględnieniem bliskiej współpracy podstawowych środowisk wychowawczych, które stawiają przed dzieckiem podobne wymagania i konsekwentnie respektują te same zasady.

a. Rodzina

1. Proces wychowania religijnego dzieci w wieku przedszkolnym bazuje głównie na osobowości i dojrzałości religijnej rodziców, opiekunów, dziadków, rodziców chrzestnych i osób najbliższych dziecku w wieku przedszkolnym. Doświadczenie dziecka powstałe w kontakcie z otaczającymi je osobami, a szczególnie mającymi znaczenie emocjonalne dla dziecka, w dużym stopniu wpływa na jego rozwój religijny, dlatego należy uświadamiać rodzicom, opiekunom, dziadkom, rodzicom chrzestnym, że dziecko potrzebuje przejawów bliskości, miłości i przyjaźni ludzi, aby odkryć, że Bóg objawia im swoją miłość i przyjaźń. W oparciu o doświadczenie miłości kształtuje się w świadomości dziecka prawidłowy obraz Boga. Dodatkowo dziecko wymaga przejawów religijnego życia dorosłych, ich modlitwy, uczestnictwa w liturgii i innych form praktyk religijnych.

2. Współpraca z rodzicami winna zmierzać także do uświadamiania im, że dziecko - poza innymi zakresami ich postaw - identyfikuje się tak-

że z ich postawami religijnymi i je naśladuje. Zasada ta ma zastosowanie przede wszystkim w przejmowaniu od rodziców konkretnych praktyk religijnych. Poprzez te zdolności dziecko uczestniczy w religijności dorosłych. Trzeba jednak pamiętać, że procesy te tylko na stosunkowo krótki czas mogą dostarczać dziecku wystarczających argumentów do prowadzenia i rozwijania życia religijnego. Stąd też już na etapie wieku przedszkolnego niezbędne jest wspieranie go w stopniowym nabywaniu zdolności dochodzenia do religijności autonomicznej.

3. Rodzice, którzy zazwyczaj stanowią dla dziecka w wieku przedszkolnym największy autorytet, winni podejmować świadome działania umożliwiające dziecku odkrywanie Boga jako autentycznego obrońcy człowieka. Wyrazem Jego troski o dobro ludzi są między innymi przykazania, pośród których najważniejsze jest przykazanie miłości. W procesach wychowywania małego dziecka inspirowanego wiarą ważne jest zatem, aby ten aspekt był stopniowo dziecku przybliżany, a wraz z nim związek człowieka z Bogiem, którego wyrazem był chrzest. Chrzest też winien stanowić, w przypadku wychowywania religijnego, już w wieku przedszkolnym ważny punkt odniesienia dla całej religijności dziecka.

b. Parafia

1. Katecheza realizowana w przedszkolu domaga się dopełnienia w kontakcie z parafią, inaczej łatwo może zagubić swoje chrystocentryczne i eklezjalne ukierunkowanie. Wychowując przedszkolaka do odkrywania tajemnicy Boga i zjednoczenia z Chrystusem, winna budzić cześć dla dobrego Boga jako Dawcy wszelkiego dobra, uczyć okazywania Mu wdzięczności, dziękczynienia, czci i posłuszeństwa, pomagać w spotkaniu z Nim w modlitwie, liturgii i wspólnocie Kościoła. W liturgii i we wspólnocie wierzących Chrystus jest realnie obecny, dlatego wszelkie działania katechezy przedszkolnej winny prowadzić do odsłaniania przed dzieckiem niedostrzegalnej zmysłami rzeczywistości, którą wierzący świętują w sprawowanej liturgii. Przeżywanie roku liturgicznego w rodzinie i przedszkolu ma prowadzić do spotkania z Chrystusem we Mszy Świętej.

2. Obecność dzieci w wieku przedszkolnym we wspólnocie eklezjalnej nie może ograniczać się do ich biernego udziału w nabożeństwach lub Mszach Świętych. Dzieci w wieku przedszkolnym, oprócz możliwości obserwacji dorosłych uczestniczących w liturgii Kościoła, winny stopniowo

w miarę możliwości włączać się aktywnie w udział w liturgii. Wymaga to przede wszystkim organizacji Mszy Świętych i nabożeństw dla rodzin z dziećmi w wieku przedszkolnym. Ważne, aby dzieci mogły obserwować czynności liturgiczne wykonywane przez kapłana, jak również aktywnie włączać się w poszczególne części Mszy Świętej i nabożeństw. Duże znaczenie będzie miała homilia skierowana do rodzin z dziećmi, która, w przypadku braku katechezy organizowanej odrębnie w parafii, może stanowić jej podstawową formę.

3. Dzieci w wieku przedszkolnym, stawiające wiele pytań w związku z poznawaną rzeczywistością liturgiczną, powinny uzyskać na nie odpowiedź nie tylko od najbliższych, ale również od duszpasterzy. Trzeba jednak uważać, aby wyjaśnienia nie zdominowały liturgii z udziałem dzieci, ale by dzieci w wieku przedszkolnym razem z innymi wierzącymi od początku uczestniczyły w oddawaniu czci Bogu, w wielbieniu Go czy też dziękowaniu za otrzymane od Niego dary.

4. Katecheza dzieci w wieku przedszkolnym w niektórych regionach Polski może być związana z przygotowaniem do wczesnej Komunii Świętej.

Rozdział II

KATECHEZA INICJACJI W SAKRAMENTY POKUTY I POJEDNANIA ORAZ EUCHARYSTII

I etap edukacyjny: klasy I-III szkoły podstawowej

1. Charakterystyka dzieci klas I-III szkoły podstawowej

Do klas I-III szkoły podstawowej uczęszczają dzieci w wieku od 6. do 9. roku życia. Nauka w szkole i wykonywanie zadań stawianych przez nią staje się głównym obowiązkiem i pracą dziecka oraz głównym czynnikiem jego psychicznego rozwoju. Nowa sytuacja zobowiązuje dziecko do działania coraz bardziej odpowiedzialnego i celowego. Wyrabia w nim poczucie obowiązku i odpowiedzialności wobec otoczenia. Umiejętność świadomego i zorganizowanego działania rozwija w dziecku cechy woli. Dziecko nabywa umiejętność liczenia się z punktem widzenia innych oraz uwzględnienia pragnień innych osób.

Na tym etapie rozwoju dziecko przechodzi od aktywności zabawowej do uczenia się. Zmiana zasadniczej formy jego działalności wymaga odpowiedniego kształtowania motywów uczenia się. Dziecko uczy się chętniej, gdy praca ta daje mu przyjemność i gdy spotyka się z pochwałą nauczyciela. Czynnikiem motywującym do pracy jest też znajomość bliskich i konkretnych celów działania. Dzieci w klasie I i II nie interesują się jeszcze klasą i osiągnięciami kolegów, oceny mają dla nich znaczenie indywidualne. Sytuacja ta stopniowo zmienia się w klasie III.

Dla dzieci w klasach I i II pociągający jest proces uczenia się, zaspokojenie wymagań nauczyciela oraz praca z materiałem dydaktycznym. Dzieci

lubią prace, które wymagają od nich aktywności. W klasie III rozpoczyna się wzrost zainteresowań treścią przedmiotów szkolnych. Nauka staje się środkiem poznania rzeczywistości. Motywem uczenia się jest to, by być dobrym uczniem oraz coś nowego poznać. W klasach I-III zmianie ulega również charakter uczenia się. U dzieci następuje rozwój pamięci logicznej. Łatwo asymilują treści podawane w sposób konkretny i poglądowy. Dzięki zdolnościom do działań logicznych dzieci kształtują pierwszą wizję świata zbliżoną do obiektywnej.

W wieku tym następuje rozwój wrażeń i spostrzeżeń, rozwój pamięci i mowy. Rozwój wrażeń i spostrzeżeń polega na dostrzeganiu szczegółów w treściach, które dotąd uchodziły uwadze dziecka. Zabawa przestaje być dominującą postacią działalności, zmienia się pod względem formy i treści. Ważnym czynnikiem rozwoju staje się własna aktywność. Rozwój pamięci wyraża się w zwiększeniu jej szybkości i trwałości. Następuje rozwój dowolnego zapamiętywania. Wraz z rozwojem mowy myślenie konkretne przeobraża się w abstrakcyjno-słowne.

W tym okresie dają się również zauważyć zmiany w religijności dziecka. W 6. roku życia religijność łączy się bardzo ściśle z autorytetem. Dziecko przyjmuje normy i wzorce od osób dla niego znaczących. Obok rodziców zaczynają być nimi także siostry zakonne, katecheci świeccy, księża. Konkretny charakter myślenia powoduje przenoszenie cech własnych rodziców na obraz Boga. Powinność religijna jest ujmowana jako obowiązek i posłuszeństwo ze względu na starszych, a Bóg jest stróżem tej powinności. Religijność na tym etapie rozwoju cechuje rytualizm wyrażający się w mechanicznym ujmowaniu relacji między znakami materialnymi i religijnymi a ich duchowymi skutkami. Około 9. roku życia zanika naiwny obraz Boga, a pojawia się rozumienie Go jako ducha, który jest wszechobecny, dobry i sprawiedliwy. Od drugiej klasy dziecko przeżywa ambiwalentne uczucia wobec Boga: raz postrzega Go jako radosnego i dobrego, a kiedy indziej groźnego i surowego.

Wskutek konfrontacji z różnymi informacjami z zewnątrz mogą pojawić się u dziecka pierwsze, fragmentaryczne wątpliwości w wierze. Ponieważ w religijnych zachowaniach dominuje aktywność zewnętrzna i prawdy wiary nie zostały jeszcze uwewnętrznione, rodzi się potrzeba rozbudzania w dziecku tęsknoty za bezpieczeństwem, pokojem, zaspokojeniem pozytywnych pragnień, których źródłem jest sam Bóg. Dużą rolę w kształtowaniu postawy religijnej będzie miało budowanie zaufania i po-

czucia bezpieczeństwa w relacjach międzyludzkich, które dziecko przenie-
sie na swoje odniesienia do samego Boga. Także odpowiednie przygoto-
wanie i przeżycie sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii odegra
w tym względzie znaczącą rolę.

2. Podstawa programowa nauczania religii w klasach I-III szkoły podstawowej

Cele katechetyczne - wymagania ogólne

I. Interpretacja życia w świetle wiary. Uczeń pogłębia świadomość dzie-
ciństwa Bożego rozpoczętego na chrzcie świętym i odnajduje ślady Boga
w otaczającym świecie; poznaje podstawowe prawdy wiary.

**II. Wprowadzenie w rozumienie sakramentów Eucharystii oraz po-
kuty i pojednania.** Uczeń poznaje cel uczestnictwa w Eucharystii i sakra-
mencie pokuty i pojednania, nabywa motywację do regularnego i pogłę-
bionego uczestnictwa w tych sakramentach.

III. Kontakt z Bogiem w liturgii i modlitwie. Uczeń poznaje sposoby
uczestniczenia w liturgii, zwłaszcza we Mszy Świętej oraz wydarzeniach
roku liturgicznego; pogłębia umiejętność wyrażania w znakach własnej
religijności; rozwija sposoby uczestniczenia w modlitwie dziękczynienia,
uwielbienia, przeproszenia i prośby.

IV. Postawa moralna. Uczeń pogłębia rozumienie Przykazań Bożych,
a także motywację wiary w ich przestrzeganiu; rozwija umiejętności spo-
łeczne niezbędne do życia w grupie rówieśników, rodzinie i szkole.

Zadania katechezy	Zadania nauczyciela religii	Treści - wymagania szczegółowe	
		Wiadomości	Uczeń
Rozwijanie poznania wiary	Kształtowanie świadomości religijnej.	Istnienie religijnego wymiaru rzeczywistości.	- wskazuje owoce chrztu świętego i zobowiązania wynikające z jego przyjęcia.
	Kształtowanie umiejętności odnajdywania śladów Boga w świecie oraz przyjmowania objawienia.	Sposoby poznania Boga. Pismo Święte księgą wiary. Bliskość i obecność Boga wśród nas i w naszym życiu.	- wskazuje, że Bóg zaprasza do przyjaźni, jest zawsze blisko nas, obdarza łaską, - odnajduje w codzienności ślady Bożych darów i umie dziękować za nie, - wskazuje znaczenie Pisma Świętego w życiu człowieka, - uważnie słucha słów Pisma Świętego.
	Przedstawienie podstawowych prawd wiary.	Bóg Stworzycielem świata. Jezus Słowem Boga. Chrystus umarł i zmartwychwstał dla nas. Duch Święty prowadzi i umacnia życie Kościoła. Jedność działania Ojca, Syna i Ducha Świętego. Kościół realizujący posłannictwo Jezusa Chrystusa. Powtórne przyjście Pana. Konieczność dla zbawienia łaski, darmowego daru Bożego.	- wskazuje najważniejsze przymioty Boga, - omawia teksty potwierdzające wiarę w zmartwychwstanie Jezusa, - opowiada o Zesłaniu Ducha Świętego, - wskazuje, w jaki sposób może wyrazić wdzięczność Panu Jezusowi za dar Jego ofiary, - opowiada o wierze w powtórne przyjście Jezusa, - opowiada o misji Kościoła, - uzasadnia konieczność łaski Bożej dla zbawienia.
	Ukazanie ogólnych zarysów historii zbawienia jako działania miłosiernego Boga w dziejach świata i ludzi.	Stworzenie świata, ludzi i aniołów. Grzech ludzi. Obietnica zbawienia. Prorocy przekazicielami obietnicy. Maryja Matką Chrystusa i naszą Jezus obiecany Zbawicielem. Publiczna działalność Jezusa.	- wyjaśnia, że stworzenie jest przejawem miłości Bożej, - omawia teksty mówiące o działaniu Boga, - wyjaśnia pojęcia <i>anioł, szatan, zbawienie, grzech, prorok, apostoł</i> .
Wychowanie liturgiczne	Kształtowanie umiejętności włączenia się w świętowanie wiary ludu Bożego (liturgia, rok liturgiczny, polska tradycja okresów liturgicznych).	Sakramenty święte. Sens i przesłanie poszczególnych okresów roku liturgicznego. Zwyczaje związane z obchodami Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Niedziela pamiątką zmartwychwstania. Podstawowe gesty, znaki i symbole liturgiczne. Nabożeństwo różańcowe, drogi krzyżowej, majowe, czerwcowe.	- wymienia sakramenty święte, - wyjaśnia podstawowe gesty, znaki i symbole liturgiczne, - wskazuje na religijny wymiar Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, - kojarzy nabożeństwo drogi krzyżowej, różańcowe, majowe i czerwcowe z czią do Jezusa ukrzyżowanego, Maryi i Najświętszego Serca Jezusowego, - wskazuje elementy świętowania niedzieli,

			- wskazuje elementy świętowania Wielkanocy.
	Kształtowanie postawy zaufania jako podstawy nawrócenia i pokuty - fundamentów pełnego przeżycia sakramentu pokuty i pojednania.	Bóg Miłosiernym Ojcem. Pojęcie sakramentu pokuty i pojednania. Warunki sakramentu pokuty i pojednania. Pierwsze piątki miesiąca.	- wyjaśnia pojęcie miłosierdzia Bożego, - określa sposoby walki z grzechem, - wskazuje, co dokonuje się w sakramencie pokuty i pojednania, - wskazuje, jak należy przygotować się do sakramentu pokuty i pojednania, - wyjaśnia, dlaczego należy systematycznie korzystać z sakramentu pokuty i pojednania.
	Pomoc w pełnym i aktywnym uczestnictwie w Eucharystii.	Eucharystia ofiarą Chrystusa i Kościoła, sakramentem jedności i miłości zbawczej, krzepiącej uczy, obecności Chrystusa. Pszczególnie części Mszy Świętej (znaczenie gestów, obrzędów, postaw, pozdrowień i wezwań).	- opowiada o ustanowieniu Eucharystii, - wskazuje, że Eucharystia jest ofiarą Chrystusa i Kościoła, - opowiada o tym, co dzieje się podczas poszczególnych części Mszy Świętej, - wskazuje, jak należy przygotować się do uczestnictwa we Mszy Świętej i przyjęcia Komunii Świętej, - wyjaśnia pojęcia <i>post eucharystyczny</i> , <i>Komunia Święta</i> , <i>Najświętszy Sakrament</i> .
Formacja moralna	Ukazanie wybranych wydarzeń z historii zbawienia odnoszących się do życia ucznia.	Wiara źródłem ludzkiej życzliwości, pogody ducha, radości. Nauczanie Jezusa w przypowieściach. Pomoc chorym i cierpiącym.	- omawia wybrane przypowieści Jezusa, - podaje przykłady niesienia pomocy innym, - rozwija postawę zaufania do Pana Boga i odpowiedzi na Jego wezwanie.
	Kształtowanie sumienia na podstawie przykazania miłości w <i>Dekalogu</i> i Ewangelii.	Pojęcie sumienia. <i>Dekalog</i> wyrazem troskliwej miłości Boga wobec ludzi. Treść i znaczenie poszczególnych przykazań <i>Dekalogu</i> .	- opowiada o znaczeniu sumienia, - wyjaśnia, jakie postawy sprzeciwiają się Bożym przykazaniom, - wskazuje, jak w codziennym życiu należy zachowywać przykazania Boże, - wyjaśnia, na czym polega wiara w Boga, zaufanie i szacunek do Niego, - uzasadnia, dlaczego niedziela jest najważniejszym dniem chrześcijanina, - charakteryzuje, na czym polega postawa szacunku wobec rodziców i innych

			<ul style="list-style-type: none"> - wskazuje, jak należy troszczyć się o dobro wspólne: klasowe, rodzinne, parafialne, - odróżnia dobro od zła, - wykazuje wrażliwość na przejawy dobra i zła, - przejawia postawę życzliwości i koleżeństwa wobec rówieśników.
	Kształtowanie umiejętności szukania płaszczyzn szerzenia dobra i Królestwa Bożego w swoim środowisku.	Dobro otrzymywane od Boga. Sposoby czynienie dobra w klasie, rodzinie, parafii.	- wskazuje, jak należy troszczyć się o dobro wspólne: klasowe, rodzinne, parafialne, - odróżnia dobro od zła, - wykazuje wrażliwość na przejawy dobra i zła, - przejawia postawę życzliwości i koleżeństwa wobec rówieśników.
	Kształtowanie umiejętności rozwoju własnej osobowości na przykładzie wzoru świętych.	Postaci biblijne przykładem życia wiary. Przykłady życia według Ewangelii.	- wskazuje, w czym może naśladować postaci biblijne i świętych.
Wychowanie do modlitwy	Kształtowanie umiejętności nawiązywania dialogu z Bogiem i udzielania odpowiedzi na Jego apel.	Pojęcie i formy modlitwy, postawy modlitewne. Jezus wzorem modlitwy. Maryja, Matka Jezusa i nasza, wzorem rozmodlenia.	- wskazuje cechy modlitwy, - odróżnia modlitwę od innych wypowiedzi i działań ludzkich, - zna wybrane modlitwy, pieśni i piosenki.
	Kształtowanie umiejętności modlitwy dziękczynnej, chwalebnej, przebłagalnej, błagalnej, prywatnej i liturgicznej.	Modlitwa indywidualna i wspólnotowa. <i>Ojciec nasz</i> i inne modlitwy.	- formułuje samodzielnie modlitwę, w której wielbi Boga, dziękuje Bogu, prosi i przeprasza Boga, - omawia wybrane prośby modlitwy <i>Ojciec nasz</i> , - wskazuje przykłady modlitwy w Biblii, - odróżnia modlitwy prośby, dziękczynienia, przepraszania i uwielbienia, - wskazuje sytuacje, w których się modli.

Wychowanie do życia wspólnotowego	Kształtowanie umiejętności nawiązywania kontaktów z rówieśnikami i dorosłymi.	Pozdrowienia świeckie i chrześcijańskie. Postawy służące słuchaniu drugiego człowieka i dobremu zrozumieniu ich słów. Charakterystyczne cechy koleżeństwa i przyjaźni.	- wskazuje, jak tworzyć wspólnotę i jedność w klasie, rodzinie, - dobiera właściwe formy komunikowania się z innymi, - wskazuje, jak trzeba pielęgnować przyjaźń.
	Kształtowanie świadomości przynależenia do Kościoła.	Kościół <i>przestrzeni</i> gromadzenia się wspólnoty wierzących. Przykazania kościelne.	- wskazuje, jak tworzyć wspólnotę i jedność w parafii, - wyjaśnia poszczególne przykazania kościelne.
	Pomoc w zaangażowaniu w różne wspólnoty życia.	Uczynki miłosierdzia.	- wskazuje, co jako dziecko może uczynić dla Kościoła-wspólnoty oraz wspólnoty świeckiej.
Wprowadzenie do misji	Kształtowanie postawy świadectwa wiary w codziennym życiu.	Jezus posyła swoich uczniów na cały świat z Ewangelią. Chrześcijanin troszczy się, by Jezus i Jego dzieło dotarło do wszystkich, którzy Go nie znają.	- wskazuje, na czym polega dobre wypełnianie czynów apostołskich w codziennym życiu, - wyjaśnia, po co dzielić się z innymi swą wiedzą o Bogu.

Zalecane warunki i sposoby realizacji

Katecheza uwzględniać musi właściwości etapu rozwojowego ucznia, poszukując sposobów osiągnięcia celów. Ważne jest wykorzystanie własnej aktywności dziecka, by przez żywy udział i osobisty wysiłek przyswoiło sobie nowe treści kształcenia. Zadaniem katechety jest rozbudzanie motywacji oraz inspirowanie ciekawych sposobów asymilacji wiedzy. Istotną rolę pełnią w tym procesie metody wyzwajające działanie i oparte na nim (m. in. praca z obrazem, metody plastyczne, konstrukcyjno-praktyczne, eksponujące, wycieczka, zabawa, metody oparte na działaniu). Służą one poznawaniu i emocjonalnemu związaniu ucznia z prawdą. Dziecko nie potrafi długo słuchać, uważać, rozumować. Należy mieć to na uwadze w stosowaniu podczas lekcji metod słownych. Jeśli już stosuje się opis, opowiadanie, pogadankę, muszą one dotyczyć konkretnych osób i wydarzeń.

Celem działań katechetycznych w klasach I-III jest położenie większego nacisku na emocjonalne i wolitywne przyłgnięcie do głoszonych treści. Do osiągnięcia tego celu służą takie metody, jak inscenizacja, drama, przedstawienie ról, opowiadanie, opis, pogadanka, wzbogacone pracą z obrazem.

W formowaniu postaw wiary i modlitwy ważną rolę pełni naśladownictwo. Stąd istotna jest postawa katechety oraz wzorce postaci biblijnych i świętych.

Myślenie konkretno-obrazowe wymaga stosowania różnych metod pracy z obrazem, metod plastycznych oraz korzystanie z różnych środków audiowizualnych. Wyzwalaniu radości służy stosowanie śpiewu i zabawy katechetycznej. Pamięć mechaniczna, zwłaszcza na początku nauki szkolnej, winna być włączona do nauki prawd i zasad, sformułowań biblijnych, liturgicznych, modlitw. Celem uspołecznienia ucznia, często do tej pory związanego jedynie z najbliższymi w rodzinie, należy stosować metody aktywizujące i budujące wspólnotę.

Programy i podręczniki, zwłaszcza dla klas II i III, winny zawierać następujące, przeznaczone do zapamiętania treści:

- Słowa związane z czynionym znakiem krzyża.
- Modlitwy *Ojciec nasz*, *Chwała Ojcu* oraz *Zdrowaś Maryjo*.
- Dialogi występujące w liturgii mszalnej.
- Formuły wyznawania wiary w Boga, zwłaszcza *Wierzę w Jednego Boga*.
- m* Treść Przykazania miłości Boga i bliźniego, *Dekalogu* oraz przykazań kościelnych.
- Siedem sakramentów świętych.
- Zwięzłe definicje objawienia, Pisma Świętego, zbawienia, sakramentu, Eucharystii, warunków dobrej spowiedzi, uczynków dobrych i złych, łaski Bożej, grzechu i jego rodzajów.

3. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną

Nauczanie w klasach I-III szkoły podstawowej przybiera postać nauczania zintegrowanego, na które składają się różne zakresy działań edukacyjnych.

Edukacja polonistyczna

Wspomaganie rozwoju umysłowego w zakresie wypowiedzania się. Dbałość o kulturę języka

- Uczeń kończący klasę I: obdarza uwagę dzieci i dorosłych, słucha ich wypowiedzi i chce zrozumieć, co przekazują; komunikuje w jasny sposób swoje spostrzeżenia, potrzeby, odczucia, w kulturalny sposób zwraca się do rozmówcy, mówi na temat, zadaje pytania i odpowiada na pytania innych osób, dostosowuje ton głosu do sytuacji, uczestniczy w rozmowie na tematy związane z życiem rodzinnym i szkolnym, także inspirowane literaturą; pisze proste, krótkie zdania: przepisuje, pisze z pamięci; dba o estetykę i poprawność graficzną pisma, interesuje się książką i czytaniem; słucha w skupieniu czytanych utworów; uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego,

- Uczeń kończący klasę III: uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji, czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci na I etapie edukacyjnym i wyciąga z nich wnioski; przejawia wrażliwość estetyczną, rozszerza zasób słownictwa poprzez kontakt z dziełami literackimi, czyta teksty i recytuje wiersze, z uwzględnieniem interpunkcji i intonacji, w formie ustnej i pisemnej tworzy kilkudzaniową wypowiedź, krótkie opowiadanie i opis; dobiera właściwe formy komunikowania się w różnych sytuacjach społecznych, uczestniczy w rozmowach: zadaje pytania, udziela odpowiedzi i prezentuje własne zdanie; dba o kulturę wypowiedzania się; poprawnie artykułuje głoski, akcentuje wyrazy, stosuje pauzy i właściwą intonację; stosuje formuły grzecznościowe.

Edukacja muzyczna

Wychowanie do odbioru i tworzenia muzyki: śpiewanie i muzykowanie, słuchanie i rozumienie.

- Uczeń kończący klasę I: powtarza prostą melodię; śpiewa piosenki z repertuaru dziecięcego, wykonuje śpiewanki i rymowanki; świadomie i aktywnie słucha muzyki, potem wyraża swe doznania werbalnie i niewerbalnie.
- Uczeń kończący klasę III: śpiewa w zespole piosenki ze słuchu (nie mniej niż 10 utworów w roku; gra na instrumentach perkusyjnych (proste rytmy i wzory rytmiczne) oraz melodycznych (proste melodie i akompaniamenty), aktywnie słucha muzyki i określa jej cechy: rozróżnia i wyraża środkami pozamuzycznymi charakter emocjonalny muzyki, tworzy proste ilustracje dźwiękowe do tekstów i obrazów, wykonuje proste utwory, interpretuje je zgodnie z ich rodzajem i funkcją.

Edukacja plastyczna

Poznanie architektury, malarstwa i rzeźby. Wyrażanie własnych myśli i uczuć w różnorodnych formach plastycznych. Przygotowanie do korzystania z medialnych środków przekazu.

- Uczeń kończący klasę I: wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; ilustruje sceny i sytuacje; korzysta z narzędzi multimedialnych.
- Uczeń kończący klasę III: korzysta z przekazów medialnych; stosuje ich wytwory w swojej działalności twórczej; podejmuje działalność twórczą; realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym; rozróżnia dziedziny działalności twórczej człowieka; rozpoznaje wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury; opisuje ich cechy charakterystyczne.

Edukacja społeczna

Wychowanie do zgodnego współdziałania z rówieśnikami i dorosłymi.

- Uczeń kończący klasę I: potrafi odróżnić, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; wie, że warto być odważnym, mądrym i pomagać potrzebującym; wie, że nie należy kłamać lub zatajać prawdy; przestrzega reguł obowiązujących

w społeczności dziecięcej oraz w świecie dorosłych, grzecznie zwraca się do innych w szkole, w domu i na ulicy; wie, co wynika z przynależności do rodziny, jakie są relacje między najbliższymi, wywiązuje się z powinności wobec nich; ma rozeznanie, że pieniądze otrzymuje się za pracę; dostosowuje swe oczekiwania do realiów ekonomicznych rodziny; wie, jakiej jest narodowości, że mieszka w Polsce, a Polska znajduje się w Europie; zna symbole narodowe.

- Uczeń kończący klasę III: odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi słabszych i pomaga potrzebującym; identyfikuje się ze swoją rodziną i jej tradycjami; podejmuje obowiązki domowe i rzetelnie je wypełnia; rozumie, co to jest sytuacja ekonomiczna rodziny, i wie, że trzeba do niej dostosować swe oczekiwania; wie, jak należy zachowywać się w stosunku do dorosłych i rówieśników (formy grzecznościowe); rozumie potrzebę utrzymywania dobrych relacji z sąsiadami w miejscu zamieszkania; jest chętny do pomocy, respektuje prawo innych do pracy i wypoczynku; jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; respektuje je; uczestniczy w szkolnych wydarzeniach; zna najbliższą okolicę, jej ważniejsze obiekty, tradycje; wie, w jakim regionie mieszka; uczestniczy w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność; zna symbole narodowe i najważniejsze wydarzenia historyczne; orientuje się w tym, że są ludzie szczególnie zasłużeni dla miejscowości, w której mieszka, dla Polski i świata; wie, jak ważna jest praca w życiu człowieka.

Język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego i modlitw.

4. Współpraca środowisk wychowawczych

a. Rodzina

1. Rodzice są pierwszymi wychowawcami, a rodzina chrześcijańska powinna odzwierciedlać różne aspekty i funkcje życia całego Kościoła. Aby dobrze przygotować rodziców do podejmowania tych zadań względem dzieci, należy przewidzieć systematyczną współpracę katechety z rodzicami. Formy jej zależne będą od miejscowych tradycji oraz warunków szkolnych. W pracy tej należy również uwzględnić rolę dziadków i innych członków rodziny dziecka.

2. Poprzez spotkania katechetyczne należy dążyć do stworzenia katechezy rodzinnej, bez której trudno mówić o pełnym przygotowaniu do życia chrześcijańskiego. W sytuacji rodzin niepełnych (rozwód, separacja, związek niesakramentalny) należy dyskretnie zachęcać oraz ukazy-

wać możliwości rozwijania życia religijnego. Należy brać po uwagę fakt odchodzenia niekiedy całych rodzin od praktyki niedzielnej Eucharystii.

3. Czasem szczególnie sprzyjającym współpracy trzech środowisk (szkoły, rodziny, parafii) jest okres przygotowania do pierwszego pełnego uczestnictwa we Mszy Świętej (I spowiedź i I Komunia Święta w klasie III), obejmujący cały etap edukacyjny, zwłaszcza czas II i III klasy.

4. Spotkania z rodzicami winny wpisywać się w całość działań katechetycznych, a nie tylko pedagogizujących. Powinny być prowadzone w formie warsztatów, dialogu i wspólnej pracy. Dlatego należy je organizować dla rodziców jednej klasy, a przynajmniej jednego poziomu wiekowego. Podczas comiesięcznych spotkań z rodzicami dzieci klasy II i III należy dążyć do pogłębienia wiary przez odpowiednio dobraną tematykę (wiara i jej wyznawanie, znaki wiary, grzech i nawrócenie, zgromadzenie eucharystyczne i udział w nim, przeżywanie codzienne chrześcijaństwa) oraz przeżywanie Mszy Świętych inicjacyjnych.

5. Spotkania takie należy organizować na terenie szkoły lub parafii, zawsze w porozumieniu z władzami szkolnymi i proboszczem.

b. Parafia

1. Pośrednie przygotowanie do sakramentów pokuty i Eucharystii dokonuje się podczas nauki religii w szkole. Wprowadzenie zaś bezpośrednio w misterium tych sakramentów winno dokonać się w parafii miejsca zamieszkania ucznia. Tam również powinna mieć miejsce troska o uświęcenie, o pogłębienie życia eucharystycznego po I Komunii Świętej.

2. W tym celu, uwzględniając tradycje diecezji i miejscowe warunki, należy organizować spotkania pastoralne o charakterze skrutyniów: Mszy Świętych inicjacyjnych, nabożeństw związanych w przekazaniem znaków religijnych.

3. Szczególnie ważne jest angażowanie całych rodzin w formację pastoralno-liturgiczną dzieci (włączanie się w przygotowanie liturgii, celebracje obrzędowe, zaangażowanie się dzieci w grupy liturgiczne: ministranci, bielanki). Rodzice, realizując swe posłannictwo *pierwszych katechetów*, winni aktywnie włączać się w działania podejmowane przez parafię.

Rozdział III

KATECHEZA MISTAGOGICZNA

II etap edukacyjny: klasy IV-VI szkoły podstawowej

1. Charakterystyka dzieci klas IV-VI szkoły podstawowej

Dzieci w wieku od 9. do 13. roku życia znajdują się w okresie preadolescencji, w którym zaczynają zachodzić radykalne zmiany fizyczne i psychiczne; rozpoczyna się dorastanie fizjologiczne, społeczne, emocjonalne i kulturowe dzieci. Okres ten związany jest z zaburzeniami równowagi nerwowej i emocjonalnej. Stwarza on sprzyjające podłoże do powstawania konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych. W tym wieku zaznacza się intensywny rozwój umysłowy, emocjonalny i wolitywny. Rozwój umysłowy wyraża się w doskonaleniu wszystkich funkcji poznawczych. Wyższy poziom zaczynają wykazywać spostrzeżenia. Są dokładniejsze, bogatsze w szczegóły, wielostronne w treści i bardziej świadomie ukierunkowane. Dzieci w tym wieku posługują się pamięcią logiczną, zrywając z czysto mechanicznymi sposobami zapamiętywania. Centralne miejsce rozpoczynają odgrywać procesy umysłowe. Myślenie staje się hipotetyczno-dedukcyjne, a zdolność myślenia logicznego daje możliwość charakterystycznego krytycyzmu. Następuje też rozwój wyobrażeń w połączeniu z fantazją, a także marzeń o charakterze życzeniowym. Aktywność nabiera coraz bardziej cech świadomej i celowej działalności. W procesie kształtowania się woli powszechnie obserwowanym zjawiskiem jest przekora. Przejawem aktywności wolicjonalnej jest potrzeba czynu, a z czasem potrzeba czynów nieprzeciętnych.

W tym wieku następuje rozluźnianie się więzów rodzinnych i zwiększanie się kontaktów poza domem. Zmienia się stosunek dzieci do najbliższych. Dochodzi do konfliktów między dorastającymi dziećmi a rodzicami. Autorytety nie mają już takiego znaczenia jak wcześniej. Rozwój myślenia logicznego sprzyja rozwojowi krytycyzmu i skłonności izolowania się. W życiu szkolnym i pozaszkolnym dużą rolę zaczynają odgrywać grupy rówieśnicze, nieraz o charakterze destruktywnym. Przynależność do nich zaspokaja potrzebę przeżyć emocjonalnych, poznawania i samodzielności oraz kontaktów społecznych.

Ważnym aspektem rozwoju dzieci uczęszczających do klas IV-VI jest kształtowanie się stosunku do osób płci odmiennej. W tym okresie budzi się w nich ciekawość płciowa, a jednocześnie ujawnia się ostry antagonizm pomiędzy osobami różnej płci. Skomplikowane procesy rozwojowe sprawiają, że dzieci mają wiele problemów z dostosowaniem swego postępowania do nowych zadań, sytuacji i ról społecznych. Zachowanie często odbiega od stawianych wymogów i przybiera niepożądane formy. W związku z tym pojawiają się trudności wychowawcze. Jest to początek okresu stwarzającego zagrożenia dla życia religijnego.

Dziecko, które w tym okresie dobrze czuje się w świecie konkretnych, może nie odczuwać potrzeby kontaktu z Bogiem. Dochodzi też do krytycznej oceny niektórych form religijnych i zachowań dorosłych, co może wpływać na zaniedbywanie praktyk religijnych. Będzie się to pogłębiało w kolejnej fazie rozwojowej. W tej sytuacji doświadczenie religijności najbliższego otoczenia rodzi się jako autentyczna potrzeba dziecka. Konkretny jeszcze sposób myślenia powoduje, że cechy osób znaczących, a przede wszystkim ojca i matki, mogą być przenoszone na obraz Boga. W toku dalszego rozwoju psychicznego i religijnego dziecko może dystansować się od mechanicznego przypisywania Bogu tego, co widziało u swoich rodziców. Następuje też przechodzenie od religijności autorytarnej do prób osobistego nawiązania kontaktu z Bogiem.

W kształtowaniu postaw religijnych na tym etapie ważną do spełnienia rolę mają zespoły duszpasterskie działające tak na terenie szkoły, jak i parafii. Włączenie dzieci w ich działalność nie tylko zaspokaja silną w tym okresie potrzebę kontaktów społecznych i związków z grupą rówieśniczą, ale stwarza warunki do ukształtowania właściwego obrazu Boga i dojrzałych postaw moralnych.

2. Podstawa programowa nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej

Cele katechetyczne - wymagania ogólne

I. Odbiór, analiza i interpretacja tekstów o charakterze religijnym.

Uczeń rozwija sprawność uważnego słuchania Pisma Świętego, katechizmu i innych tekstów, umiejętność rozumienia znaczeń słownictwa religijnego; rozwija umiejętność poszukiwania interesujących go wiadomości, a także ich porządkowania oraz poznawania dzieł sztuki religijnej; poznaje teksty biblijne i inne teksty religijne niezbędne dla tego etapu rozwoju religijnego; uczy się odbierać świadomie i refleksyjnie; rozwija zainteresowania różnymi dziedzinami religii; poznaje specyfikę sposobów wypowiedzi o charakterze religijnym; w kontakcie z tekstami biblijnymi i innymi tekstami religijnymi kształtuje chrześcijańską hierarchię wartości, swoją wrażliwość, gust estetyczny, poczucie własnej tożsamości ucznia Chrystusa i postawę miłości Kościoła i Ojczyzny.

II. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń rozwija umiejętność wypowiadania się w mowie i w piśmie na tematy poruszane na zajęciach, związane z poznawanymi tekstami biblijnymi i innymi tekstami o charakterze religijnym i własnymi zainteresowaniami; dba o poprawność wypowiedzi własnych, a ich formę kształtuje odpowiednio do celu wypowiedzi.

III. Zainteresowanie problematyką kościelną. Uczeń zadaje pytania, *dlaczego jest tak, jak jest?* i *czy mogłoby być inaczej?* w odniesieniu do obecności Kościoła w świecie oraz próbuje odpowiedzieć na zadane pytania.

IV. Zaciekawienie otaczającym światem i praktyczne wykorzystanie wiedzy religijnej. Uczeń stawia pytania dotyczące zjawisk zachodzących w jego najbliższym otoczeniu i w społeczności świeckiej i kościelnej, prezentuje postawę badawczą w poznawaniu relacji: Kościół - świat przez poszukiwanie odpowiedzi na pytania: *dlaczego?, jak jest?, co się stanie, gdy?;* rozpoznaje podstawowe sytuacje zagrażające zdrowiu i życiu oraz podejmuje działania zwiększające bezpieczeństwo własne i innych, świadomie działa na rzecz ochrony zdrowia własnego i szacunku dla zdrowia innych; mając świadomość, że świat został stworzony przez Boga, szanuje przyrodę i dorobek kulturowy społeczności.

V. Postawa moralna. Uczeń prezentuje refleksyjną postawę wobec człowieka, jego natury, powinności moralnych oraz wobec różnych sytuacji życiowych; rozpoznaje swoje obowiązki wobec najbliższego otoczenia, rodziny i szkoły; rozpoznaje podstawowe wartości i dokonuje właściwej ich hierarchizacji; wyraża opinie i wartościuje zjawiska społeczno-religijne na poziomie społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Zadania katechezy	Zadania nauczyciela religii	Treści - wymagania szczegółowe	
		Wiadomości	Uczeń
Rozwijanie poznania wiary	Zainteresowanie przesłaniem Bożym.	Wiara jako dar i zadanie: motywacja do poznawania różnych tekstów biblijnych i ich przesłania oraz do poznawania nauczania Kościoła.	- wskazuje, dlaczego chrześcijanin powinien poznawać Objawienie Boże i nauczanie Kościoła.
	Uzdalnianie do odczytania w nauczaniu biblijnym wezwania Bożego dla własnego życia.	Podstawowe wiadomości o Piśmie Świętym (wybrane nazwy ksiąg i ich autorzy, najprostsze zasady interpretacji). Słowo Boże jako odpowiedź na ludzkie pytania i pomoc w kształtowaniu ludzkiego życia.	- odnajduje i interpretuje poszczególne fragmenty Pisma Świętego, - integruje wydarzenia biblijne z liturgią, rokiem liturgicznym i zwyczajami, aktualnymi wyzwaniami życiowymi.
	Pomoc w odkrywaniu wiary jako fundamentalnego czynnika w zrozumieniu świata i własnego życia.	Symbole wiary. Przesłanie wybranych fragmentów biblijnych dotyczących stworzenia, miłosierdzia, opatrności i miłości Boga Ojca (na przykładzie narodu wybranego), życia i dzieła Jezusa Chrystusa. Duch Święty w życiu Kościoła i chrześcijanina.	- referuje wydarzenia i teksty biblijne odnoszące się do podstawowych prawd wiary Kościoła, - opisuje działanie Ducha Świętego w Kościele i w świecie, - wskazuje na związki Biblii, wiary i Kościoła z życiem narodu.
Wychowanie liturgiczne	Rozwijanie umiejętności symbolizowania, czynnego, świadomego i radosnego włączenia się w liturgię Kościoła.	Symbolika liturgiczna, zwłaszcza Eucharystii. Sakramenty, ich podział i istota, biblijne podstawy.	- posługuje się symbolami, odczytuje je i interpretuje, - wskazuje biblijne podstawy sakramentów, - wskazuje proste teksty liturgiczne odnoszące się do poszczególnych sakramentów, - wyjaśnia znaczenie sakramentów w życiu chrześcijańskim,

		Czynności wykonywane podczas sakramentów. Eucharystia sakramentem miłości.	- wskazuje konsekwencje wynikające z sakramentów, zwłaszcza chrztu, Eucharystii oraz pokuty i pojednania.
	Pomoc w pogłębionym przeżywaniu roku liturgicznego.	Istota okresów liturgicznych. Aktualizacja zbawczych wydarzeń w liturgii roku kościelnego.	- wskazuje proste teksty liturgiczne odnoszące się do roku liturgicznego, - wskazuje związek okresów liturgicznych z życiem chrześcijańskim, - wskazuje, jak może czynnie, świadomie włączyć się w liturgię roku Kościoła.
Formacja moralna	Przygotowanie do interpretowania własnego doświadczenia życiowego w świetle wezwania Bożego (rozwój sumienia).	<i>Dekalog i Błogosławieństwa</i> wyrazem troski Boga o szczęście człowieka. Świętowanie i spędzanie wolnego czasu po chrześcijańsku. Hierarchia wartości oparta na wierze. Wierność Bogu.	- wskazuje różnicę między dobrem i złem w podstawowych sytuacjach moralnych, - dostrzega konsekwencje dobra i zła, - wskazuje, jak zastosować wskazania prawa Bożego w konkretnych sytuacjach życiowych, - rozumie, co znaczy być odpowiedzialnym, - wskazuje, jak pracować nad rozwojem sumienia chrześcijańskiego, - uzasadnia wartość sakramentu pokuty i pojednania.
	Rozwijanie refleksyjnej postawy wobec zobowiązań moralnych.	Wartość życia i zdrowia oraz ich zagrożenia. Trudne sytuacje życiowe: choroba, śmierć.	- wskazuje chrześcijańskie motywy wyborów w codziennym życiu, - przejawia refleksyjną postawę wobec różnych sytuacji życiowych i zobowiązań moralnych.
	Uświadomienie przemian okresu preadolescencji.	Przemiany okresu preadolescencji.	- rozwija pozytywny stosunek do daru płciowości.
Wychowanie do modlitwy	Pomoc w otwarciu się w modlitwie na Boga.	Modlitwa podstawą życia chrześcijańskiego	- przejawia postawę szacunku i zaufania Bogu, - wyraża słowami modlitwę dziękczynienia, uwielbienia, przeproszenia i prośby.
	Zaznajomienie ze sposobami i rodzajami modlitwy oraz z biblijnymi wzorami modlitwy.	Różne sposoby i rodzaje modlitwy w oparciu o przykłady biblijne. Modlitwa wspólnotowa czynnikiem budowy wspólnoty wiary.	- formułuje modlitwy tekstami biblijnymi i własnymi słowami, - podaje przykłady ludzi modlitwy, - wskazuje na wybranym przykładzie wpływ modlitwy na życie człowieka.

Wychowanie do życia wspólnotowego	Wspieranie poczucia przynależności, posiadania własnego miejsca w społeczności oraz odczytywanie zadań z tej przynależności wynikających.	Pojęcie wspólnoty. Wartości stanowiące fundament relacji międzyludzkich. Podstawowe wspólnoty życia - postawy, prawa i obowiązki członka tych wspólnot w wymiarze indywidualnym i społecznym.	- rozwija poczucie przynależności do różnych wspólnot: Kościoła, narodu, rodziny, grupy szkolnej i koleżeńskiej, - angażuje się we własny rozwój emocjonalny i społeczny.
	Budzenie pogłębionej motywacji do odpowiedzialnego uczestnictwa w różnych wspólnotach.	Postawa odpowiedzialności za innych. Zadania wobec rodziny, klasy, szkoły, grupy rówieśniczej, narodu, Kościoła. Wartość szacunku dla siebie i innych ludzi.	- podejmuje wysiłek uczestnictwa w życiu Kościoła, rodziny, szkoły i społeczeństwa, - reaguje na niewłaściwe zachowania w określonej grupie, - włącza się w akcje pomocy potrzebującym, - rozwiązuje podstawowe sytuacje w duchu wiary chrześcijańskiej.
Wprowadzenie do misji	Prowadzenie do postawy odpowiedzialności i podejmowania zadań w środowisku życiowym.	Pojęcie apostołstwa. Zadania chrześcijanina w życiu społecznym. Możliwości własnego zaangażowania się w misję Chrystusa.	- wskazuje własne miejsce w rodzinie, szkole, Kościele i innych społecznościach, - odpowiedzialnie podejmuje własne zadania w najbliższym otoczeniu, - włącza się w różne formy apostołstwa oraz pomocy misjom <i>ad gen tes</i> .
	Budzenie świadomości potrzeby budowania własnej wiary w łączności z innymi - świadectwo życia.	Misja chrześcijanina w Kościele i świecie. Święci świadkami wiary.	- wskazuje, w jaki sposób może naśladować postaci świętych, - wskazuje, w jaki sposób może dawać świadectwo wiary w podstawowych sytuacjach życia codziennego.

Zalecane warunki i sposób realizacji

Uwzględnienie specyfiki rozwojowej ucznia 9-12-letniego wymaga doboru odpowiednich oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych, wykorzystując i włączając w proces katechetyczny predyspozycje ucznia. Podejmując zadanie pogłębienia wiedzy religijnej i jej systematyzacji, nauczanie religii winno akcentować podawanie i pogłębianie wiadomości religijnych, zmierzać do ich systematyzacji, hierarchizacji, budzić zainteresowanie problemami religijnymi, kształtować umiejętności. Pomocne w realizacji tych zadań okazują się zarówno metody podające, jak i poszukujące. Ich skuteczność zwiększa się w połączeniu z metodami pra-

cy z obrazem, środkami audiowizualnymi, tym bardziej, że w pierwszej fazie omawianego przedmiotu wiekowego dziecko charakteryzuje jeszcze myślenie konkretnoobrazowe. Ważne jest aktywizowanie uwagi przez urozmaicone treści nauczania i różnorodność stosowanych metod.

Drogą rozwoju zainteresowań religijnych jest pobudzanie ucznia do zainteresowania aktualnymi wydarzeniami w życiu Kościoła, przeżywanymi okresami roku liturgicznego, do wnikanania w przeszłość, włączenie do grup duszpasterskich czy kół zainteresowań. Na tym etapie edukacyjnym historia wiary i Kościoła winna być przedstawiana jako wydarzenie interwencji Boga.

Uczniowie w tym wieku łatwo identyfikują się z bohaterami. Wycho- dząc naprzeciw tym zainteresowaniom, katecheza winna dostarczać im wzorców osobowych, przykładów konsekwencji życia wiarą. Uczeń pragnie głębszego uzasadnienia wiary; gotów jest podjąć trud szukania. Stąd istotne jest wykorzystywanie metod poszukujących i motywujących, które służą kształtowaniu umiejętności. Przy stosowaniu tego rodzaju metod katecheta musi liczyć się z możliwościami ucznia. Wykorzystane elementy metod liturgicznych i medytacyjnych winny służyć wprowadzeniu w litur- gię i modlitwę.

Materiał biblijny, który winien być wykorzystany na tym etapie, od- nosi się do zagadnień treściowych i wymagań szczegółowych zapisanych powyżej. Należy sięgać do starannie dobranych perykop, odnoszących się wprost do omawianego materiału.

3. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną

Język polski

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

- Czytanie i słuchanie. Uczeń sprawnie czyta teksty głośno i cicho; określa temat i głów- ną myśl tekstu; identyfikuje nadawcę i odbiorcę wypowiedzi; rozpoznaje formy gatun- kowe; odróżnia zawarte w tekście informacje ważne od informacji drugorzędnych; wy- szukuje w tekście informacje wyrażone wprost i pośrednio; rozumie dosłowne i prze- nośne znaczenie wyrazów w wypowiedzi; wyciąga wnioski wynikające z przesłanek zawartych w tekście.
- Samokształcenie i docieranie do informacji. Uczeń korzysta z informacji zawartych w encyklopedii, słowniku ortograficznym, słowniku języka polskiego (małym lub pod- ręcznym), słowniku wyrazów bliskoznacznych.

- Świadomość językowa. Uczeń rozpoznaje podstawowe funkcje składniowe wyrazów użytych w wypowiedziach; rozpoznaje znaczenie niewerbalnych środków komunikowania się (gest, wyraz twarzy, mimika, postawa ciała).

Analiza i interpretacja tekstów kultury.

Wstępne rozpoznanie. Uczeń nazywa swoje reakcje czytelnice (np. wrażenia, emocje); konfrontuje sytuację bohaterów z własnymi doświadczeniami; wyraża swój stosunek do postaci.

Analiza. Uczeń dostrzega swoistość artystyczną dzieła; odróżnia fikcję artystyczną od rzeczywistości; odróżnia realizm od fantastyki; rozpoznaje w tekście literackim: porównanie, przenośnię, epitet, wyraz dźwiękonaśladowczy i objaśnia ich rolę; wskazuje cechy charakterystyczne przekazów audiowizualnych; omawia akcję, wyodrębnia wątki i wydarzenia; charakteryzuje i ocenia bohaterów.

Interpretacja. Uczeń odbiera teksty kultury na poziomie dosłownym i przenośnym.

Wartości i wartościowanie. Uczeń odczytuje wartości pozytywne i ich przeciwieństwa wpisane w teksty kultury (np. przyjaźń - wrogość, miłość - nienawiść, prawda - kłamstwo, wierność - zdrada).

III. Tworzenie wypowiedzi.

- Mówienie i pisanie. Uczeń tworzy spójne teksty na tematy poruszane na zajęciach - związane z otaczającą rzeczywistością i poznanymi tekstami kultury; dostosowuje sposób wyrażania się do oficjalnej i nieoficjalnej sytuacji komunikacyjnej oraz do zamierzonego celu; formułuje pytania do tekstu; świadomie posługuje się różnymi formami językowymi oraz (w wypowiedzi ustnej) mimiką, gestykulacją, postawą ciała; tworzy wypowiedzi pisemne w następujących formach gatunkowych: opowiadanie z dialogiem (twórcze i odtwórcze), pamiętnik i dziennik (pisane z perspektywy bohatera literackiego lub własnej), proste sprawozdanie, opis postaci, przedmiotu, prosta notatka; stosuje w wypowiedzi pisemnej odpowiednią kompozycję i układ graficzny zgodny z wymogami danej formy gatunkowej (w tym wydziela akapity); sporządza plan odtwórczy wypowiedzi; uczestnicząc w rozmowie, słucha z uwagą wypowiedzi innych, mówi na temat; prezentuje własne zdanie i uzasadnia je; czytając głośno, wyraziście, przekazuje intencję tekstu, właściwie akcentuje wyrazy, wprowadza pauzę, stosuje odpowiednią intonację; recytuje teksty poetyckie oraz fragmenty prozy, podejmując próbę ich głosowej interpretacji.
- Świadomość językowa. Uczeń stosuje poprawne formy gramatyczne, pisze poprawnie pod względem ortograficznym; poprawnie używa znaków interpunkcyjnych; operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie skoncentrowanym przede wszystkim wokół tematów: dom, rodzina, szkoła i nauka, środowisko przyrodnicze i społeczne).

Teksty kultury:

- Frances Hodgson Burnett *Tajemniczy ogród*; Antonina Domańska *Historia żółtej ciżemki*; Irena Jurgielewiczowa *Ten obcy*; Clive Staples Lewis *Lew, Czarownica i stara szafa*; Astrid Lindgren *Bracia Lwie Serce*; Kornel Makuszyński *Szatan z siódmej klasy*; Ferenc Molnar *Chłopcy z Placu Broni*; Lucy Maud Montgomery *Ania z Zielonego Wzgórza*; Henryk Sienkiewicz *W pustyni i w puszczy*; Mark Twain *Przygody Tomka Sawyer*; John Ronald Reuel Tolkien *Hobbit, czyli tam i z powrotem*; wybór kolęd; wybór pieśni patriotycznych; wybór poezji, w tym utwory dla dzieci i młodzieży; wybrane programy telewizyjne.

Język obcy nowożytny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego oraz religijnych aspektów kultury danego kraju.

Muzyka

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń stosuje podstawowe pojęcia muzyczne; wykorzystuje w śpiewie oraz w grze na instrumentach znajomość pojęć i terminów muzycznych, określających podstawowe elementy muzyki; odczytuje i zapisuje elementy notacji muzycznej; wymienia nazwy epok w dziejach muzyki i potrafi wskazać kompozytorów reprezentatywnych dla poszczególnych epok; korzysta z multimedialnych źródeł muzyki i informacji o muzyce.
- Tworzenie wypowiedzi. Uczeń śpiewa ze słuchu (powtarza wzór lub powtarza i wykonuje z pamięci) lub z wykorzystaniem nut piosenki i wybrane pieśni, w tym patriotyczne, kanony; śpiewa, dbając o higienę głosu; gra na instrumentach ze słuchu i z wykorzystaniem nut melodie, schematy rytmiczne, proste utwory i akompaniamenty; ilustracje dźwiękowe do scen sytuacyjnych, tekstów literackich i obrazów (samodzielnie i pod kierunkiem nauczyciela); tworzy według ustalonych zasad improwizacje wokalne i instrumentalne; opisuje słowami cechy i charakter słuchanych utworów.
- Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń świadomie odbiera muzykę - słucha wybranych dzieł literatury muzycznej reprezentatywnych dla kolejnych epok, polskich pieśni patriotycznych oraz utworów ludowych; charakteryzuje wybrane utwory muzyczne; interpretuje (gra i śpiewa) utwory zgodnie ze wskazówkami wykonawczymi umieszczonymi w nutach oraz własnym odczuwaniem muzyki.

Plastyka

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji - percepcja sztuki. Uczeń: określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i tradycją w swoim środowisku lokalnym i regionalnym, a także uczestniczy w życiu kulturalnym tego środowiska; korzysta z przekazów medialnych oraz stosuje ich wytwory w swojej działalności twórczej.
- Tworzenie wypowiedzi - ekspresja przez sztukę. Uczeń podejmuje działalność twórczą, posługując się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego i innych dziedzin sztuki (fotografia, film) w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni; projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu wizerunku i otoczenia człowieka oraz upowszechnianiu kultury w społeczności szkolnej i lokalnej (stosując także narzędzia i wytwory multimedialne).
- Analiza i interpretacja tekstów kultury - recepcja sztuki. Uczeń rozróżnia określone dyscypliny w takich dziedzinach jak: architektura, sztuki plastyczne oraz w innych dziedzinach sztuki (fotografia, film) i przekazach medialnych (telewizja, Internet); rozpoznaje wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury oraz opisuje ich funkcje i cechy charakterystyczne na tle epoki.

Historia i społeczeństwo

- Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym. Uczeń wyjaśnia, w czym wyraża się odmiennosc i niepowtarzalność każdego człowieka; podaje przykłady różnorodnych potrzeb człowieka oraz sposoby ich zaspokajania; wyjaśnia znaczenie rodziny w życiu oraz wskazuje przykłady praw i obowiązków przysługujących poszczególnym członkom rodziny; wyraża opinię na temat kultuwowania tradycji i gromadzenia pamiątek rodzinnych; tłumaczy, odwołując się do przykładów, na czym polega postępowanie sprawiedliwe; wyjaśnia, w czym przejawia się uprzejmość i tolerancja; podaje przykłady konfliktów między ludźmi i proponuje sposoby ich rozwiązywania.
- „Mała Ojczyzna”. Uczeń opisuje swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze; zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”; wskazuje na planie miejscowości, siedzibę władz lokalnych i na przykładach omawia zakres działań oraz sposoby powoływania władz.
- Ojczyzna. Uczeń wymienia i tłumaczy znaczenie najważniejszych świąt narodowych, symboli państwowych i miejsc ważnych dla pamięci narodowej; wskazuje na mapie i opisuje główne regiony Polski; wymienia mniejszości narodowe i etniczne żyjące w Polsce i na wybranych przykładach opisuje ich kulturę i tradycje oraz wymienia miejsca największych skupisk Polaków na świecie.
- Państwo. Uczeń wyjaśnia, w czym wyraża się demokratyczny charakter państwa polskiego, używając pojęć: wolne wybory, wolność słowa, wolne media, konstytucja; podaje przykłady praw i obowiązków obywateli.
- Społeczeństwo. Uczeń wyjaśnia znaczenie pracy w życiu człowieka i dostrzega jej społeczny podział; opisuje różne grupy społeczne, wskazując ich role w społeczeństwie; podaje przykłady ważnych problemów współczesnej Polski, korzystając z różnych źródeł informacji.
- Wspólnota europejska. Uczeń opowiada o uczestnictwie Polski we wspólnocie europejskiej.
- Problemy ludzkości. Uczeń wyjaśnia, co oznacza powiedzenie: „Świat stał się mniejszy” i wskazuje przyczyny tego zjawiska; wymienia korzyści i niebezpieczeństwa korzystania z mediów elektronicznych; opowiada o przejawach nędzy na świecie; wyjaśnia na przykładach przyczyny i następstwa konfliktów zbrojnych na świecie.
- Historia jako dzieje. Uczeń odróżnia historię rozumianą jako dzieje, przeszłość od historii rozumianej jako opis dziejów przeszłości; podaje przykłady różnych źródeł historycznych i wyjaśnia, dlaczego należy je chronić.
- Fundamenty Europy. Uczeń opisuje narodziny chrześcijaństwa i jego rozpowszechnianie w czasach starożytnych.
- Państwo polskie za Piastów. Uczeń wskazuje na mapie Gniezno i państwo Mieszka I; opisuje panowanie Mieszka I; opowiada historię zjazdu gnieźnieńskiego, uwzględniając postacie: św. Wojciecha, Bolesława Chrobrego i Ottona III; wskazuje na mapie Kraków i państwo Kazimierza Wielkiego, umiejscawiając je w czasie; opowiada o panowaniu Kazimierza Wielkiego, z uwzględnieniem powstania Akademii Krakowskiej.
- Mnisi. Uczeń opisuje klasztor średniowieczny i tryb życia mnichów, używając pojęć: zakon, reguła, ubóstwo; charakteryzuje postać św. Franciszka z Asyżu.
- Rycerze. Uczeń opisuje charakterystyczne cechy wzoru osobowego średniowiecznego rycerza.
- Jadwiga i Jagiełło. Uczeń wyjaśnia przyczyny unii polsko-litewskiej; charakteryzuje osobę Jadwigi i wymienia jej zasługi dla kultury polskiej.

- Polski szlachcic. Uczeń charakteryzuje obowiązki szlachcica wobec państwa oraz działalność gospodarczą polskiej szlachty.
- Rzeczpospolita Obojga Narodów. Uczeń wyjaśnia, na czym polegała unia lubelska; opisuje, w jaki sposób dokonywano wyboru króla.
- Rzeczpospolita w XVII w. Uczeń sytuuje w czasie i omawia wydarzenia potopu szwedzkiego, z uwzględnieniem obrony Częstochowy i postaci Stefana Czarnieckiego; sytuuje w czasie i opisuje wyprawę wiedeńską Jana III Sobieskiego.
- Upadek I Rzeczypospolitej. Uczeń podaje przykłady naprawy państwa polskiego, z uwzględnieniem Konstytucji 3 maja; omawia i sytuuje w czasie wydarzenia powstania kościuszkowskiego; wyjaśnia, w jakich okolicznościach doszło do upadku państwa polskiego, podaje datę III rozbioru.
- Formy walki o niepodległość. Uczeń umiejscawia w czasie powstanie listopadowe i powstanie styczniowe; wymienia cele walki powstańców oraz przykłady represji zastosowanych wobec społeczeństwa po przegranych powstaniach; omawia walkę o język polski w nauczaniu; zbiera z różnych źródeł informacje o zasługach dla rozwoju kultury polskiej: Jana Matejki, Stanisława Moniuszki, Henryka Sienkiewicza i Stanisława Wyspiańskiego.
- Odrodzenie państwa polskiego. Uczeń wymienia czynniki decydujące o odzyskaniu niepodległości przez Polskę; zbiera informacje o zasługach dla państwa polskiego Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego.
- Polska w okresie II wojnie światowej. Uczeń podaje charakterystyczne cechy polityki Stalina i Hitlera wobec własnych społeczeństw i państw podbitych; charakteryzuje życie ludności na okupowanych terytoriach Polski, z uwzględnieniem losów ludności żydowskiej; omawia formy oporu społeczeństwa wobec okupantów; opisuje postawę ludności cywilnej i żołnierzy powstańczej Warszawy.
- Polska Rzeczpospolita Ludowa. Uczeń opowiada o Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, używając pojęć: zależność od ZSRR, dyktatura partii komunistycznej, cenzura.
- Solidarność i powstanie III Rzeczypospolitej. Uczeń: opisuje powstanie i działania Solidarności; wyjaśnia, jakie najważniejsze zmiany zaszły w Polsce w 1989 r.

Przyroda

- Ja i moje otoczenie. Uczeń wymienia czynniki pozytywnie i negatywnie wpływające na jego samopoczucie w szkole oraz w domu i proponuje sposoby eliminowania czynników negatywnych; wyjaśnia znaczenie odpoczynku, odżywiania się i aktywności ruchowej w prawidłowym funkcjonowaniu organizmu; wymienia zasady prawidłowego uczenia się i stosuje je w życiu; uzasadnia potrzebę planowania zajęć w ciągu dnia i tygodnia; prawidłowo planuje i realizuje swój rozkład zajęć w ciągu dnia.
  - Człowiek a środowisko. Uczeń wyjaśnia wpływ codziennych zachowań w domu, w szkole, w miejscu zabawy na stan środowiska; proponuje działania sprzyjające środowisku przyrodniczemu; podaje przykłady pozytywnego i negatywnego wpływu środowiska na zdrowie człowieka.
- Zdrowie i troska o zdrowie. Uczeń podaje przykłady właściwego spędzania wolnego czasu, z uwzględnieniem zasad bezpieczeństwa w czasie gier i zabaw ruchowych oraz poruszania się po drodze; wyjaśnia negatywny wpływ alkoholu, nikotyny i substancji psychoaktywnych na zdrowie człowieka, podaje propozycje asertywnych zachowań w przypadku presji otoczenia.

Zajęcia komputerowe

- Bezpieczne posługiwanie się komputerem i jego oprogramowaniem.
- Komunikowanie się za pomocą komputera i technologii informacyjno-komunikacyjnych.
- Wyszukiwanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł.
- Wykorzystywanie komputera oraz programów i gier edukacyjnych do poszerzania wiedzy z różnych dziedzin.
- Wykorzystywanie komputera i technologii informacyjno-komunikacyjnych do rozwijania swoich zainteresowań, zastosowanie komputera w życiu codziennym, opisywanie zagrożeń i ograniczeń związanych z korzystaniem z komputera i Internetu.

Wychowanie do życia w rodzinie

- Podstawowe funkcje rodziny z podkreśleniem miejsca dziecka w rodzinie.
- Przekaz wartości i tradycji w rodzinie, wspólne świętowanie, spędzanie wolnego czasu.
- Więzy rodzinna, związki uczuciowe i inne relacje w rodzinie; konflikty i ich rozwiązywanie.
- Macierzyństwo i ojcostwo; podstawowa wiedza dotycząca budowy i funkcjonowania układu rozrodczego człowieka.
- Ciąża, rozwój płodu, poród, przyjęcie dziecka jako nowego członka rodziny.
- Różnice i podobieństwa między chłopcami i dziewczętami; identyfikacja z własną płcią; akceptacja i szacunek dla ciała.
- Zmiany fizyczne i psychiczne okresu dojrzewania; zróżnicowane, indywidualne tempo rozwoju.
- Higiena okresu dojrzewania.
- Prawo człowieka do intymności i ochrona tego prawa; postawy asertywne.
- Istota koleżeństwa i przyjaźni, wzajemny szacunek, udzielanie sobie pomocy, współpraca, empatia.
- Mass media - zasady i kryteria wyboru czasopism, książek, filmów i programów telewizyjnych.
- Odpowiedzialność za własny rozwój; samowychowanie.

Język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego, tekstów biblijnych i modlitw.

4. Współpraca środowisk wychowawczych

a. Rodzina

1. Oddziaływanie katechetyczne, podobnie jak w klasach I-III, w osiągnięciu zamierzonych celów domaga się ścisłej współpracy z rodzicami.

2. Dołożenie starań, by pewne formy spotkań i współpracy były podejmowane przez wszystkie lata nauki. Częstotliwość ich i charakter winny być uzależnione od warunków diecezji.

3. Spotkania rodziców dzieci pokomunijnych winny mieć charakter mistagogiczny, prowadzący do aktywnego i pełnego zaangażowania w Eucharystię. Tematyka tych spotkań winna być wzbogacona o kwestie związane z ich wychowaniem.

b. Parafia

1. Ukazywanie miejsca, roli i zadań dzieci w parafii, związanie ich z liturgią i duszpasterstwem wymaga ożywienia form duszpasterskiego oddziaływania, wspomagającego lekcje religii w postaci grup duszpasterskich, kół zainteresowań działających na terenie szkoły lub parafii. Nie wolno zapominać o uczestnictwie w tradycyjnych formach nabożeństw parafialnych.

2. Należy dążyć do tego, aby szkolne lekcje religii prowadziły do czynnego udziału dzieci w liturgii i systematycznego korzystania z sakramentów świętych, zwłaszcza regularnej spowiedzi i częstej Komunii Świętej.

3. Należałoby uwzględnić konieczność pogłębienia katechumenalnego przez organizację dni skupienia, rekolekcji, pielgrzymek wdzięczności, systematycznego nabożeństwa pokutnego i sakramentu pokuty i pojednania, rocznicy przyjęcia I Komunii Świętej, w którym uczestniczą nie tylko rodziny dzieci, ale również przedstawiciele całej parafii.

4. Przygotowując uczniów do realizacji celów nauczania religii w klasach IV-VI, na początku klasy IV można urządzić nabożeństwo z przekazaniem egzemplarza Pisma Świętego, a na zakończenie klasy VI wręczyć im tekst *Wyznania wiary* albo też - stosownie do zwyczajów Kościoła partykularnego - obchodzić uroczystą rocznicę I Komunii Świętej. Ponadto proponuje się, aby wręczenie tekstu *Wyznania wiary* poprzedziło uroczyste odnowienie chrztu świętego, w którym uczestniczyliby rodzice i rodzice chrzestni.

Rozdział IV

KATECHEZA WYZNANIA I ROZUMIENIA WIARY

III etap edukacyjny: gimnazjum

1. Charakterystyka młodzieży klas gimnazjalnych

Młodzież gimnazjalna to młodzież między 12. a 15. rokiem życia. Jest to wiek związany z ważnymi przemianami biologicznymi, intelektualnymi i psychicznymi. Wiek dorastania ma w znacznym stopniu charakter konfliktowy. Konflikty w życiu młodzieży wynikają między innymi z napięcia powstającego między potrzebą samodzielności a ograniczeniami narzucanymi przez wychowawców, pomiędzy dążeniem do niezależności a potrzebą oparcia, między wizjami idealnymi a realnymi obrazami rzeczywistości.

Młodzież w tym okresie przeżywa kryzys tożsamości, boi się pogardy, oburza się na fałsz, hipokryzję, obojętność, stawia też pytania natury egzystencjalnej, pyta o sens życia, potrzebę uczenia się itp. Skupiona na sobie, jest przekonana, że ciągle podlega krytykowaniu przez innych. Dlatego myli intymność z zamykaniem się w sobie, zastępuje zdrową krytykę krytykanctwem, identyfikuje wolność z robieniem tego, na co ma ochotę. Takim postawom towarzyszy zmienność nastrojów i uczuć.

Kryzysy występujące w życiu młodzieży odbijają się negatywnie na relacjach interpersonalnych. Wymagają one od wychowawców wiedzy, serca i zapału, a także cierpliwości i mądrości.

Ze względu na dużą zmienność uczuć młodzież zaczyna przeżywać również wątpliwości religijne, co powoduje niepewność i niestałość reli-

gijną. Młodzi ludzie poszukujący własnej tożsamości z łatwością odrzucają dotychczasowe autorytety. Są krytyczni wobec Kościoła i osób go reprezentujących. Niekiedy konflikty z rodzicami przenoszą na sferę religijną.

Wielki wpływ na sferę religijną dorastającej młodzieży mają problemy związane z dojrzwaniem seksualnym. Dlatego istotne są na tym etapie edukacji i rozwoju wiary treści związane z sakramentem pokuty i pojednania oraz możliwość korzystania przez młodzież z kierownictwa duchowego.

Dzięki wzmocnemu rozwojowi intelektualnemu rozpada się harmonijny obraz świata z dzieciństwa. Młodzież zaczyna postrzegać krytycznie otaczającą ją rzeczywistość, co powoduje zachwianie w świecie wartości. Próba budowania obiektywnej, krytycznej wizji świata i otaczającej rzeczywistości zderza się z niebezpieczeństwem relatywizmu moralnego. Młodzież w tym wieku może przenosić charakterystyczne dla religijności dziecięcej właściwości, takie jak antropomorfizm (wyobrażanie Boga na sposób ludzki), animizm (ożywianie przedmiotów martwych i przypisywanie im określonych zamiarów) i rytualizm magiczny (magiczne traktowanie obrzędów liturgicznych i religijnych).

Mówiąc o roli wychowania w rozwoju nastolatka, trzeba pamiętać, że nie jest najważniejsze, jaki człowiek jest teraz, ale jakim może się stać. Wychowanie jest zawsze racjonalną nadzieją, której nauczyciel religii nie może pominąć, tym bardziej, że może liczyć na pomoc Bożą. Istotnym i niezastąpionym warunkiem skutecznej pomocy młodzieży jest podmiotowe jej traktowanie.

2. Podstawa programowa nauczania religii w gimnazjum

Cele katechetyczne - wymagania ogólne

Ł Analiza i interpretacja biblijna. Uczeń nabywa podstawową wiedzę z zakresu analizy tekstu biblijnego i umiejętności interpretacji religijnej Perykop biblijnych.

H« Chronologia, analiza i interpretacja historiozawca. Uczeń posługuje się podstawowymi określeniami historii zbawienia; dostrzega związki

teraźniejszości z przeszłością; tworzy krótkie wypowiedzi o postaci i wydarzeniu historycznym, posługując się poznanymi pojęciami; przedstawia własne stanowisko i próbuje je uzasadnić; przyporządkowuje fakty historyczne datom; odpowiada na proste pytania postawione do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji; pozyskuje informacje z różnych źródeł oraz selekcjonuje je i porządkuje; stawia pytania dotyczące przyczyn i skutków analizowanych wydarzeń z historii zbawienia i współczesnych.

III. Przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Uczeń rozwija świadomość chrztu nie jako jednorazowego wydarzenia z przeszłości, ale jako procesu obejmującego całe życie; rozumie bierzmowanie jako *dopełnienie* chrztu oraz istotny etap inicjacji chrześcijańskiej, co prowadzi do pogłębionego przeżywania Eucharystii (udziału we Mszy Świętej i adoracji).

IV. Kształtowanie sumienia, postaw moralnych oraz samooceny. Uczeń w oparciu o posiadaną wiedzę wypracowuje względnie stałe zachowania, reakcje poznawcze, emocjonalnie umotywowane wartościami najwyższymi, odnosząc je zwłaszcza do miłości Boga, Kościoła, Ojczyzny i rodziny; osiąga pewną integrację życia psychicznego, fizycznego, uczuciowego, intelektualnego i religijnego; nabywa umiejętność oceny swego postępowania moralnego, konfrontując je z nauką Bożą; w sposób twórczy wykorzystuje opinie, oceny, które o sobie słyszy, do budowania właściwych relacji międzyludzkich; rozumie potrzebę podejmowania odpowiedzialnych wyborów.

V. Tworzenie wypowiedzi na tematy religijne. Uczeń rozwija umiejętność wypowiadania się w mowie i w piśmie na tematy poruszane na zajęciach, związane z poznawanymi tekstami biblijnym i innymi tekstami o charakterze religijnym i własnymi zainteresowaniami; dba o poprawność wypowiedzi własnych, a ich formę kształtuje odpowiednio do celu wypowiedzi.

Zadania katechezy	Zadania nauczyciela religii	Treści - wymagania szczegółowe	
		Wiadomości	Uczeń
Rozwijanie poznania wiary	Pogłębienie podstawowych prawd wiary chrześcijańskiej. Ukazanie wiary jako nadającej sens życiu człowieka (elementy eschatologii).	Definicja wiary i jej przymioty. Konsekwencje wiary w jednego Boga oraz trudności wynikające z wyznawania wiary. Rzeczy ostateczne człowieka.	- uzasadnia znaczenie wiary i jej przymiotów w życiu człowieka, - ukazuje trudności w wierze oraz sposoby ich przezwycięzania, - przedstawia argumenty, które pomagają człowiekowi wytrwać w wierze i przezwycięzać trudności z nią związane, - przedstawia związek wiary chrześcijańskiej z wyjaśnieniem sensu życia człowieka.
*	Wprowadzenie w podstawowe pojęcia nauki o Biblii, o języku i historii zbawienia.	Gatunki literackie w Biblii. Języki biblijne i księgi w nich napisane. Natchnienie biblijne. Główne wydarzenia i postaci starotestamentalnej historii zbawienia. Orędzie poszczególnych Ewangelii.	- opisuje proces formowania się ksiąg biblijnych, - charakteryzuje związek między Pismem Świętym i Tradycją, - dokonuje interpretacji literackiej i religijnej wybranych fragmentów biblijnych, - wskazuje przykłady gatunków literackich w księgach biblijnych, - uzasadnia konieczność określenia gatunków literackich dla właściwej interpretacji tekstów biblijnych, - przedstawia podstawowe wydarzenia należące do starotestamentalnej historii zbawienia w porządku chronologicznym (patriarchowie, wędrówka do Ziemi Obiecanej, epoka sędziów, pierwsi królowie, podzielone królestwo, niewola babilońska, powstanie machabejskie, sytuacja Izraela przed narodzeniem Chrystusa), - prezentuje najważniejsze wydarzenia życia wybranych postaci starotestamentalnych: patriarchów, Mojżesza, Jozuego, Samuela, Saula, Dawida, Salomona, braci machabejskich, wybranych proroków, - dokonuje aktualizacji faktów związanych z wybranymi postaciami Starego i Nowego Testamentu, - prezentuje specyfikę i orędzie poszczególnych Ewangelii, - wskazuje na wątki, tematy i postaci biblijne obecne w literaturze pięknej.

	Przedstawienie osoby i odkupieńczego charakteru dzieła Jezusa Chrystusa.	Świadcstwa historyczności Jezusa. Życie, nauczanie i zbawczy charakter dzieła Jezusa Chrystusa.	- prezentuje starożytne świadectwa biblijne, patrystyczne i pozachrześcijańskie na temat historyczności Jezusa, - przedstawia podstawowe fakty życia i działalności Jezusa Chrystusa w porządku chronologicznym, - uzasadnia podstawowe implikacje dla życia chrześcijanina wynikające z Wcielenia i Odkupienia.
	Pogłębienie rozumienia natury Ducha Świętego - trzeciej Osoby Boskiej.	Działanie Ducha Świętego w Kościele. Dary Ducha Świętego. Grzechy przeciwko Duchowi Świętemu.	- wyjaśnia pojęcia grzechu przeciwko Duchowi Świętemu, - określa sposób obecności i działania Ducha Świętego w Kościele.
Wychowanie liturgiczne	Pogłębienie podstawowej wiedzy o liturgii.	Pojęcie liturgii. Cel sprawowania liturgii. Podział zadań w sprawowaniu liturgii. Sztuka sakralna.	- przedstawia sposoby obecności Chrystusa w liturgii, - charakteryzuje liturgię jako dialog Boga z człowiekiem (dar i odpowiedź), - interpretuje znaki, symbole liturgiczne oraz postawy występujące podczas liturgii, - odczytuje na podstawie tekstów obrzędów liturgicznych związek opisywanych wydarzeń z życiem chrześcijanina, - formułuje argumenty za uczestnictwem w liturgii, - wyjaśnia rolę sztuki sakralnej w liturgii Kościoła.
	Wychowanie do przeżywania okresów roku liturgicznego.	Struktura roku liturgicznego. Święta Pańskie, miesiące i święta maryjne, uroczystości wybranych świętych, zwłaszcza patronów Polski i świętych polskich. Sens, przesłanie i liturgia poszczególnych okresów i uroczystości roku liturgicznego.	- charakteryzuje poszczególne okresy liturgiczne w oparciu o KKK, - interpretuje teksty wybranych czytań mszalnych w kontekście okresów liturgicznych, - charakteryzuje istotę kultu Serca Pana Jezusa, Maryi oraz świętych, - charakteryzuje liturgiczne i paraliturgiczne formy świętowania w poszczególnych okresach liturgicznych, - uzasadnia religijny wymiar świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy oraz okresu Wielkiego Postu.

	Przedstawienie sakramentów jako znaków zbawczego działania Boga w Kościele; znajdowanie przekonującej motywacji uczestnictwa w życiu sakramentalnym.	Cel poszczególnych sakramentów, zadania ich szafarzy. Struktura Mszy Świętej i znaczenie poszczególnych części. Eklezjalny i eschatologiczny wymiar Eucharystii. Skutki sakramentu pokuty i pojednania oraz jego etapy, zwłaszcza akty penitenta. Znaczenie i skutki sakramentu namaszczenia chorych.	- charakteryzuje cel poszczególnych sakramentów oraz interpretuje wybrane teksty liturgiczne odnoszące się do nich, - uzasadnia, dlaczego Eucharystia jest centrum liturgii i życia chrześcijańskiego, - wyjaśnia rozumienie Eucharystii jako uczty miłości, - interpretuje teksty Modlitw Eucharystycznych, - wykazuje chrześcijańską i społeczną wartość niedzieli, - charakteryzuje związek między Eucharystią oraz sakramentem pokuty i pojednania a życiem moralnym chrześcijanina, - uzasadnia, że namaszczenie chorych to dar i pomoc w przeżywaniu cierpienia.
	Przygotowanie bliższe do sakramentu bierzmowania.	Znaki i obrzędy bierzmowania. Skutki bierzmowania w życiu chrześcijanina.	- charakteryzuje obrzędy bierzmowania, - opisuje skutki i konsekwencje egzystencjalne bierzmowania.
Formacja moralna	Pogłębienie rozumienia podstawowych pojęć etycznych i zasad moralnych; ukazanie życia moralnego przez analizę <i>Dekalogu</i> i <i>Błogosławieństw</i> ; ukazanie, czym jest prawdziwa miłość i przygotowanie do właściwego przeżywania miłości; wdrożenie do przestrzegania przykazania miłości w zakresie indywidualnym i społecznym; przekazanie prawideł i motywacji dokonywania samodzielnych wyborów moralnych; ukazanie sensu powołania do świętości.	Podstawowe pojęcia etyczne: powinność moralna, sumienie, prawo naturalne, prawo Boże, wartości i ich hierarchia. Przykazania <i>Dekalogu</i> : wartości, których bronią przykazania. Wykroczenia przeciw przykazaniom i ich konsekwencje. Pojęcie miłości i sposoby jej przeżywania. Świętość w rozmaitych formach życia. <i>Osiem Błogosławieństw</i> jako podstawa życia w łasce Bożej.	- charakteryzuje relację Bóg - człowiek, - charakteryzuje rolę pokory i pychy w odniesieniu do relacji Bóg - człowiek, - charakteryzuje obowiązki wynikające z poszczególnych przykazania Bożych, - opisuje wykroczenia przeciwko poszczególnym przykazaniom Bożym, - interpretuje rozumienie pojęcia prawdziwej miłości w różnych aspektach życia ludzkiego, - uzasadnia koncepcję szczęścia zawartą w <i>Ośmiu Błogosławieństwach</i> , - wykazuje związek między życiem <i>Błogosławieństwami</i> i życiem w łasce Bożej, - analizuje wpływ zabobonu, bałwochwalstwa, wróżbiarstwa, magii na budowanie właściwych relacji między Bogiem a człowiekiem, - ocenia postawy moralne związane z przeżywaniem niedzieli, - ilustruje właściwe zachowania dzieci względem rodziców, - uzasadnia świętość życia ludzkiego,

			<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia wartość czystości w różnych okresach życia, - analizuje wpływ nieuczciwości, krzywoprzysięstwa i wiarołomstwa na życie religijne człowieka.
Wychowanie do modlitwy	<p>Pogłębienie przeżywania modlitwy jako wznoszenia duszy do Boga; wprowadzenie w prywatną lekturę Pisma Świętego jako dialogu z Bogiem; ukazanie Modlitwy Pańskiej jako drogi rozwoju modlitwy i programu życia chrześcijanina.</p>	<p>Pojęcie modlitwy, rodzaje, formy i postawy podczas modlitwy. Modlitwa Pańska jako program życia chrześcijanina. Zasady prywatnej lektury Pisma Świętego. Przykłady osób <i>żyjących modlitwą</i>.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia znaczenie modlitwy jako centrum życia chrześcijanina, - interpretuje teksty dotyczące modlitwy Jezusa, - określa poszczególne rodzaje i formy modlitwy oraz postawy modlitewne, - odczytuje przesłanie wpływające z wezwań Modlitwy Pańskiej, - uzasadnia wartość Modlitwy Pańskiej jako programu drogi życia chrześcijanina, - uzasadniania wartość modlitewnej i samodzielnej lektury Biblii.
Wychowanie do życia wspólnotowego	<p>Przedstawienie Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego i Ciała mistycznego Chrystusa.</p>	<p>Powstanie i przymioty Kościoła. Biblijne obrazy Kościoła. Struktura i ustrój Kościoła.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - opisuje na podstawie tekstów biblijnych etapy powstawania Kościoła, - charakteryzuje najważniejsze obrazy biblijne Kościoła, - opisuje Kościół poprzez jego przymioty, wykorzystując wiedzę historyczną i opierając się na wybranych tekstach biblijnych, - ocenia na podstawie wiadomości z biblijnej nauki o Kościele życie współczesnych chrześcijan, - opisuje ustrój hierarchiczny Kościoła, - wyjaśnia pojęcia: <i>Stolica Apostolska, papież, kuria rzymska, nuncjusz, konferencja episkopatu, metropolia, metropolita, diecezja, biskup, parafia, proboszcz</i>.
	<p>Przedstawienie historii Kościoła jako pielgrzymki wspólnoty ludzi wierzących w Chrystusa; ukazanie blasków i cieni historii Kościoła w ramach czasowych kursu historii powszechnej;</p>	<p>Początki chrześcijaństwa, pierwsze prześladowania chrześcijan. Działalność św. Benedykta i dzieło podjęte przez benedyktynów. Schizma wschodnia. Reforma gregoriańska. Renesans życia umysłowego XII i XIII wieku, spór o ewangeliczne ubóstwo, inkwizycja, powstanie uniwersytetów,</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ukazuje związek między chrześcijaństwem i dziedzictwem świata antycznego, - wskazuje źródła odnoszące się do początków chrześcijaństwa oraz starożytnych prześladowań chrześcijan, - prezentuje przyczyny i przebieg schizmy wschodniej, - charakteryzuje problematykę stosunków państwa i Kościoła, - wskazuje aktualność idei benedyktyńskiej i franciszkańskiej,

<p>wyjaśnienie krzywdzących wspólnotę wierzących stereotypów; przygotowanie uczniów do dyskusji na temat przeszłości Kościoła.</p>	<p>dorobek św. Tomasza z Akwinu. Przyczyny reformacji i reformy katolickiej. Dzieło Soboru Trydenckiego. Kościół wobec wyzwania oświecenia i rewolucji francuskiej; deizm, racjonalizm, masoneria, modernizm. Narodziny katolickiej nauki społecznej. I Sobór Watykański. Życie zakonne do początków XX wieku.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ocenia na podstawie wybranych tekstów źródłowych oraz współczesnych dokumentów Kościoła okoliczności powstania i działalność inkwizycji, - wskazuje przyczyny, przebieg i główne idee reformacji oraz reformy katolickiej, - charakteryzuje podstawy intelektualne oświecenia, zwłaszcza deizm i racjonalizm, zauważając ich anty chrześcijańskie nastawienie, - opisuje przebieg przesładowań Kościoła w okresie rewolucji francuskiej, - określa wyzwania społeczne w Europie XIX wieku i udzieloną na nie odpowiedź Kościoła, - przedstawia w sposób syntetyczny rozwój nauczania Kościoła w trakcie soborów: trydenckiego i I watykańskiego.
<p>Ukazanie roli Kościoła w życiu narodu polskiego.</p>	<p>Początki chrześcijaństwa w Polsce. Rola działalności i kultu św. Stanisława. Chrześcijaństwo czasów jagiellońskich (zwłaszcza postać św. Jadwigi). Polska krajem tolerancji religijnej. Unia Brzeska i wschodnie Kościoły katolickie. Najważniejsze fakty i postaci z historii Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia znaczenie chrztu dla historii Polski, - prezentuje tzw. spór o św. Stanisława i wyciąga wnioski dotyczące relacji między społecznością świecką i kościelną, - charakteryzuje wysiłki na rzecz jedności chrześcijan i wolności religijnej, - ocenia inicjatywy na rzecz jedności Kościoła i tolerancji religijnej, podejmowane na ziemiach polskich, - opisuje związek Kościoła z życiem narodu polskiego.
<p>Ukazanie podstaw myśli ekumenicznej; wprowadzenie w rzeczywistość Kościoła partykularnego i powszechnego oraz wspólnoty parafialnej.</p>	<p>Pojęcia interkomunii i sukcesji apostoelskiej. Najważniejsze wyznania chrześcijańskie: prawosławie, protestantyzm, anglikanizm, starokatolicyzm. Najważniejsze fakty z historii i życia własnej parafii i diecezji.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia różnice i podobieństwa katolicyzmu i pozostałych głównych wyznań chrześcijańskich oraz wskazuje perspektywy i granice ekumenizmu, - wskazuje inicjatywy ekumeniczne podejmowane w Kościele katolickim i innych Kościołach oraz wspólnotach chrześcijańskich, - wyjaśnia i uzasadnia pojęcia interkomunii, sukcesji apostoelskiej, konieczności łaski Bożej do zbawienia, miejsca Pisma św. w życiu chrześcijanina.

Wprowadzenie do misji	Ukazanie rzeczywistości misji <i>ad gentes</i> .	Cel misji katolickich. Misje katolickie do początków XX wieku.	- posługując się cytatami biblijnymi, wyjaśnia cel misji katolickich, - ukazuje rozwój misji katolickich.
	Przygotowanie do podjęcia misji świadczenia o prawdach wiary i wartościach chrześcijańskich we własnym środowisku.	Formy apostołstwa świeckich. Biblijne przykłady świadków wiary. Pozorność konfliktu nauki i wiary.	- charakteryzuje formy zaangażowania w apostołstwo świeckich, - wyjaśnia zaangażowanie chrześcijan w tworzenie kultury, - wyjaśnia, jak można naśladować postacie biblijne w wyznawaniu wiary, - wyjaśnia pozorność konfliktu nauki i wiary.
	Ukazywanie nowości chrześcijaństwa i przestrzeganie przed działalnością sekt.	Religie niechrześcijańskie: powstanie, podstawowe założenia i informacje o występowaniu judaizmu, buddyzmu, hinduizmu, islamu. Cechy charakterystyczne sekt i metody ich działania oraz skutki przynależności do sekt.	- porównuje religie świata, określając specyfikę chrześcijaństwa, - wyjaśnia <i>pojęcia fanatyzm religijny, obojętność religijna</i> , - uzasadnia właściwą postawę chrześcijanina wobec sekt.

Zalecane warunki i sposób realizacji

Celem nauczania religii w gimnazjum jest wychowanie katolika świadomego i odpowiedzialnego za swoją wiarę, kochającego Boga, Kościół i własną Ojczyznę.

Na III etapie kształcenia religijnego poznaniu oraz kształtowaniu umiejętności wykorzystywania i rozumienia Objawienia Bożego służą metody biblijne. Właściwemu odczytaniu przesłania tekstu źródłowego służy wprowadzenie w metody i zasady interpretacji tekstu, stosowanie metod pracy z tekstem. Skuteczne wykorzystanie metod wymaga wprowadzenia uczniów w materiał źródłowy, którym jest Pismo Święte, dokumenty nauczającego Kościoła, teksty liturgiczne, dokumenty historyczne, świadectwa życia Kościoła, świadectwo chrześcijan.

W poszukiwaniu i kształtowaniu wzorców osobowych z pomocą przychodzą wzorce biblijne, postacie świętych i błogosławionych świadków wiary oraz metody dramowe i problemowe mogą okazać się skuteczne w rozbudzaniu i rozwoju zainteresowań zagadnieniami religijnym.

Na tym etapie rozwoju religijnego młodzieży szczególnie ważna jest realizacja funkcji ewangelizacyjnej prowadzącej do obudzenia i pogłębienia

nia wiary osobowej. Przejście od wiary autorytarnej do osobowego podejmowania decyzji stanowiących osobistą odpowiedź ucznia na pełną miłości propozycję Bożą może pomóc w odkrywaniu tożsamości chrześcijańskiej.

Istotną zasadą oddziaływania winno być stosowanie metod aktywizujących tak częste, jak to jest możliwe. Metody te pozwalają bowiem budzić zaangażowanie, poszukiwać odpowiedzi na nurtujące i stawiane przez uczniów pytania. Stąd należy korzystać z metod podających w sposób umiarkowany, wtedy gdy to jest konieczne. Katecheta winien bowiem przede wszystkim pełnić rolę przewodnika, który inspiruje, wspiera, ukierunkowuje poszukiwania i odkrywanie prawdy i sam jest świadkiem wiary. Wprowadzenie do pracy metod poszukujących (drama, dyskusja, panel, trybunał, praca z tekstem, metoda problemowa, quizy, rewizja życia) służy uzdolnieniu uczniów do umiejętnego korzystania z tekstów biblijnych, odnajdywania w nich własnych problemów, niepewności i ich interpretacji. Pomocne są one w kształtowaniu własnych opinii, umiejętności argumentowania i motywowania, precyzowania myśli, w kształtowaniu woli, zajęciu stanowiska; budzą poczucie odpowiedzialności za siebie, rodzinę, środowisko.

Zagadnienia z historii Kościoła do końca XIX wieku są bardzo istotne na tym etapie nauczania religii, zwłaszcza że często przekłamania z tej dziedziny stanowią fundament dla krzywdzących stereotypów antychrześcijańskich i antykatolickich, znacznie osłabiających lub wręcz blokujących ewangelizację. Stąd należy zadbać, by treści historyczne realizować współbieżnie z programem nauczania historii.

Materiał biblijny, który winien być wykorzystany na tym etapie, odnosi się do zagadnień treściowych i wymagań szczegółowych zapisanych powyżej, również do treści kerygmatu, który na tym historiozobawczym etapie winien wybrzmieć szczególnie mocno. Należy sięgać zwłaszcza do fragmentów ksiąg historycznych i prorockich Starego Testamentu oraz do Ewangelii i Dziejów Apostolskich.

Salę szkolną winny stanowić naturalne środowisko do pracy metodami poszukującymi. Należy zatem zapewnić wystarczającą ilość materiałów do analizy (teksty Pisma Świętego, leksykony, słowniki, mapy biblijne), a także umożliwić stosowanie technik medialnych. Sala jednak nie mogą tracić swego charakteru religijnego (krzyż, obrazy świętych).

3. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną

Język polski

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

- Czytanie i słuchanie. Uczeń odbiera komunikaty pisane, mówione-, w tym nadawane za pomocą środków audiowizualnych - rozróżnia informacje przekazane werbalnie oraz zawarte w dźwięku i obrazie; wyszukuje w wypowiedzi potrzebne informacje oraz cytuje odpowiednie fragmenty tekstu; porządkuje informacje w zależności od ich funkcji w przekazie; odróżnia informacje o faktach od opinii; rozpoznaje różnice między fikcją a kłamstwem; rozpoznaje wypowiedzi o charakterze emocjonalnym i perswazyjnym; rozpoznaje intencje wypowiedzi; rozpoznaje wypowiedź argumentacyjną, wskazuje tezę, argumenty i wnioski.
- Samokształcenie i docieranie do informacji. Uczeń samodzielnie dociera do informacji - w książkach, prasie, mediach elektronicznych oraz w wypowiedziach ustnych; stosuje zasady korzystania z zasobów bibliotecznych, wyszukuje w bibliotece źródła potrzebnych mu informacji.
- Świadomość językowa. Uczeń rozumie pojęcie stylu, rozpoznaje styl potoczny, urzędowy, artystyczny i naukowy; rozpoznaje wyrazy wieloznaczne i rozumie ich znaczenia w tekście; dostrzega zróżnicowanie słownictwa.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury.

- Wstępne rozpoznanie. Uczeń opisuje odczucia, które budzi w nim dzieło; rozpoznaje problematykę utworu.
- Analiza. Uczeń przedstawia najistotniejsze treści wypowiedzi w takim porządku, w jakim występują one w tekście; charakteryzuje postać mówiącą w utworze; rozróżnia narrację pierwszoosobową i trzecioosobową oraz potrafi określić ich funkcje w utworze; wskazuje funkcje użytych w utworze środków stylistycznych; przypisuje czytany utwór do właściwego rodzaju literackiego; znajduje w tekstach współczesnej kultury popularnej nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych.
- Interpretacja. Uczeń przedstawia propozycję odczytania konkretnego tekstu kultury i uzasadnia ją uwzględniając w interpretacji potrzebne konteksty; interpretuje głośowo wybrane utwory literackie.
- Wartości i wartościowanie. Uczeń ze zrozumieniem posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane, a także rozpoznaje ich obecność w życiu oraz w literaturze i innych sztukach; omawia na podstawie poznanych dzieł literackich i innych tekstów kultury podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne, np. miłość, przyjaźń, śmierć, cierpienie, lęk, nadzieja, wiara religijna, samotność, inność, poczucie wspólnoty, solidarność, sprawiedliwość; dostrzega i poddaje refleksji uniwersalne wartości humanistyczne; dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość.

III. Tworzenie wypowiedzi.

- Mówienie i pisanie. Uczeń tworzy spójne wypowiedzi ustne (monologowe i dialogowe) oraz pisemne; stosuje zasady organizacji tekstu zgodne z wymogami gatunku, tworząc spójną pod względem logicznym i składniowym wypowiedź na zadany temat;

tworzy plan twórczy własnej wypowiedzi; dokonuje starannej redakcji tekstu napisanego ręcznie i na komputerze; uczestniczy w dyskusji, uzasadnia własne zdanie, przyjmuje poglądy innych lub polemizuje z nimi; przestrzega zasad etyki mowy w różnych sytuacjach komunikacyjnych; stosuje zasady etykiety językowej - wie, w jaki sposób zwracać się do rozmówcy w zależności od sytuacji i relacji, łączącej go z osobą, do której mówi; ma świadomość konsekwencji używania formuł niestosownych i obraźliwych; świadomie, odpowiedzialnie, selektywnie korzysta z elektronicznych środków przekazywania informacji, w tym z Internetu.

- Świadomość językowa. Uczeń rozróżnia normę językową wzorcową oraz użytkową i stosuje się do nich; sprawnie posługuje się oficjalną i nieoficjalną odmianą polszczyzny; tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wystawiania się.

Teksty kultury

- Teksty poznawane w całości do wyboru, przy czym nie można pominąć autorów i utworów oznaczonych gwiazdką: *Jan Kochanowski - wybrane fraszki, *Treny* (V, VII, VIII); William Szekspir *Romeo i Julia*; Molier *Świętoszek* lub *Skapiec*; *Ignacy Krasicki - wybrane bajki; Aleksander Fredro *Zemsta*; Adam Mickiewicz - wybrana ballada, *Dziady cz. II, Reduta Ordonia*; Bolesław Prus lub Eliza Orzeszkowa - wybrana nowela; *Henryk Sienkiewicz - wybrana powieść historyczna (*Quo vadis, Krzyżacy* lub *Potop*); wybrane wiersze następujących poetów XX w.: Kazimierz Wierzyński, Julian Tuwim, Czesław Miłosz, ks. Jan Twardowski, Zbigniew Herbert; Aleksander Kamiński *Kamienie na szaniec* lub Arkady Fiedler *Dywizjon 303*; utwór podejmujący problematykę Holocaustu, Antoine de Saint Exupery *Mały Księżę*; wybrana młodzieżowa powieść obyczajowa współczesnych autorów podejmujących problematykę dorzeczania; wybrany utwór fantasy, np. Johna Ronalda Reuela Tolkiena.
- Teksty poznawane w całości lub w części (wedle decyzji nauczyciela języka polskiego): Homer *Iliada* i *Odyseja*; *Pieśń o Rolandzie*; Juliusz Słowacki *Balladyna*; Miron Białoszewski *Pamiętnik z powstania warszawskiego*; Biblia (opis stworzenia świata i człowieka z Księgi Rodzaju, przypowieść ewangeliczna, hymn św. Pawła o miłości).

Język obcy nowożytny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego.

Muzyka

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń określa i rozróżnia podstawowe gatunki klasycznej muzyki wokalne, wokaloinstrumentalnej i instrumentalnej, wybrane rodzaje muzyki jazzowej, rozrywkowej i etnicznej; stosuje podstawowe terminy dotyczące chronologii epok w historii muzyki i wskazuje kompozytorów reprezentatywnych dla kolejnych epok; zna instytucje kultury muzycznej; wykorzystuje źródła informacji o muzyce.
- Tworzenie wypowiedzi. Uczeń gra lub śpiewa ze słuchu oraz z nut pieśni historyczne, patriotyczne, ludowe oraz popularne melodie i tematy z literatury muzycznej, kanony i proste melodie dwugłosowe; dba o higienę głosu; tworzy wokalne i instrumentalne wypowiedzi dźwiękowe o różnych funkcjach, improwizuje; wypowiada się o muzyce

- opisuje typowe cechy epok w dziejach muzyki i cechy słuchanych utworów, charakteryzuje estetykę utworu i jego wykonanie.

- Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń świadomie odbiera muzykę - rozpoznaje cechy utworu muzycznego; określa różnorodne funkcje muzyki użytkowej i artystycznej; rozpoznaje w utworach rytmy polskich tańców narodowych; rozpoznaje aparat wykonawczy muzyki wokalne, instrumentalnej i wokalnoinstrumentalnej; ocenia i wartościuje muzykę oraz jej wykonanie, uzasadniając swoje poglądy; porządkuje chronologicznie epoki muzyczne, przyporządkowując im reprezentatywnych dla nich kompozytorów oraz utwory muzyczne.

Plastyka

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji - percepcja sztuki. Uczeń uczestniczy w kulturze poprzez kontakt z zabytkami i dziełami sztuki współczesnej, mając poczucie związku ze śródziemnomorskim dziedzictwem kultury i tradycją narodową; korzysta z przekazów medialnych oraz stosuje ich wytwory w swojej działalności.
- Tworzenie wypowiedzi - ekspresja przez sztukę. Uczeń podejmuje działalność twórczą, posługując się środkami wyrazu sztuk plastycznych, innych dziedzin sztuki (fotografia, film) i elementami formy przekazów medialnych; realizuje projekty w zakresie sztuk wizualnych, w tym służące przekazywaniu informacji dostosowanej do sytuacji komunikacyjnej oraz uczestnictwu w kulturze społeczności szkolnej i lokalnej.
- Analiza i interpretacja tekstów kultury - recepcja sztuki. Uczeń rozróżnia style i kierunki architektury i sztuk plastycznych oraz umieszcza je w odpowiednim porządku chronologicznym i w centrach kulturotwórczych, które miały zasadnicze znaczenie dla ich powstania; rozpoznaje wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury, a także opisuje związki zachodzące między nimi.

Historia

- Cywilizacje Bliskiego Wschodu. Uczeń lokalizuje w czasie i przestrzeni cywilizacje starożytnej Mezopotamii i Egiptu; charakteryzuje strukturę społeczeństwa i system wierzeń w Egipcie; rozpoznaje typy pisma wykształcone na terenie Mezopotamii i Egiptu.
- Starożytny Izrael. Uczeń charakteryzuje podstawowe symbole i główne zasady judaizmu; wyjaśnia różnicę pomiędzy politeizmem a monoteizmem.
- Cywilizacja grecka. Uczeń charakteryzuje czynniki integrujące starożytnych Greków - język, system wierzeń.
- Cywilizacja rzymska. Uczeń wyjaśnia przyczyny i wskazuje skutki ekspansji Rzymu, opisując postawy Rzymian wobec niewolników i ludów podbitych; podaje przykłady wpływu kultury greckiej na kulturę rzymską; rozróżnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku starożytnego państwa rzymskiego.
- Dziedzictwo antyku. Uczeń charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej antycznego świata w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, architekturze, sztuce, literaturze; podaje przykłady osiągnięć cywilizacyjnych antyku, które mają wpływ na cywilizację współczesną.

Chrześcijaństwo. Uczeń umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny i rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa; wskazuje przyczyny i przykłady prześladowania chrześcijan w państwie rzymskim.

Arabowie i świat islamski. Uczeń umiejscawia w czasie i przestrzeni kierunki i zasięg podbojów arabskich; opisuje podstawowe zasady i symbole islamu.

- początki cywilizacji zachodniego chrześcijaństwa. Uczeń umiejscawia w czasie i przestrzeni monarchię Karola Wielkiego, Państwo Kościelne oraz Cesarstwo w Europie Zachodniej; wyjaśnia, na czym polegał renesans karoliński; charakteryzuje główne idee uniwersalnego cesarstwa Ottona III; opisuje relacje pomiędzy władzą cesarską a papieską w X-XI w.
- Bizancjum i Kościół wschodni. Uczeń lokalizuje w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie; wyjaśnia przyczyny i skutki rozłamu w Kościele w XI w.
- Społeczeństwo średniowiecznej Europy. Uczeń wyjaśnia pojęcie stanu i charakteryzuje podziały społeczne w średniowieczu.
- Kultura materialna i duchowa łacińskiej Europy. Uczeń wyjaśnia kulturotwórczą rolę Kościoła w dziedzinie nauki, architektury, sztuki i życia codziennego średniowiecznego społeczeństwa; porównuje główne elementy kultury rycerskiej i kultury miejskiej; rozpoznaje zabytki kultury średniowiecza, wskazując różnice pomiędzy stylem romańskim a stylem gotyckim, z uwzględnieniem przykładów z własnego regionu.

Polska pierwszych Piastów. Uczeń wyjaśnia okoliczności przyjęcia chrztu przez Piastów oraz następstwa kulturowe, społeczne i polityczne chrystianizacji Polski; ocenia dokonania pierwszych Piastów w dziedzinie kultury.

Polska dzielnicowa i zjednoczona. Uczeń sytuuje w czasie i przestrzeni Polskę okresu rozbicia dzielnicowego; porządkuje i sytuuje w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w epoce Piastów; ocenia dokonania Kazimierza Wielkiego w dziedzinie polityki wewnętrznej (zwłaszcza nauka); charakteryzuje zmiany struktury społeczno-wyznaniowej Królestwa Polskiego po przyłączeniu ziem ruskich.

Polska w dobie unii z Litwą. Uczeń wyjaśnia przyczyny i ocenia następstwa unii Polski z Litwą; porządkuje i sytuuje w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w epoce Jagiellonów.

Wielkie odkrycia geograficzne. Uczeń ocenia wpływ odkryć geograficznych na życie kulturowe Europy oraz dla Nowego Świata.

Humanizm i renesans. Uczeń wyjaśnia źródła rozwoju kultury renesansu oraz opisuje jej charakterystyczne cechy; charakteryzuje największe osiągnięcia wybranych przedstawicieli; ocenia rolę druku dla upowszechniania rozwoju cywilizacji europejskiej.

Rozłam w Kościele zachodnim. Uczeń wymienia czynniki, które doprowadziły do rozłamu w Kościele zachodnim; opisuje cele i charakteryzuje działalność Marcina Lutra i Jana Kalwina oraz przedstawia okoliczności powstania Kościoła anglikańskiego; wyjaśnia cele zwołania soboru trydenckiego i wskazuje postanowienia służące wzmocnieniu katolicyzmu.

Polska i Litwa w czasach ostatnich Jagiellonów. Uczeń charakteryzuje stosunki wyznaniowe w państwie polsko-litewskim i wyjaśnia ich specyfikę na tle europejskim; przedstawia największe osiągnięcia piśmiennictwa polskiego epoki renesansu; rozpoznaje reprezentatywne obiekty sztuki renesansowej na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu.

społeczeństwo i ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Uczeń wyjaśnia okoliczności uchwalenia oraz główne założenia konfederacji warszawskiej; rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury baroku, odwołując się do przykładów architektury i sztuki we własnym regionie.

- Europa w XVIII w. Uczeń wymienia idee oświecenia i rozpoznaje je w nauce, literaturze, architekturze i sztuce; charakteryzuje zasadę umowy społecznej Rousseau.
- Rzeczpospolita Obojga Narodów w XVIII w. Uczeń przedstawia przyczyny i przejawy kryzysu państwa polskiego w czasach saskich.
- Rzeczpospolita w dobie stanisławowskiej. Uczeń przedstawia okoliczności powstania, zadania i osiągnięcia Komisji Edukacji Narodowej; sytuuje w czasie obrady Sejmu Wielkiego oraz uchwalenie Konstytucji 3 maja; wymienia reformy Sejmu Wielkiego oraz postanowienia Konstytucji 3 maja; wyjaśnia okoliczności zawiązania konfederacji targowickiej i ocenia jej następstwa; rozpoznaje charakterystyczne cechy polskiego oświecenia i charakteryzuje przykłady sztuki okresu klasycyzmu z uwzględnieniem własnego regionu.
- Rewolucja francuska. Uczeń wyjaśnia główne przyczyny rewolucji i ocenia jej skutki; wskazuje charakterystyczne cechy dyktatury jakobińskiej; opisuje główne zasady ideowe Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela.
- Epoka napoleońska. Uczeń ocenia politykę Napoleona wobec sprawy polskiej oraz postawę Polaków wobec Napoleona.
- Europa po kongresie wiedeńskim. Uczeń przedstawia zasady i postanowienia kongresu wiedeńskiego, uwzględniając jego decyzje w sprawie polskiej; wyjaśnia główne założenia idei liberalizmu, socjalizmu oraz idei narodowych w Europie w I połowie XIX w.
- Europa i świat w XIX w. Uczeń ocenia pozytywne i negatywne skutki polityki kolonialnej z perspektywy europejskiej oraz kolonizowanych społeczności i państw.
- Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim. Uczeń ocenia osiągnięcia Królestwa Polskiego w szkolnictwie.
- Społeczeństwo dawnej Rzeczypospolitej w okresie powstań narodowych. Uczeń przedstawia przyczyny oraz porównuje przebieg i charakter powstań narodowych; rozróżnia bezpośrednio i długofalowe następstwa powstań narodowych; charakteryzuje główne nurty i postaci Wielkiej Emigracji.
- Życie pod zaborami. Uczeń wyjaśnia cele i opisuje metody działań zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej; porównuje warunki życia społeczeństwa w trzech zaborach w II połowie XIX w.
- Europa i świat na przełomie XIX i XX w. Uczeń przedstawia nowe zjawiska kulturowe, w tym narodziny kultury masowej i przemiany obyczajowe.
- I wojna światowa i jej skutki. Uczeń wymienia główne przyczyny narastania konfliktów pomiędzy mocarstwami europejskimi na przełomie XIX i XX w.
- Rewolucje rosyjskie. Uczeń opisuje bezpośrednio następstwa rewolucji lutowej i październikowej dla Rosji oraz Europy.
- Sprawa polska w I wojnie światowej. Uczeń ocenia wysiłek zbrojny Polaków.

Wiedza o społeczeństwie

- Podstawowe umiejętności życia w grupie. Uczeń stosuje zasady komunikowania się i współpracy w grupie; przedstawia i stosuje podstawowe sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie i między grupami; wyjaśnia na przykładach, jak można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań grupy lub jak im się przeciwstawić.
- Życie społeczne. Uczeń podaje przykłady zbiorowości, grup, społeczności i wspólnot; charakteryzuje rodzinę i grupę rówieśniczą jako małe grupy; rozpoznaje role społeczne,

w których występuje, oraz związane z nimi oczekiwania; podaje sposoby przeciwstawiania się przejawom nietolerancji.

• Współczesne społeczeństwo polskie. Uczeń omawia problemy i perspektywy życiowe młodych Polaków; przedstawia wybrany problem społeczny ważny dla młodych mieszkańców swojej miejscowości i rozważa jego możliwe rozwiązania.

• Być obywatelem. Uczeń podaje przykłady uprawnień i obowiązków wynikających z posiadania polskiego obywatelstwa; przedstawia cechy dobrego obywatela; wykazuje znaczenie postaw i cnót obywatelskich.

• Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podaje przykłady skutków ich łamania; przedstawia przykłady działania organizacji pozarządowych i społecznych i uzasadnia ich znaczenie dla obywateli; wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz.

• Środki masowego przekazu. Uczeń omawia funkcje i wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu w życiu obywateli; charakteryzuje prasę, telewizję, radio, Internet jako środki masowej komunikacji; wyszukuje w mediach wiadomości na wskazany temat; wskazuje różnice między przekazami i odróżnia informacje od komentarzy; uzasadnia znaczenie opinii publicznej we współczesnym świecie.

• Wybory i wybory. Uczeń przedstawia argumenty przemawiające za udziałem w wyborach lokalnych, krajowych i europejskich; wskazuje, czym powinien kierować się obywatel, podejmując decyzje wyborcze.

• Naród i mniejszości narodowe. Uczeń wyjaśnia, co dla niego oznacza być Polakiem (lub członkiem innej wspólnoty narodowej); wyjaśnia, uwzględniając wielonarodowe tradycje Polski, jaki wpływ na kształtowanie narodu mają wspólne dzieje, kultura, język i tradycja; wymienia mniejszości narodowe i etniczne oraz grupy migrantów żyjące obecnie w Polsce i przedstawia przysługujące im prawa; na podstawie samodzielnie zebranych materiałów charakteryzuje jedną z tych grup; wyjaśnia, co to jest Polonia i w jaki sposób Polacy żyjący za granicą podtrzymują swoją więź z Ojczyzną.

• Patriotyzm dzisiaj. Uczeń wyjaśnia, co łączy człowieka z wielką i małą ojczyzną i omawia te więzi na własnym przykładzie; wyjaśnia, czym jest patriotyzm; porównuje tę postawę z nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem; wykazuje, odwołując się do Holocaustu oraz innych zbrodni przeciw ludzkości, do jakich konsekwencji prowadzić może skrajny nacjonalizm; rozważa, w jaki sposób stereotypy i uprzedzenia utrudniają dziś relacje między narodami.

• Państwo i władza demokratyczna. Uczeń wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym jest władza państwowa; wyjaśnia, czym są prawa człowieka i uzasadnia ich znaczenie we współczesnej demokracji.

• Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna. Uczeń korzystając z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej omawia podstawowe prawa i wolności w niej zawarte.

• Problemy współczesnego świata. Uczeń: uzasadnia potrzebę pomocy humanitarnej i angażuje się w działania instytucji, które ją prowadzą; wyjaśnia, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki; ocenia sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie; wyjaśnia, co to jest terroryzm i w jaki sposób próbuje się go zwalczać.

Wybór szkoły i zawodu. Uczeń planuje dalszą edukację (w tym wybór szkoły ponadgimnazjalnej), uwzględniając własne preferencje i predyspozycje.

Etyka w życiu gospodarczym. Uczeń przedstawia zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracownicy i pracodawcy; wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowie-

działność biznesu; podaje przykłady zjawisk z szarej strefy w gospodarce i poddaje je ocenie; wyjaśnia mechanizm korupcji i ocenia skutki tego zjawiska dla gospodarki.

Geografia

- Położenie i środowisko przyrodnicze Polski. Uczeń wymienia główne rodzaje zasobów naturalnych Polski i własnego regionu: lasów, wód, gleb, surowców mineralnych.
- Ludność Polski. Uczeń wyjaśnia i poprawnie stosuje podstawowe pojęcia z zakresu demografii: przyrost naturalny, urodzenia i zgony, średnia długość życia.
- Wybrane zagadnienia geografii gospodarczej Polski. Uczeń wykazuje na przykładach walory turystyczne Polski oraz opisuje obiekty znajdujące się na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości; wykazuje konieczność ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego w Polsce; wymienia formy jego ochrony, proponuje konkretne działania na rzecz jego ochrony we własnym regionie.
- Regiony geograficzne Polski. Uczeń charakteryzuje środowisko przyrodnicze głównych regionów geograficznych Polski, ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu; przedstawia, np. w formie prezentacji multimedialnej, walory turystyczne wybranego regionu geograficznego, ze szczególnym uwzględnieniem jego walorów kulturowych; projektuje i opisuje podróż wzdłuż wybranej trasy we własnym regionie, uwzględniając walory przyrodnicze i kulturowe.
- Sąsiedzi Polski - zróżnicowanie geograficzne, przemiany. Uczeń charakteryzuje i porównuje środowisko przyrodnicze krajów sąsiadujących z Polską; przedstawia główne cechy środowiska przyrodniczego, gospodarki oraz formy współpracy z krajem będącym najbliższym sąsiadem regionu, w którym uczeń mieszka.
- Wybrane regiony świata. Relacje: człowiek - przyroda - gospodarka.

Biologia

- Rozmnażanie i rozwój. Uczeń przedstawia przebieg ciąży i wyjaśnia wpływ różnych czynników na prawidłowy rozwój zarodka i płodu; przedstawia cechy i przebieg fizycznego, psychicznego i społecznego dojrzewania człowieka; przedstawia podstawowe zasady profilaktyki chorób przenoszonych drogą płciową.
- Stan zdrowia i choroby. Uczeń przedstawia znaczenie pojęć *zdrowie* i *choroba*; przedstawia negatywny wpływ na zdrowie człowieka niektórych substancji psychoaktywnych (tytoń, alkohol), narkotyków i środków dopingujących oraz nadużywania kofeiny i niektórych leków (zwłaszcza oddziałujących na psychikę); przedstawia podstawowe zasady profilaktyki chorób nowotworowych; przedstawia podstawowe zasady higieny.
- Ewolucja życia. Uczeń wyjaśnia pojęcie ewolucji organizmów.
- Globalne i lokalne problemy środowiska.

Informatyka

- Bezpieczne posługiwanie się komputerem i jego oprogramowaniem, korzystanie z sieci komputerowej. Uczeń samodzielnie i bezpiecznie pracuje w sieci; korzysta z pomocy komputerowej oraz z dokumentacji urządzeń komputerowych i oprogramowania.
- Wyszukiwanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł. Uczeń posługując się odpowiednimi systemami wyszukiwania, znajduje informacje w internetowych zasobach

danych, katalogach, bazach danych; pobiera informacje i dokumenty z różnych źródeł, w tym internetowych, ocenia pod względem treści i formy ich przydatność do wykorzystania w realizowanych zadaniach i projektach.

Komunikowanie się za pomocą komputera i technologii informacyjno-komunikacyjnych. Uczeń bierze udział w dyskusjach na forum; komunikuje się za pomocą technologii informacyjno-komunikacyjnych z członkami grupy współpracującej nad projektem; stosuje zasady n-etykiety w komunikacji w sieci.

Wykorzystywanie komputera i technologii informacyjno-komunikacyjnych do rozwijania zainteresowań; opisywanie innych zastosowań informatyki; ocena zagrożeń i ograniczeń, aspekty społeczne rozwoju i zastosowań informatyki. Uczeń opisuje korzyści i niebezpieczeństwa wynikające z rozwoju informatyki i powszechnego dostępu do informacji, wyjaśnia zagrożenia związane z uzależnieniem się od komputera; wymienia zagadnienia etyczne i prawne, związane z ochroną własności intelektualnej i ochroną danych oraz przejawy przestępczości komputerowej.

Wychowanie do życia w rodzinie

- Rozwój człowieka. Życie jako fundamentalna wartość.
- Budowa prawidłowych relacji z rodzicami. Konflikt pokoleń; przyczyny i sposoby rozwiązywania konfliktów. Odpowiedzialność wszystkich za atmosferę panującą w rodzinie. Rodzina niepełna.
- Rola autorytetów w życiu człowieka.
- Relacje międzyosobowe i ich znaczenie. Przyjaźń, zakochanie, miłość; pierwsze fascynacje, miłość platoniczna, miłość młodzieńcza, miłość dojrzała.
- Zachowania asertywne.
- Tożsamość płciowa: kobiecość i męskość.
- Dojrzewanie. Rozumienie i akceptacja kryteriów dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej.
- Problemy i trudności okresu dojrzewania (napięcia seksualne, masturbacja), sposoby radzenia sobie z nimi.
- Różnice w rozwoju psychoseksualnym dziewcząt i chłopców; postawy i wzajemne oczekiwania.
- Zagrożenia okresu dojrzewania: presja seksualna, uzależnienia, pornografia, prostytucja nieletnich.
- Główne funkcje płciowości: wyrażanie miłości, budowanie więzi i rodzicielstwo.
- Inicjacja seksualna; związek pomiędzy aktywnością seksualną a miłością i odpowiedzialnością; dysfunkcje związane z przedmiotowym traktowaniem człowieka w dziedzinie seksualnej.
- Kształtowanie i akceptacja tożsamości płciowej.
- Płodność wspólną sprawą kobiety i mężczyzny. Planowanie rodziny. Metody rozpoznawania płodności. Antykoncepcja - aspekt zdrowotny, psychologiczny i etyczny. Infekcje przenoszone drogą płciową. Wartości związane z seksualnością człowieka: męskość, kobiecość, miłość, małżeństwo, rodzicielstwo. Znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości oraz budowaniu trwałych i szczęśliwych więzi. Wpływ sposobu spędzania wolnego czasu (w tym korzystania ze środków masowego przekazu) na człowieka.

Język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego, tekstów biblijnych i modlitw.

4. Współpraca środowisk wychowawczych

a. Rodzina

1. Kontakty nauczyciela religii z rodzicami młodzieży gimnazjalnej mają nieco inny charakter niż to miało miejsce w młodszych klasach. Wynika to nie tylko stąd, że młodzież w wieku gimnazjalnym potrzebuje specyficznego podejścia pedagogicznego, ale również z faktu, że gimnazja gromadzą uczniów należących do kilku parafii. Dlatego też nauczyciel religii kontaktuje się z rodzicami uczniów głównie poprzez szkołę,

2. Na początku roku katecheta ma podać swoje wymagania, zakres podejmowanych tematów. Trzeba bowiem pamiętać, że rodzice do takiej informacji mają prawo, tym bardziej, że w gimnazjum jeszcze oni decydują o uczęszczaniu swoich dzieci na lekcje religii. Nie należy jednak zaniedbywać spotkań z rodzicami na terenie parafii, włączając ich oraz rodziców chrzestnych, w proces przygotowania do sakramentu bierzmowania.

b. Parafia

1. W okresie gimnazjalnym młodzież ma przygotowywać się do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Przygotowanie to, wykorzystując osiągnięcia uczniów związane z nauką religii w szkole, ma realizować przede wszystkim funkcję wtajemniczenia poprzez wypełnianie celów katechetycznych wynikających z realizacji orędzia zbawczego. Rzeczą pożądaną byłoby rozpocząć to przygotowanie od rekolekcji ewangelizacyjnych. Program działań katechetycznych w parafii uwzględnia:

- środowisko formacji, jakim jest własna parafia (a nie parafia, na terenie której znajduje się szkoła);
- miejsce formacji, którym jest budynek kościelny lub parafialny;
- czas formacji, która trwa przez trzy lata nauki w gimnazjum, a spotkania odbywają się przynajmniej raz w miesiącu;
- osoby odpowiedzialne za formację: księża, katecheci, animatorzy wywodzący się z kościelnych ruchów młodzieżowych;

- formy: spotkania ogólne wszystkich kandydatów, celebracje w kościele parafialnym, praca w grupach;
- fakt, że treści działań katechetycznych w parafii wynikają z celów katechetycznych i skorelowane są z treściami nauki religii w szkole.

2 Nauczyciel religii winien (w miarę swoich możliwości) włączyć się w duszpasterstwo katechetyczne w parafii, na terenie której znajduje się szkoła (PDK 90).

3 Istotne jest też wykorzystanie duszpasterskie rekolekcji adwentowych (parafialnych) i wielkopostnych (szkolnych lub parafialnych, zależnie od tradycji diecezji).

KATECHEZA ŚWIADECTWA WIARY

IV etap edukacyjny: szkoły ponadgimnazjalne

1. Charakterystyka młodzieży szkół ponadgimnazjalnych

Edukacją w liceum lub szkole zawodowej objęta jest młodzież między 15. a 18. rokiem życia. W tym okresie młodzi ludzie osiągają dojrzałość płciową, duży stopień wrażliwości, zwiększenie możliwości intelektualnych oraz przygotowują się do pełnienia roli człowieka dorosłego. Charakterystyczną właściwością tego okresu jest przywiązanie do osób spoza rodziny i uleganie wpływom rówieśników. W tym wieku szczególnej wartości nabierają przyjaźnie nawiązywane z rówieśnikami oraz osobami o odpowiadającym im poziomie rozwoju i zainteresowań. Wzrasta niezależność emocjonalna oraz autonomia przy podejmowaniu decyzji i określaniu swego stosunku do wartości, zwłaszcza moralnych i religijnych. Młodzież pragnie coraz bardziej sama decydować o własnym losie i o dokonywanych wyborach.

Kluczowym zadaniem okresu adolescencji jest kształtowanie się własnej tożsamości. Duża część osób w tym okresie nastawiona jest na osiągnięcie sukcesu materialnego bądź zawodowego, czego ceną bywają stresy, napięcia i frustracje. Wielu młodych ludzi nosi w sobie ponadto pragnienie prawdziwej miłości jako podstawy szczęścia rodzinnego.

Religijność współczesnego nastolatka bywa selektywna (wybiórcze przyjmowanie zasad moralnych), impresywna (nastawienie na przeżycie), indywidualistyczna (uznanie wiary za sprawę prywatną), naskórkowa

(chodzenie do kościoła bez podejmowania trudu przemiany życia) oraz podatna na kryzysy.

Czas kształcenia ponadgimnazjalnego ma stać się okresem dochodzenia do autentycznej religijności. Najczęściej droga ta wiedzie przez różnego rodzaju kryzysy, trudności i wątpliwości. Proces ten dokonuje się najpierw przez odrzucenie świata religijności dziecięcej i praktyk religijnych, ukształtowanych na bazie tejże religijności, po czym następuje względna równowaga psychiczna sprzyjająca krystalizacji postaw religijnych.

Niebezpieczną tendencją w świecie młodzieży jest pogłębiająca się dezorientacja względem różnych propozycji religijnych. Religia bywa postrzegana jako sprawa prywatna poszczególnych osób, a zasady etyczne uzasadnia się poprzez odwoływanie się do praw ludzkich, a nie do objawienia Bożego. Młodzi ludzie w imię własnej wolności niekiedy kontestują instytucje religijne, autorytet kościelny i ceremonie zewnętrzne oraz odrzucają moralność. Wiele młodych osób szuka nowych modeli religijnych w ruchach pseudocharyzmatycznych bądź też w parapsychologii. Inne hołdują idolom, którymi stają się seks, pieniądze, narkotyki, popularni sportowcy, piosenkarze itp. Są też takie osoby, które pragną realizować wartości ewangeliczne, takie jak wolność, pokój, prawda, miłość, sprawiedliwość, bezinteresowność. Nauczyciel religii powinien pamiętać, że młodość jest pomostem, który łączy dzieciństwo i dorosłość. Niestety, oprócz wspaniałych perspektyw, jakie niesie współczesna cywilizacja, istnieją również poważne zagrożenia. Dorastający człowiek coraz częściej pochodzi z rodziny dysfunkcyjnej lub nawet patologicznej. Zaburzona komunikacja w rodzinie, nieprawidłowe relacje, brak dojrzałej religijności, konsumpcyjny tryb życia, pracoholizm, niekiedy przemoc, wpływają na kształtowanie się nieprawidłowej tożsamości. Często młodzież czuje się zagubiona, brakuje jej wzorców, bezpieczeństwa i akceptacji. Młodzi ludzie doświadczają niekiedy domu-hotelu, nie wiedzą, czym jest tradycja rodzinna.

Ważnym miejscem oddziaływań na młodego człowieka jest szkoła, w której czuje się on niekiedy nieadekwatnie oceniany. Na tym tle może powstawać wiele nieprawidłowych interakcji, opartych na braku wzajemnego zaufania, chęć dominacji, niechęć, działania odwetowe.

Innym zjawiskiem szkolnym bywa przemoc i agresja. Zjawiska te w szkole ponadgimnazjalnej mogą być bardziej ukryte niż w gimnazjum. nutkami takich zjawisk jest syndrom ofiary, nieadekwatnych osiągnięć,

stresu pourazowego lub fobia szkolna. Uczeń przeżywający takie problemy może nabyć kompleksów, stracić wiarę w siebie, trwale otaczać nieufnością dorosłych. Świat dla takiego młodego człowieka może się jawić jako okrutny, w którym nie warto myśleć o przyszłości.

Młody człowiek nie może być pozostawiony samemu sobie. Poczucie akceptacji i bezpieczeństwa ułatwi mu zmaganie się z zagrożeniami cywilizacji. Wiedza i umiejętności nie mogą przesłonić tego, co najbardziej ludzkie: ducha i religijnego wymiaru egzystencji.

2. Podstawa programowa nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych

Poszczególne elementy *Podstawy programowej* winny być realizowane w całości w ramach nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwi uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Programy dla tych szkół winny zawierać podział materiału w placówkach trzy- i czteroletnich.

Elementy oznaczone symbolem * można pominąć w programie nauczania religii w zasadniczych szkołach zawodowych. Wymagania dla uczniów zasadniczych szkół zawodowych winny być dostosowane do możliwości intelektualnych uczniów.

Cele katechetyczne - wymagania ogólne

I. Analiza i interpretacja tekstów o charakterze religijnym. Uczeń potrafi rozpoznać teksty biblijne i religijne; rozwija zainteresowania różnymi dziedzinami religii; odkrywa wartość egzystencjalną analizowanych tekstów, wykorzystuje poznane teksty biblijne i religijne w pogłębionej dyskusji na temat Kościoła i religii*.

II. Socjalizacja kościelna. Uczeń odkrywa swoje miejsce i zadania w Kościele; potrafi scharakteryzować wyzwania stojące przed katolikiem po przyjęciu sakramentu bierzmowania.

III. Odkrywanie powołania chrześcijańskiego. Uczeń interpretuje egzystencjalnie wiedzę religijną, którą zdobył, posługując się cytatami biblijnymi; korzysta z różnorodnych źródeł informacji i dokonuje hierarchiza-

cji zadań spoczywających na katoliku względem rodziny i społeczności, w których żyje.

IV. Tworzenie wypowiedzi, obserwacje i doświadczenia. Uczeń pogłębia umiejętność wypowiadania się w mowie i w piśmie* na tematy poruszane na zajęciach, związane z poznawanymi tekstami biblijnym i innymi tekstami o charakterze religijnym i z własnymi zainteresowaniami; korzysta z różnych źródeł informacji (własnych obserwacji, doświadczeń, tekstów, map, tabel, fotografii, filmów)*.

Zadania katechezy	Zadania nauczyciela religii	Treści - wymagania szczegółowe	
		Wiadomości	Uczeń
[Rozwijanie poznania wiary	Wdrażanie uczniów do odkrywania prawdy o Bogu Stwórcy wszechświata i prawodawcy prawa moralnego.	Drogi poznania Boga. Imiona Boga w Starym i Nowym Testamencie. Tajemnica Boga Trójjedynego.	- charakteryzuje cel, przedmiot i formy Objawienia Bożego, - rozróżnia objawienie naturalne, nadprzyrodzone i prywatne, - określa, na podstawie wybranych tekstów biblijnych, przymioty Boga*, - interpretuje Imię Boga <i>Jestem, który Jestem</i> , - uzasadnia wiarę w istnienie Boga, - wyjaśnia, w czym przejawia się miłość Boga do człowieka (miłosierdzie Boże), - określa, dlaczego człowiek powinien wierzyć w Opatrzność Bożą, - wyjaśnia, w czym wyraża się Wszechmoc Boga, - interpretuje teksty o Bogu Stwórcy i Jego dziele*, - charakteryzuje zadania, jakie wyznaczył człowiekowi Bóg Stwórca, - charakteryzuje relację między wiarą a naukami przyrodniczymi oraz między wiarą a ewolucyjną wizją świata*.
	Przybliżenie do Tajemnicy Chrystusa przynoszącego orędzie prawdy i wolności, wzywającego do nawrócenia	Rola Jezusa Chrystusa w historii zbawienia*. Obraz Jezusa Chrystusa w poszczególnych Ewangeliach. Jezus Chrystus Głową Kościoła.	- ukazują rolę Jezusa Chrystusa w historii ludzkości i człowieka wierzącego*, - prezentuje charakterystyczne cechy obrazu Jezusa w poszczególnych Ewangeliach, - wyjaśnia związek Jezusa Chrystusa z założonym przez Niego Kościołem, - formułuje argumenty katolickie wobec współczesnych poglądów nawiązujących do gnozy, arianizmu, monofizytyzmu, nestorianizmu i manicheizmu*.

	Pogłębienie rozumienia prawdy o Chrystusie Zmartwychwstaniem i wiary w zmartwychwstanie wszystkich ludzi.	Wyznanie wiary w Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa i w powszechne zmartwychwstanie umarłych. Śmierć jako przejście do życia wiecznego. Pojęcia sądu szczegółowego i ostatecznego, nieba, czyśćca, piekła, zmartwychwstania umarłych i paruzji.	- wyjaśnia wiarę chrześcijan w Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa i jej związek z powszechnym zmartwychwstaniem umarłych, - ukazuje, na czym polega powtórne przyjście Jezusa Chrystusa, - uzasadnia, jaki jest związek rzeczy ostatecznych człowieka z wypełnieniem powołania chrześcijańskiego, - uzasadnia sens modlitwy za zmarłych, - interpretuje symbolikę dzieł sztuki dotyczących rzeczy ostatecznych*.
	Ukazanie roli Maryi w dziele zbawczym.	Nauczanie Kościoła o Maryi, Matce Bożej.	- interpretuje treść dogmatów maryjnych, - charakteryzuje rolę Maryi w dziele zbawczym, posługując się cytatami biblijnymi, - uzasadnia, dlaczego Polacy nazywani są <i>narodem maryjnym</i> *.
Wychowanie liturgiczne	Pogłębienie rozumienia symboli i gestów liturgicznych; ukazanie uświęcającego wymiaru pełnego i świadomego uczestnictwa w liturgii; ukazanie Eucharystii jako źródła miłości chrześcijańskiej.	Znaki używane w liturgii (KKK 1146-1152). Eucharystia jako angażujące i zobowiązujące spotkanie z działającym Jezusem Chrystusem.	- uzasadnia uczestnictwo w liturgii jako pogłębienie wiary z Chrystusem i Kościołem, uzdalniające do wyraźniejszego zaangażowania się po stronie dobra, - argumentuje rozumienie niedzieli jako czasu świętowania, - charakteryzuje Eucharystię jako ofiarą ucztę miłości*.
	Pogłębienie rozumienia sakramentu namaszczenia chorych, święceń oraz małżeństwa.	Liturgia poszczególnych sakramentów*. Znaczenie i skutki sakramentów święceń i małżeństwa.	- interpretuje na podstawie tekstów liturgicznych czynności wykonywane podczas liturgii sakramentów*, - interpretuje teksty liturgiczne odnoszące się do poszczególnych sakramentów*, - uzasadnia, że święcenia i małżeństwo są sakramentami w służbie innym, - charakteryzuje teologię sakramentów w służbie komunii*.
	Wprowadzenie w liturgię Kościoła domowego.	Liturgia Kościoła domowego.	- wymienia elementy liturgii Kościoła domowego, - argumentuje potrzebę sprawowania liturgii Kościoła domowego.

Formacja moralna	Doprowadzenie do odkrycia przez ucznia godności człowieka i powołania, którym obdarzył go Bóg; prowadzenie do odkrycia własnego powołania życiowego; przygotowanie do podejmowania samodzielnych decyzji w oparciu o motywację chrześcijańską, wpływającą z faktu przyjęcia chrztu i bierzmowania; integrowanie orędzia chrześcijańskiego z ludzkim doświadczeniem codzienności; ukazanie życia chrześcijanina jako drogi ku doskonałości (świętości); pogłębienie znajomości etyki małżeńskiej i rodzinnej.	Osoba i jej godność, wolność osoby. Wartość prawdy w życiu osoby i społeczności, w której dokonuje się jej rozwój*. Powołanie chrześcijańskie. Przykłady osób powołanych (biblijne i z historii Kościoła). Rodzaje powołań w Kościele i sposoby ich realizacji. Realizacja powołania w Kościele lokalnym. Teologiczne rozróżnienie grzechów. Moralność i składowe czyny moralnego*. Sumienie, jego rodzaje oraz zasady formacji.	- odczytuje człowieczeństwo jako dar zadany człowiekowi, - uzasadnia wartość prawdy w życiu osoby i społeczności, w której dokonuje się jej rozwój*, - charakteryzuje współczesne nurty myślowe, związane z negacją prawdy, zauważając ich antychrześcijańskie nastawienie*, - charakteryzuje wybrane drogi powołania chrześcijańskiego, - wskazuje źródła moralności (prawo naturalne, prawo Boże), - określa specyfikę chrześcijańskiego rozumienia moralności*, - charakteryzuje kryteria czynu moralnego (przedmiot, cel, okoliczności)*, - wskazuje praktyczne możliwości nabywania cnót, - analizuje relacje pomiędzy cnotami Boskimi a cnotami kardynalnymi*, - hierarchizuje nabywane przez chrześcijanina cnoty, ze szczególnym uwzględnieniem miłości*, - ocenia rozumienie godności człowieka w różnych systemach etycznych*, - ocenia konkretne przypadki zachowań moralnych, - wskazuje ograniczenia wolności człowieka, - wskazuje sposoby pracy nad sumieniem, - omawia przykłady właściwie uformowanego sumienia, - opisuje naturę grzechu jako nieposłuszeństwa człowieka wobec Boga, - analizuje rolę samowychowania, pracy nad charakterem i odkrywania talentów w realizacji powołania, - charakteryzuje zagadnienia etyki małżeńskiej i bioetyki (integracja seksualna, AIDS, aborcja, antykoncepcja, eutanazja, transplantacja, klonowanie, zapłodnienie <i>in vitro</i>), - dokonuje oceny zjawisk przełomu wieków (media, reklama, Internet) oraz patologii (narkomania, uzależnienia), - charakteryzuje podstawowe techniki obrony przed manipulacją, - opisuje pracę jako drogę realizacji powołania,
-------------------------	---	--	--

			<ul style="list-style-type: none"> - ocenia wartość wytworów kultury ze względu na respektowane wartości* - argumentuje potrzebę racjonalnego wykorzystania czasu*.
Wychowanie do modlitwy	Kształtowanie rozumienia modlitwy jako drogi do odkrycia i realizacji powołania chrześcijańskiego; ukazywanie modlitwy jako szansy odkrywania działania Boga w swoim życiu; wdrażanie do ewangelicznej rewizji życia i <i>lectio divina</i> *.	Przesłanie Modlitwy Arcykapłańskiej Jezusa Chrystusa*. Biblijne wzorce modlitwy oraz przykłady świętych, będących mistrzami modlitwy. Psalmy jako biblijna forma modlitwy*.	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia, że inicjatorem modlitwy jest Bóg, - uzasadnia, dlaczego Jezus Chrystus jest dla chrześcijanina wzorem modlitwy, - charakteryzuje Modlitwę Arcykapłańską jako wzór modlitwy dla chrześcijan*, - wyjaśnia prawdę, że słowo Boże jest źródłem modlitwy, - charakteryzuje postaci biblijne oraz świętych, przedstawiając ich jako wzory modlitwy dla chrześcijanina, - interpretuje wybrane utwory poezji religijnej*, - porównuje wybrane formy modlitwy*, - interpretuje wybrane psalmy*, - wyjaśnia rozmaite rodzaje modlitwy na przykładzie psalmów*, - wyjaśnia rolę modlitwy wspólnotowej.
Wychowanie do życia wspólnotowego	Przedstawienie Kościoła jako praskramentu zbawczo działającego Ducha Świętego.	Misterium Kościoła. Zasady, na podstawie których Kościół realizuje misję Chrystusową. Wartość dziedzictwa chrześcijańskiego w Polsce, Europie, świecie*. Ruchy religijne i ich znaczenie w Kościele Zakres zaangażowania Kościoła w rozwiązywaniu aktualnych problemów świata.	<ul style="list-style-type: none"> - odczytuje zadania Kościoła zawarte w mandacie Chrystusowym, - ukazuje rolę Kościoła w dzisiejszym świecie, - wskazuje, co Polska, Europa i świat zawdzięczają chrześcijaństwu*, - prezentuje postaci świętych patronów Europy, wskazując na uniwersalizm ich misji (św. Benedykt, Cyryl i Metody) oraz utwierdzenie prawdy o kryżu (św. Katarzyna Sieneńska, Brygida i Edyta Stein)*, - wskazuje kręgi przynależności do Kościoła, - rozróżnia działania wynikające z realizacji misji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Kościoła*, - wskazuje możliwości zaangażowania świeckich w życie Kościoła, - uzasadnia poszczególne przykazania kościelne, odnosząc się także do cytatów biblijnych*, - ukazuje rolę i działalność ruchów religijnych w Kościele, - opisuje specyfikę Kościoła partykularnego (katedra, patronowie, sanktuaria, biskup, seminarium duchowne, działające zgromadzenia zakonne),

			<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje wspólnotę parafialną, - wskazuje kierunki ożywienia życia chrześcijańskiego we wspólnocie parafialnej.
Przedstawienie historii Kościoła jako pielgrzymki wspólnoty ludzi wierzących w Chrystusa; ukazanie roli Kościoła w życiu narodu polskiego; przygotowanie uczniów do dyskusji na temat przeszłości Kościoła.	Wydarzenia z życia Kościoła ukazujące go jako wspólnotę realizującą zasadę miłości (głoszenie Ewangelii, troska o cierpiących, niepełnosprawnych, <i>Caritas</i>). Główne dokumenty i zasadnicze uchwały II Soboru Watykańskiego. Pontyfikaty Piusa XI, Piusa XII, bł. Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI*. Najważniejsze fakty i postaci z historii Kościoła polskiego w okresie międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej. Najważniejsze fakty i postaci z historii Kościoła polskiego w latach 1945-1989 (postać kard. Stefana Wyszyńskiego, obchody <i>Millennium</i> , Jan Paweł II i papieskie pielgrzymki do Ojczyzny).	<ul style="list-style-type: none"> - ukazuje męczeństwo chrześcijan w XX wieku i postawę Kościoła wobec totalitaryzmu, zwłaszcza hitleryzmu i komunizmu, - charakteryzuje pontyfikaty Piusa XII, bł. Jana XXIII i Pawła VI*, - prezentuje zasadnicze tezy nauczania II Soboru Watykańskiego, - prezentuje wydarzenia, które Jan Paweł II określił mianem grzechów Kościoła oraz potrafi uzasadnić powód ekspiacji podjętej przez tego papieża*, - wskazuje najważniejsze wydarzenia pontyfikatu Jana Pawła II i tezy nauczania tego papieża, - przybliży pontyfikat Benedykta XVI, - ukazuje na podstawie nauczania Jana Pawła II w czasie pielgrzymek do Ojczyzny rolę wybranych świętych w dziejach Kościoła i Polski*, - odczytuje z nauczania papieskiego skierowanego do młodzieży sposoby włączenia się w ożywienie Kościoła współczesnego*, - wskazuje w tekście <i>Ślubów Jasno-górskich</i> program odnowy Kościoła i narodu*. 	
Ukazanie zasad życia w społeczeństwie.	Pojęcie dobra wspólnego. Różnice pomiędzy patriotyzmem, nacjonalizmem, kosmopolityzmem. Wartości wnoszone przez chrześcijaństwo w kulturę*.	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia prawdę, iż miłość ojczyzny jest jednym z wymiarów realizacji przykazania miłości, - wyjaśnia zasadę autonomii Kościoła i państwa, - charakteryzuje uczestnictwo chrześcijanina w życiu społeczeństwa i narodu jako realizację postawy służby*, - ilustruje zasadę, iż działalność polityczno-społeczna jest dążeniem do dobra wspólnego, - ukazuje znaczenie w życiu chrześcijanina ascezy wspomagającej przezwyciężanie egoizmu i zazdrości*, - przewiduje skutki braku poszanowania dla prawdy w życiu indywidualnym i społecznym, 	

			<ul style="list-style-type: none"> - analizuje wpływ poszanowania prawa własności na życie społeczne, - charakteryzuje chrześcijańską naukę na temat wojny i pokoju (służba wojskowa, obrona konieczna, pacyfizm), - uzasadnia, że sztuka sakralna jest nośnikiem wartości religijnych i społecznych*. 	1
	Ukazanie małżeństwa jako wspólnoty życia i miłości.	Małżeństwo jako wspólnota miłości i służby. Przymioty małżeństwa chrześcijańskiego.	<ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnia pojęcia <i>wspólnota rodzinna, świadectwo miłości w rodzinie, małżeństwo, ojcostwo i macierzyństwo, wychowanie dzieci, adopcja, zagrożenia życia</i>, - charakteryzuje miłość małżonków i wykroczenia przeciwko niej, - charakteryzuje przymioty małżeństwa chrześcijańskiego: jedność, nierozzerwalność, płodność, sakramentalność; - opisuje istotę przebaczenia chrześcijańskiego i rolę sakramentu pojednania dla wspólnoty. 	1
Wprowadzenie do misji	Ukazanie sposobów zaangażowania w misję <i>ad extram</i> .	<p>Współczesne misje <i>ad gentes</i>. Polscy misjonarze w różnych krajach świata.</p> <p>Zaangażowanie świeckich w dzieło apostołstwa.</p> <p>Pojęcie, podział i struktura religii*. Dialog międzyreligijny*. Religie a sekty.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uzasadnia konieczność troski chrześcijanina o misję <i>ad gentes</i>, - prezentuje współczesne nauczanie Kościoła o misjach, - określa obszary geograficzne pracy misyjnej polskich misjonarzy, - uzasadnia zaangażowanie chrześcijanina w dzieło apostołstwa, - wyjaśnia prawdę, że człowiek jest istotą religijną*, - określa, jakich wartości szuka człowiek w religii i czego od niej oczekuje*, - wyjaśnia pojęcie religii*, - przedstawia problematykę dialogu międzyreligijnego*, - wyjaśnia szkodliwość działania sekt. 	i
	Kształtowanie potrzeby świadczania o wierze w Jezusa Chrystusa na współczesnych areopagach*.	Uczestnictwo chrześcijanina w kulturze: kultura masowa i elitarna, arcydzieło i kicz*. Kultura języka*.	<ul style="list-style-type: none"> - charakteryzuje postawy chrześcijanina wobec kultury masowej i elitarnej, arcydzieła i kiczu*; - uzasadnia moralny wymiar dbałości o kulturę języka*. 	

Zalecane warunki i sposób realizacji

Proponowany model katechezy młodzieżowej, prowadzącej adresatów ku gotowości dawania świadectwa swej wiary, obok systematycznego studium wiedzy religijnej, przyznaje szczególne miejsce wychowaniu w prawdzie i wolności zgodnie z Ewangelią, formacji sumienia, wychowaniu do miłości, problematyce powołaniowej, zaangażowaniu chrześcijańskiemu w społeczeństwie, stanowiąc również realizację *funkcji wtajemniczenia* (DOK 185). Odkrywanie bowiem wartości przeżywania Eucharystii i roli sakramentu pokuty i pojednania w budowaniu wspólnoty stanowi fundament sakramentalnego małżeństwa. Wspólna modlitwa prowadzi do zaangażowania się w różne formy modlitwy w Kościele domowym oraz czytanie i słuchanie słowa Bożego.

Szczególnie ważne jest w tym budzenie i ugruntowywanie wiary, dążenie, by stała się wiarą osobową. Uczniowie winni odnaleźć swoje miejsce we wspólnocie Kościoła i poczuwać się do odpowiedzialności za wypełnienie tej misji w dorosłym życiu.

Zagadnienia z historii Kościoła XX wieku są bardzo istotne na tym etapie nauczania religii, zwłaszcza że często przekłamania z tej dziedziny stanowią fundament dla krzywdzących stereotypów antykatolickich, znacznie osłabiających lub wręcz blokujących ewangelizację. Wiedza z historii Kościoła, zwłaszcza w tak nieodległej przeszłości, wspomaga także znacząco socjalizację kościelną. Należy zadbać, by treści historyczne realizować współbieżnie z programem nauczania historii, czyli przede wszystkim w klasie I wszystkich typów szkół. W wyższych klasach należałoby w ramach tej tematyki posługiwać się syntezami. Oczywiście, należy zadbać, by zagadnienia historyczne nie zdominowały całej problematyki odnoszącej się do katechezy o Kościele.

Realizacja tych celów prowadzi do określonych decyzji metodycznych. Jako korzystne jawią się więc metody poszukujące, prowadzące do *uwrażliwiania osób na ich najważniejsze doświadczenia, wspomaganie ich w ocenianiu w świetle Ewangelii pytań i potrzeb, jakie z nich wynikają oraz wychowanie ich do nowego stylu życia* (DOK 152). Konsekwencją odwołania się do metod poszukujących, wykorzystujących umiejętności uczniów w zakresie technologii informacyjnych, jest otwieranie się katechezy na kreatywność adresatów posiadających już swój bagaż doświadczeń i wskazywanie tym samym na najbardziej skuteczne drogi zrozumie-

nia i wyrażania orędzia (DOK 157). Ukierunkowanie katechezy ku kreatywności jej adresatów jest ważne także dlatego, iż ten jej etap jest dla wielu jedną z ostatnich możliwości systematycznego rozwoju na drodze wiary i konfrontacji własnych lub wyniesionych ze swego środowiska ocen i opinii na temat religii rzymskokatolickiej i Kościoła.

Zastosowanie powyższych procedur prowadzi także do kształtowania w uczniach umiejętności samokształcenia, zmierzającego do znajdowania samodzielnej odpowiedzi na nurtujące ich problemy, przez wykorzystanie Pisma Świętego, Katechizmu Kościoła Katolickiego, dokumentów Kościoła czy szeroko pojmowanej literatury religijnej. Szczególne znaczenie w tym okresie ma nauka czytania dokumentów Kościoła i wyciąganie z nich wskazań dla rozwiązywania swoich problemów życiowych.

Materiał biblijny, który winien być wykorzystany na tym etapie, odnosi się do zagadnień treściowych i wymagań szczegółowych zapisanych powyżej. Należy sięgać, zwłaszcza w nauczaniu religii w liceum i technikum, do ksiąg mądrościowych Starego Testamentu oraz listów Nowego Testamentu.

3a. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w liceum lub technikum w zakresie podstawowym

Język polski

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

- Czytanie i słuchanie. Uczeń odczytuje sens całego tekstu oraz wydzielonych przez siebie fragmentów; potrafi objaśnić ich sens oraz funkcję na tle całości; rozpoznaje typ nadawcy i adresata tekstu; wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe i ich funkcje w tekście; wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym, dokonuje jego logicznego streszczenia; rozróżnia w dialogu odpowiedzi właściwe i unikowe; rozpoznaje w wypowiedzi ironię, objaśnia jej mechanizm i funkcję; rozpoznaje manipulację językową.
- Samokształcenie i docieranie do informacji. Uczeń szuka literatury przydatnej do opracowania różnych zagadnień; selekcjonuje ją według wskazanych kryteriów; korzysta ze słowników i leksykonów; tworzy przedmiotowe bazy danych zawierające informacje zdobywane w toku nauki; sporządza bibliografię wybranego tematu.
- Świadomość językowa. Uczeń analizuje i definiuje znaczenia słów; zna pojęcia znaku i systemu znaków; zna pojęcie aktu komunikacji językowej i wskazuje jego składowe (nadawca, odbiorca, kod, komunikat, kontekst), dostrzega i omawia współczesne zmia-

ny modelu komunikacji językowej; rozpoznaje i nazywa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, ekspresyjną, impresyjną- w tym perswazyjną); rozróżnia pojęcia błędu językowego i zamierzonej innowacji językowej, poprawności i stosowności wypowiedzi; rozpoznaje i poprawia różne typy błędów językowych.

II Analiza i interpretacja tekstów kultury.

- Wstępne rozpoznanie. Uczeń prezentuje własne przeżycia wynikające z kontaktu z dziełem sztuki; określa problematykę utworu; rozpoznaje konwencję literacką;
- Analiza. Uczeń dostrzega w czytanych utworach cechy charakterystyczne określonej epoki; rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera (narracja, fabuła, sytuacja liryczna, akcja); rozpoznaje aluzje literackie i symbole kulturowe (np. biblijne, romantyczne) oraz ich funkcję ideową i kompozycyjną, a także znaki tradycji, np. antycznej, judaistycznej, chrześcijańskiej, staropolskiej; porównuje utwory literackie lub ich fragmenty.
- Interpretacja. Uczeń wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa-klucze, wyznaczniki kompozycji); wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne); porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich; odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu.
- Wartości i wartościowanie. Uczeń dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język podlega wartościowaniu, (np. język jasny, prosty, zrozumiały, obrazowy, piękny), jest narzędziem wartościowania, a także źródłem poznania wartości (utrwalonych w znaczeniach nazw wartości, takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja); dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne; dostrzega w świecie konflikty wartości (np. równości i wolności, sprawiedliwości i miłosierdzia) oraz rozumie źródła tych konfliktów.

III. Tworzenie wypowiedzi.

- Mówienie i pisanie. Uczeń tworzy dłuższy tekst pisany lub mówiony zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej; przygotowuje wypowiedź (wybiera formę gatunkową i odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo); tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje ich selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie); publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu; stosuje uczciwe zabiegi perswazyjne, zdając sobie sprawę z ich wartości i funkcji; wystrzega się nieuczciwych zabiegów erystycznych; opracowuje redakcyjnie własny tekst; wykonuje różne działania na tekście cudzym (np. streszcza, parafrazuje, sporządza konspekt, cytuje).
- Świadomość językowa. Uczeń operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijającym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: Polska, Europa, świat - współczesność i przeszłość; kultura, cywilizacja, polityka).

Teksty kultury

- Teksty poznawane w całości (do wyboru, przy czym nie można pominąć autorów i utworów oznaczonych gwiazdką): Sofokles *Antygona* lub *Król Edyp*; * *Bogurodzica*;

Lament świętokrzyski; * Jan Kochanowski - wybrane pieśni, treny i psalm; Mikołaj Sep Szarzyński - wybrane sonety; William Szekspir *Makbet* lub *Hamlet*; Adam Mickiewicz - wybrane sonety i inne wiersze (w tym *Romantyczność*), **Dziadów część III*, *Pan Te-deusz; Juliusz Słowacki - wybrane wiersze; Cyprian Norwid - wybrane wiersze; Bolesław Prus * *Lalka*; Fiodor Dostojewski - wybrany utwór, np. *Zbrodnia i kara*, *Łagodna*; Joseph Conrad *Jądro ciemności*; Jan Kasprówic, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Leopold Staff - wybrane wiersze; Stanisław Wyspiański * *Wesele*; Władysław Stanisław Reymont *Chłopi* (tom I - *Jesień*); Stefan Żeromski - wybrany utwór (*Ludzie bezdomni*, *Wierna rzeka*, *Echa leśne* lub *Przedwiośnie*); Julian Tuwim, Jan Lechoń - wybrane wiersze; Krzysztof Kamil Baczyński, Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert - wybrane wiersze; wybrana powieść polska z XX lub XXI w. (np. Zofii Nałkowskiej *Granica*, Józefa Mackiewicza *Droga donikąd*, Juliana Strykowskiego *Austeria*); wybrana powieść światowa z XX lub XXI w. (np. Franza Kafki *Proces*, Alberta Camusa *Dżuma*, George'a Orwella *Rok 1984*).

- Teksty poznawane w całości lub w części (decyzja należy do nauczyciela języka polskiego): *Dzieje Tristana i Izoldy*; Miguel Cervantes *Don Kichote*; Jan Chryzostom Pasek *Pamiętniki*; Ignacy Krasicki - *Monachomachia*; Adam Mickiewicz *Dziady część IV*; Juliusz Słowacki *Kordian*; Gustaw Herling-Grudziński *Inny świat*; Jan Paweł II *Tryptyk Rzymski*; Biblia (wybrane psalmy, fragmenty: *Pieśni nad Pieśniami*, *Księgi Hioba*, *Apokalipsy Św. Jana*); Biblia (fragmenty Starego i Nowego Testamentu jako konteksty interpretacyjne dla lektury dzieł z innych epok).
- Inne: homilia Jana Pawła II wygłoszona 2 VI 1979 roku w Warszawie na Placu Zwycięstwa (Piłsudskiego).

Język obcy nowożytny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego oraz religijnych aspektów kultury danego kraju.

Wiedza o kulturze

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń zna dwudziestowieczne dzieła reprezentujące różne dziedziny sztuki i dostrzega związki pomiędzy nimi; wskazuje różne funkcje dzieła sztuki (np. estetyczną, komunikacyjną, społeczną, użytkową, kultową, poznawczą, ludyczną); analizuje temat dzieła oraz treści i formę w kontekście jego różnych funkcji, wykorzystując podstawowe wiadomości o stylach i epokach z różnych dziedzin sztuki; analizuje film lub analizuje spektakl teatralny, posługując się podstawowymi pojęciami z zakresu właściwej dziedziny sztuki; lokuje wytwory kultury (zachowania, zwyczaje, normy moralne, wytwory materialne, dzieła sztuki) w kontekście grup społecznych, w których są tworzone i odbierane (rodzina, rówieśnicy, społeczność lokalna, naród).
- Tworzenie wypowiedzi. Uczeń wypowiada się - w mowie i w piśmie - na temat wytworów kultury i ludzkich praktyk w kulturze (zachowań, obyczajów, przedmiotów materialnych, dzieł sztuki); przygotowuje prezentację lub inną formę wypowiedzi multimedialnej - blog, forum, strona WWW - na tematy związane z kulturą lokalną i regionu lub z szeroko pojętymi problemami kultury współczesnej; bierze aktywny udział w szkolnych przedsięwzięciach artystycznych, animacyjnych, społecznych i innych

(wystawa, happening, przedstawienie szkolne, gazetka szkolna, kulturalna akcja charytatywna); organizuje proste działania o charakterze kulturalnym (spotkanie z twórcą kultury, przedsięwzięcie artystyczne, prezentacja własnych zainteresowań, tradycji lokalnej lub regionalnej); określa swoje zainteresowania, potrzeby i preferencje kulturalne oraz uzasadnia je w dyskusji; dba o ład i estetykę otoczenia, otacza opieką elementy dziedzictwa kulturowego.

Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń odróżnia pojęcie kultury rozumianej jako dorobek artystyczny od kultury rozumianej jako całość dorobku ludzkości; odnosi elementy kultury (zachowania, zwyczaje, praktyki, przedmioty materialne, dzieła sztuki) do kategorii: czas, przestrzeń, ciało, grupa społeczna (rodzina, rówieśnicy, społeczność lokalna, naród); interpretuje praktyki kultury z najbliższego otoczenia (klasa, szkoła, dom, osiedle, podwórko, miasto, kościół, stadion piłkarski); dostrzega i nazywa związek między dziełem a sytuacją społeczno-historyczną i obyczajami epoki, w której powstało; posługuje się pojęciami: kultura popularna, ludowa, masowa, wysoka, narodowa, zglobalizowana, subkultura w ich właściwym znaczeniu i używa ich w kontekście interpretowanych dzieł sztuki oraz praktyk kulturowych; wskazuje relacje między kulturami: lokalną, regionalną, narodową i europejską, ujawniające się w konkretnych dziełach sztuki i praktykach kultury.

Historia

- Europa i świat po I wojnie światowej. Uczeń opisuje następstwa wojny, wyróżniając konsekwencje społeczne i kulturowe.
- Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń opisuje odrodzenie państwa polskiego; porównuje cele i skutki powstania wielkopolskiego i trzech powstań śląskich oraz wyjaśnia przyczyny i opisuje następstwa wojny polsko - bolszewickiej; wskazuje czynniki utrudniające proces integracji odrodzonego państwa polskiego.
- Kryzys demokracji w Europie Zachodniej. Uczeń charakteryzuje okoliczności oraz następstwa dojścia do władzy Mussoliniego i Hitlera; porównuje faszyzm z nazizmem; charakteryzuje i ocenia politykę państw europejskich wobec Hitlera.
- System totalitarny w ZSRR. Uczeń opisuje zmiany w życiu politycznym i społecznym ZSRR; porównuje totalitarne systemy hitlerowskich Niemiec i Związku Radzieckiego.
- Gospodarka i społeczeństwo II Rzeczypospolitej. Uczeń charakteryzuje strukturę społeczną, narodowościową i wyznaniową odrodzonego państwa polskiego, dostrzegając przyczyny konfliktów społecznych i narodowościowych; charakteryzuje główne osiągnięcia kultury i nauki II Rzeczypospolitej.
- II wojna światowa. Uczeń wyjaśnia polityczne, społeczne i gospodarcze przyczyny wybuchu II wojny światowej; ocenia konsekwencje zawarcia paktu Ribbentrop-Mołotow; przedstawia przyczyny i skutki Holokaustu oraz opisuje przykłady oporu ludności żydowskiej; porównuje postanowienia konferencji w Teheranie, Jałcie i Poczdamie; charakteryzuje bezpośrednie skutki II wojny światowej, wyróżniając następstwa polityczne, społeczne i kulturowe, z uwzględnieniem przesunięć ludności w Europie Środkowej.

Ziemie polskie pod dwiema okupacjami. Uczeń porównuje cele i metody polityki niemieckiej i radzieckiej w okupowanej Polsce; opisuje działalność polskiego państwa Podziemnego i ocenia historyczną rolę Armii Krajowej; wyjaśnia przyczyny i opisuje

skutki wybuchu powstania warszawskiego oraz ocenia postawę aliantów i Związku Radzieckiego wobec powstania; analizuje zmiany terytorialne, straty ludnościowe, kulturowe i materialne Polski będące następstwem II wojny światowej.

- Sprawa polska w czasie II wojny światowej. Uczeń charakteryzuje udział Polaków w wysiłku militarnym aliantów oraz sytuuje w czasie i przestrzeni działania wojsk polskich na różnych frontach wojny.
- Świat po II wojnie światowej. Uczeń opisuje początki zimnej wojny; charakteryzuje państwa będące w strefie wpływów ZSRR, z uwzględnieniem wydarzeń na Węgrzech w 1956 r. i w Czechosłowacji w 1968 r.; sytuuje w czasie i przestrzeni proces dekolonizacji oraz ocenia jego następstwa, uwzględniając rolę ONZ; wyjaśnia znaczenie II soboru watykańskiego dla przemian w Kościele katolickim II poł. XX w.; charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w 1989 r.; opisuje zmiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej; przedstawia cele i główne etapy rozwoju Unii Europejskiej.
- Polska w systemie komunistycznym. Uczeń wyjaśnia okoliczności przejścia władzy w Polsce przez komunistów; charakteryzuje system represji stalinowskich w Polsce i ocenia jego skutki; charakteryzuje realia życia gospodarczego i społecznego PRL-u; porównuje przyczyny i skutki kryzysów 1956, 1968, 1970, 1976; ocenia polityczną i społeczną rolę Kościoła katolickiego w PRL-u.
- Rozkład systemu komunistycznego w Polsce - polska droga do suwerenności. Uczeń wyjaśnia znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II dla przemian politycznych w Polsce; wyjaśnia przyczyny i skutki wydarzeń sierpniowych 1980 r. oraz ocenia rolę Solidarności w przemianach politycznych i ustrojowych; charakteryzuje przemiany polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturowe po 1989 r.

Wiedza o społeczeństwie

- Młody obywatel w urzędzie. Uczeń uzyskuje informację publiczną na zadany temat w odpowiednim urzędzie; wyjaśnia, co może zrobić obywatel, gdy nie zgadza się z decyzją urzędu.
- Prawo i sądy. Uczeń wyjaśnia, co to jest prawo i czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych; wymienia podstawowe zasady prawa; wymienia główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa.
- Prawa człowieka. Uczeń przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane; wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne.
- Ochrona praw i wolności. Uczeń przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (zwłaszcza wolność wyznania) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić.

Podstawy przedsiębiorczości

- Człowiek przedsiębiorczy. Uczeń przedstawia cechy, jakimi charakteryzuje się osoba przedsiębiorcza; rozpoznaje zachowania asertywne, uległe i agresywne; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej; rozpoznaje mocne i słabe strony własnej osobowości;

charakteryzuje swoje role społeczne i typowe dla nich zachowania; zna korzyści wynikające z planowania własnych działań; stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska.

przedsiębiorstwo. Uczeń charakteryzuje zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie krajowym i międzynarodowym.

Rynek pracy. Uczeń rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w roli pracodawcy i pracownika; wyjaśnia zjawisko mobbingu w miejscu pracy oraz przedstawia sposoby przeciwdziałania.

Geografia

- Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata. Uczeń formułuje prawidłowości rządzące rozmieszczeniem ludności na świecie; charakteryzuje główne procesy demograficzne; klasyfikuje migracje, podaje ich przyczyny i ocenia skutki tego zjawiska; charakteryzuje współczesne kierunki emigracji Polaków; wyjaśnia znaczenie kultury i tradycji regionalnych w procesie różnicowania się regionów pod względem rozwoju społecznego i gospodarczego.
- Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; wyróżnia regiony bogate i biedne (bogata Północ i biedne Południe) i podaje przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów świata; wyjaśnia, z czego wynikają różnice w wielkości i strukturze spożycia żywności na świecie.
- Relacja człowiek-środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój. Uczeń charakteryzuje obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie i określa przyczyny tego zróżnicowania; wykazuje na przykładach, że zbyt nieumiejętne zabiegi agrotechniczne powodują w wielu częściach świata degradację gleb, co w konsekwencji prowadzi do spadku produkcji żywności, a w niektórych regionach świata do głodu i ubóstwa.

Biologia

- Biotechnologia i inżynieria genetyczna. Uczeń przedstawia potencjalne korzyści i zagrożenia płynące ze stosowania roślin transgenicznych; opisuje klonowanie ssaków; wyjaśnia istotę terapii genowej.
- Różnorodność biologiczna i jej zagrożenia. Uczeń przedstawia podstawowe motywy ochrony przyrody (egzystencjalne, ekonomiczne, etyczne i estetyczne).

Informatyka

- Bezpieczne posługiwanie się komputerem, jego oprogramowaniem i korzystanie z sieci komputerowej. Uczeń korzysta z podstawowych usług w sieci komputerowej, lokalnej i rozległej, związanych z dostępem do informacji, wymianą informacji i komunikacją przestrzega przy tym zasad n-etykiety i norm prawnych, dotyczących bezpiecznego korzystania i ochrony informacji oraz danych w komputerach w sieciach komputerowych.

Wyszukiwanie, gromadzenie, selekcjonowanie, przetwarzanie i wykorzystywanie informacji, współtworzenie zasobów w sieci, korzystanie z różnych źródeł i sposobów

zdobywania informacji. Uczeń znajduje dokumenty i informacje w udostępnianych w Internecie bazach danych, ocenia ich przydatność i wiarygodność; tworzy zasoby sieciowe związane ze swoim kształceniem i zainteresowaniami.

- Uczeń wykorzystuje technologie komunikacyjno-informacyjne do komunikacji i współpracy z nauczycielami i innymi uczniami, a także z innymi osobami, jak również w swoich działaniach kreatywnych.
- Opracowywanie informacji za pomocą komputera. Uczeń tworzy rozbudowaną prezentację multimedialną na podstawie konspektu i przygotowuje ją do pokazu.
- Wykorzystywanie komputera i technologii informacyjno-komunikacyjnych do rozwiązywania zainteresowań, opisywanie zastosowań informatyki, ocena zagrożeń i ograniczeń, aspekty społeczne rozwoju i zastosowań informatyki. Uczeń opisuje szanse i zagrożenia dla rozwoju społeczeństwa, wynikające z rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych; omawia normy prawne odnoszące się do stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Wychowanie do życia w rodzinie

- Tożsamość i wielowymiarowość człowieka. Poczucie sensu życia.
- Komunikacja interpersonalna, asertywność, techniki negocjacji, empatia.
- Rozwój psychoseksualny człowieka w kolejnych fazach życia.
- Dojrzwianie: rozumienie i akceptacja kryteriów dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej. Problemy okresu dojrzwiania i sposoby radzenia sobie z nimi.
- Wartości i pojęcia związane z płciowością człowieka: męskość, kobiecość, miłość, rodzina, rodzicielstwo. Znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości i budowaniu emocjonalnych więzi. Role kobiet i mężczyzn a panujące stereotypy.
- Inicjacja seksualna, jej uwarunkowania i następstwa. Argumenty biomedyczne, psychologiczne i moralne za opóźnieniem wieku inicjacji seksualnej.
- Istota seksualności człowieka i jej aspekty. Integracja seksualna.
- Komplementarność płci - wzajemne dopełnianie się płci w sferach fizycznej, psychicznej, emocjonalnej i społecznej. Rozumienie, akceptacja i szacunek dla osób płci odmiennej.
- Istota, rodzaje i etapy rozwoju miłości. Różnice w przeżywaniu miłości.
- Metody rozpoznawania płodności.
- Metody i środki antykoncepcji.
- Choroby przenoszone drogą płciową i zapobieganie im. AIDS: profilaktyka, aspekt społeczny i etyczny, chory na AIDS w rodzinie.
- Normy zachowań seksualnych. Przemoc i przestępstwa seksualne; możliwości zapobiegania, sposoby obrony.
- Przygotowanie do małżeństwa. Problemy wierności, zaufania i dialogu.
- Małżeństwo: jego fazy; trudności i konflikty oraz sposoby ich rozwiązywania; wartość małżeństwa. Macierzyństwo i ojcostwo. Przygotowanie do ról rodzicielskich. Adopcja. Bezdzielnosć.
- Funkcje rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem wychowania dzieci w rodzinie. Znaczenie prawidłowych postaw rodzicielskich dla rozwoju dziecka.
- Nieplanowana ciąża; sposoby szukania pomocy w sytuacjach trudnych. Aborcja jako zagrożenie dla zdrowia psychicznego i fizycznego - aspekty: prawny, medyczny i etyczny.

Konflikty w rodzinie i ich przyczyny. Sposoby rozwiązywania konfliktów.

Przemoc w rodzinie. Zagrożenia życia społecznego: alkoholizm, narkomania, agresja, sekty, pornografia.

prawodawstwo dotyczące rodziny.

Człowiek wobec niepełnosprawności, starości, choroby, umierania i śmierci, w tym w aspekcie życia rodzinnego.

Język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego, tekstów biblijnych i modlitw.

3b. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w liceum lub technikum w zakresie rozszerzonym

Przedmioty w zakresie rozszerzonym realizowane są przez niektórych uczniów. Korelacja może dokonywać się w ramach indywidualizacji nauczania religii, względnie w grupach sprofilowanych, w klasach wyższych aniżeli I.

Język polski

W korelacji nauczania religii z językiem polskim w zakresie rozszerzonym należy odnieść się przede wszystkim do lektur szkolnych przeznaczonych dla tego zakresu.

Historia muzyki

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń poprawnie posługuje się terminami i pojęciami muzycznymi; wskazuje funkcje muzyki.
- Tworzenie wypowiedzi. Uczeń opisuje dzieje muzyki na podstawie znajomości dzieł muzycznych poznanych twórców i charakterystycznych cech utworów o szczególnym znaczeniu w historii muzyki (od średniowiecza do XXI w.).
- Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń analizuje teksty literackie, teoretyczne i historyczne o muzyce.

Historia sztuki

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń samodzielnie dociera do źródeł informacji na temat sztuki i zjawisk artystycznych; rozpoznaje dzieła różnych epok, stylów oraz kierunków sztuk plastycznych, potrafi umiejscowić je

w czasie i w przestrzeni geograficznej; przyporządkowuje twórczość poszczególnych artystów do stylów i kierunków, w obrębie których tworzyli; zna twórczość najwybitniejszych artystów i potrafi wymienić dzieła, które stworzyli, rozpoznać najsłynniejsze z nich oraz określić w przybliżeniu czas ich powstania; wiąże dzieło z miejscem, w którym się znajduje; zna podstawowe motywy ikonograficzne, rozpoznaje świętych i alegorie wybranych pojęć po atrybutach i sposobach przedstawień.

- Tworzenie wypowiedzi. Uczeń porównuje style i kierunki; rozpoznaje w dziele sztuki temat i potrafi wskazać jego źródło ikonograficzne.
- Analiza i interpretacja tekstów i wytworów kultury. Uczeń dokonuje opisu i analizy porównawczej dzieł; analizuje także wypowiedzi krytyków na temat sztuki oraz potrafi się do nich odnieść, formułując własne zdania.

Język łaciński i kultura antyczna

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń rozpoznaje formy morfologiczne; identyfikuje charakterystyczne dla łaciny konstrukcje składniowe; dokonuje transformacji gramatycznych; wymienia wyrazy pochodzenia łacińskiego funkcjonujące jako terminy w różnych dziedzinach; dostrzega związki języka polskiego z językiem łacińskim; wyjaśnia etymologię wyrazów w języku polskim, opierając się na leksyce łacińskiej; wykorzystuje wiedzę o antyku do odczytywania sensu tekstów oryginalnych i w przekładzie; wyjaśnia związki kultury europejskiej, zwłaszcza polskiej, z kulturą antyczną- odniesienia do antyku zawarte w najwybitniejszych dziełach literatury, sztuki i architektury europejskiej, twórczość wybranych poetów polsko-łacińskich, elementy prawa rzymskiego, różne postawy wobec państwa w starożytności, powiązania polskiej kultury szlacheckiej z rzymską tradycją republikańską, wpływ antyku na te dziedziny kultury europejskiej, w których przenika się antyk z chrześcijaństwem; wskazuje najważniejsze osiągnięcia kultury antycznej.
- Tworzenie wypowiedzi. Uczeń dokonuje samodzielnego przekładu na język polski łacińskiego tekstu; tworzy wypowiedzi z wykorzystaniem popularnych łacińskich terminów z różnych dziedzin; wykorzystuje posiadaną wiedzę z zakresu kultury antycznej do sporządzenia przekładu; redaguje komentarz do tłumaczonego tekstu, na podstawie dokonanego przekładu wskazuje i objaśnia związki kultury antycznej z kulturą.
- Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń dostrzega antyczne źródła konkretnych zjawisk naszej cywilizacji i kultury; interpretuje fakty i zdarzenia historyczne; selekcjonuje wiadomości i je wykorzystuje do wykonania postawionych zadań; wyjaśnia związek ponadczasowych wartości antyku z kulturą polską w dziełach sztuki.

Filozofia

- Problematyka ontologiczna w filozofii starożytnej. Uczeń porównuje różne rozwiązania problemu tożsamości i zmienności bytu; przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów: Platon, *Państwo* (alegoria jaskini), Arystoteles, *Metafizyka* (fragment).
- Problematyka epistemologiczna w filozofii starożytnej. Uczeń porównuje główne stanowiska w sporze o źródła poznania i kryteria prawdy (spór Sokratesa z sofistami, aprioryzm Platona i teoria anamnezy, arystotelesowskie połączenie empiryzmu z ra-

jonalistycznym ideałem wiedzy, arystotelesowskie sformułowanie klasycznej definicji prawdy); rekonstruuje argumenty starożytnych sceptyków przeciwko możliwości poznania prawdy i kontrargumenty ich przeciwników.

Problematyka etyczna w filozofii starożytnej. Uczeń rekonstruuje tezy i argumenty w sporze między obiektywizmem a relatywizmem etycznym (spór Sokratesa z sofistami); porównuje klasyczne stanowiska etyczne (Sokrates, Arystoteles, Epikur, stoicy); porównuje filozoficzne koncepcje miłości, przyjaźni i rozwoju osobowego; porównuje wskazania moralne religijnych autorytetów świata starożytnego (zwłaszcza Mojżesz: wskazania Dekalogu, Jezus z Nazaretu: wskazania ewangeliczne); formułuje rozwiązania przykładowych dylematów moralnych, odwołujące się do poznanych koncepcji i pojęć.

Problematyka z zakresu filozofii polityki w filozofii starożytnej. Uczeń przedstawia platońską krytykę form ustrojowych i jego wizję idealnego państwa; prezentuje klasyfikację i ocenę form ustrojowych przeprowadzoną przez Arystotelesa; analizuje historyczne bądź aktualne wydarzenia polityczne, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć.

- Problematyka estetyczna w filozofii starożytnej. Uczeń porównuje klasyczne koncepcje piękna; rekonstruuje klasyczne koncepcje sztuki; rekonstruuje arystotelesowską klasyfikację rodzajów i gatunków literackich i rozważa jej aktualność; potrafi wskazać związki estetyki starożytnej z późniejszą kulturą europejską.
- Wybrane zagadnienia związane z recepcją myśli antycznej. Uczeń przedstawia związek filozofii św. Augustyna z platonizmem i neoplatonizmem, prezentując różnice między nimi wynikające z chrześcijańskiego charakteru myśli augustyńskiej (różnica między emanacją stworzeniem z niczego, różnica między anamnezą i iluminacją, kwestia zła i łaski); prezentuje rolę współpracy międzykulturowej (z myślą arabską i żydowską) w kształtowaniu się myśli dojrzałego średniowiecza (Awicenna, Majmonides); przedstawia związek filozofii św. Tomasza z arystotelizmem, prezentując różnice między nimi wynikające z chrześcijańskiego charakteru myśli tomistycznej (problem stworzenia i wieczności świata, rozróżnienie istoty i istnienia, idea powszechnej hierarchiczności bytu, pojęcie prawa naturalnego); przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów: św. Augustyn, *Wyznania* (fragment), św. Tomasz, *Suma teologu* (fragment).
- Wybrane zagadnienia i kontrowersje filozoficzne w myśli chrześcijańskiego średniowiecza. Uczeń prezentuje zagadnienie wiary i rozumu; porównuje podstawowe rozwiązania tego zagadnienia, rekonstruuje wspierające je argumenty (*credo quia absurdum, credo ut intelligam*, tomistyczne rozdzielenie filozofii i teologii); porównuje najważniejsze dowody na istnienie Boga (dowód św. Anzelm z *Proslogionu*, wybrane z pięciu dróg św. Tomasza); prezentuje spór o uniwersalia, porównuje zasadnicze stanowiska w tej kontrowersji (nominalizm, realizm pojęciowy, umiarkowany realizm pojęciowy, konceptualizm); przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów: św. Anzelm, *Proslogion* (fragment), św. Tomasz, *Suma teologii* (fragment).
- Problematyka epistemologiczna w filozofii XVII i XVIII w. Uczeń porównuje epistemologiczne stanowiska racjonalistów (R. Descartes, B. Spinoza, G. Leibniz); porównuje epistemologiczne stanowiska empirystów, (J. Locke, G. Berkeley, D. Hume); przedstawia epistemologię I. Kanta jako rozwiązanie sporu empiryzmu z racjonalizmem.
- Problematyka ontologiczna w filozofii XVII i XVIII w. Uczeń porównuje wybrane stanowiska ontologiczne (R. Descartes, B. Spinoza, T. Hobbes, G. Berkeley); prezentuje

problem stosunku ciała i umysłu, porównuje jego różne rozwiązania (R. Descartes, B. Spinoza, D. Hume, J. La Mettrie); porównuje tezy teizmu, deizmu, ateizmu oraz agnostycyzmu.

- Problematyka z zakresu filozofii polityki we wczesnej i dojrzałej filozofii nowożytnej przed rewolucją francuską. Uczeń porównuje zasadnicze koncepcje renesansowej filozofii polityki, rekonstruuje wspierające je argumenty (N. Machiavelli, T. Morus); porównuje stanowiska głównych teoretyków umowy społecznej (T. Hobbes, J. Locke, J.-J. Rousseau); prezentuje oświeceniowe idee demokracji i praw jednostki oraz wspierające je argumenty (Monteskiusz, J. Locke, Wolter); analizuje historyczne bądź aktualne wydarzenia polityczne, odwołując się do wybranych koncepcji i pojęć.
- Problematyka etyczna w filozofii nowożytnej. Uczeń porównuje koncepcje moralnej oceny czynów (D. Hume, I. Kant, J. S. Mili); formułuje rozwiązania przykładowych dylematów moralnych, odwołując się do poznanych stanowisk etycznych.
- Problematyka nowożytnej filozofii dziejów i filozofii polityki po rewolucji francuskiej. Uczeń porównuje argumenty wspierające tezę o istnieniu sensu i logiki dziejów oraz argumenty wysuwane przeciwko tej tezie; porównuje koncepcje historiozoficzne; porównuje (między sobą oraz z ideą umowy społecznej) koncepcje w porewolucyjnej filozofii polityki (J. S. Mili, K. Marks, E. Burke); analizuje historyczne bądź aktualne wydarzenia polityczne, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć.
- Problematyka filozofii człowieka w filozofii nowożytnej. Uczeń porównuje wybrane koncepcje człowieka w filozofii nowożytnej (B. Pascal, A. Schopenhauer, S. Kierkegaard, F. Nietzsche); interpretuje przykładowe zjawiska historyczne, zjawiska zaczerpnięte z życia codziennego bądź teksty kultury, odwołując się do poznanych koncepcji.
- Problematyka epistemologiczna i problematyka z zakresu filozofii nauki w myśli XX w. Uczeń porównuje wybrane stanowiska w dwudziestowiecznej epistemologii (W. James, H. Bergson, E. Husserl i R. Ingarden, neopozytywizm); porównuje główne stanowiska w dwudziestowiecznej filozofii nauk przyrodniczych (Koło Wiedeńskie, K. Popper, T. Kuhn); porównuje różne koncepcje prawdy (realizm, epistemizm, pragmatyzm); objaśnia metodę analityczną w filozofii (L. Wittgenstein, Koło Wiedeńskie, J. Rawls).
- Problematyka filozofii człowieka w myśli XX w. Uczeń porównuje wybrane dwudziestowieczne koncepcje człowieka (S. Freud, J.-P. Sartre, A. Camus, E. Mounier, K. Wojtyła, M. Buber, E. Levinas, R. Rorty); potrafi wskazać etyczne konsekwencje poznanych stanowisk; przedstawia zagadnienie rozwoju osobowego; formułuje rozwiązania przykładowych dylematów moralnych; analizuje różne formy więzi międzyludzkich: miłość, przyjaźń (E. Fromm, M. Scheler, K. Wojtyła) i porównuje współczesne koncepcje tych więzi z koncepcjami starożytnymi; interpretuje przykładowe zjawiska historyczne, zjawiska zaczerpnięte z życia codziennego bądź teksty kultury, odwołując się do poznanych koncepcji.
- Problematyka filozofii polityki i filozofii społecznej w myśli XX w. Uczeń porównuje dwudziestowieczne stanowiska w filozofii polityki (J. Rawls, M. Oakeshott, H. Marcuse); analizuje najważniejsze aktualne wydarzenia i problemy społeczno-polityczne, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć; ukazuje zespół zagadnień związanych z narodzinami społeczeństwa masowego; zjawiska alienacji i *ucieczki przed wolnością* (J. Ortega y Gasset, E. Fromm); wyjaśnia różnicę między refleksją filozoficzną a ideologią; wyjaśnia pojęcia społeczeństwa otwartego i zamkniętego (K. R. Popper).
- Umiejętności logiczne. Uczeń w poprawny sposób wykonuje operacje definiowania, podziału logicznego (klasyfikacji) oraz typologii; stosuje metodę zerojedynkową do rozstrzygnięcia prostych schematów rachunku zdań; odróżnia przesłanki i wnioski w ro-

zumowaniu i potrafi wskazać przesłankę, która nie jest wyrażona wprost; odróżnia rozumowania dedukcyjne od niededukcyjnych, uzasadnienia epistemiczne od pragmatycznych; odróżnia właściwe i niewłaściwe odpowiedzi na pytania; objaśnia i wykrywa niektóre typy błędów logicznych występujące w rozumowaniach niesformalizowanych, jak: ekwiwokacja, regres w nieskończoność, błędne koło, przesunięcie kategoriale, *non sequitur* unika błędów kategoriale, np. nie myli względności z relatywizmem, doświadczenia z empiryzmem; odróżnia tezy od ich założeń.

Umiejętności w zakresie analizy i interpretacji tekstów filozoficznych. Uczeń rekonstruuje zawarte w tekście problemy, tezy i argumenty; odróżnia zawarte w tekście informacje od opinii, tezy od hipotez, argumenty od kontrargumentów, przesłanki (założenia) od wniosków; identyfikuje problematykę tekstu i reprezentowany w nim kierunek filozoficzny; umieszcza tekst w kontekście historycznym: identyfikuje epokę oraz filozoficzny i kulturowy kontekst jego powstania i oddziaływania; zestawia poglądy autora z innymi według kryterium kontynuacji, modyfikacji lub przeciwstawienia; formułuje tekst polemiczny do tekstu wyjściowego; wskazuje przykłady tekstów kultury, w których dostrzega problematykę rozpatrywanego tekstu filozoficznego.

Historia

- Cywilizacje Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Uczeń charakteryzuje uwarunkowania geograficzne rozwoju cywilizacji na Bliskim i Dalekim Wschodzie; rozpoznaje cechy charakterystyczne najważniejszych osiągnięć kulturowych cywilizacji bliskowschodnich oraz hinduskiej i chińskiej w zakresie architektury, sztuki, nauki i pisma.
- Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnej Grecji. Uczeń rozpoznaje dokonania kulturowe Greków w dziedzinie architektury, rzeźby, teatru, literatury, filozofii, nauki i identyfikuje je z ich twórcami; identyfikuje dziedzictwo kultury greckiej w dorobku kulturowym Europy.
- Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń opisuje zmiany w położeniu religii chrześcijańskiej w państwie rzymskim; prezentuje najważniejsze stanowiska historiografii dotyczące przyczyn upadku państwa rzymskiego; rozpoznaje dokonania kulturowe Rzymian; identyfikuje dziedzictwo kultury rzymskiej w dorobku kulturowym Europy.
- Bizancjum i Zachód a świat islamu. Uczeń charakteryzuje kręgi kulturowe: łaćski, bizantyjski i arabski.
- Europa wczesnego średniowiecza. Uczeń charakteryzuje i porównuje ideę cesarstwa karolińskiego z ideą cesarstwa Ottonów; opisuje proces tworzenia się państw w Europie Zachodniej, z uwzględnieniem najazdów Arabów, Normanów i Węgrów; opisuje proces powstawania państw w Środkowo-Wschodniej Europie, z uwzględnieniem wpływu cywilizacji łaćskiej i bizantyjskiej.
- Europa w okresie krucjat. Uczeń wyjaśnia ideowe i polityczne przyczyny rywalizacji papieża z cesarstwem o zwierzchnictwo nad średniowieczną Europą; charakteryzuje polityczne, społeczno-gospodarcze i religijne uwarunkowania oraz ocenia skutki wypraw krzyżowych do Ziemi Świętej i rekonkwisty; opisuje kierunki i charakter oraz konsekwencje najazdów mongolskich dla Europy Środkowo-Wschodniej.
- Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń wyjaśnia uwarunkowania narodzin państwa polskiego i jego chrystianizacji; synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w X-XII w.

- Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Uczeń charakteryzuje proces przezwyciężenia rozbitcia politycznego ziem polskich, ze wskazaniem na rolę władców i Kościoła; synchronizuje najważniejsze wydarzenia z okresu rozbitcia dzielnicowego i dziejów Europy.
- Europa późnego średniowiecza. Uczeń wyjaśnia przyczyny kryzysu idei władzy uniwersalnej w Europie późnego średniowiecza; charakteryzuje następstwa upadku cesarstwa bizantyńskiego i ekspansji tureckiej dla Europy.
- Polska w XIV-XV w. Uczeń wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania związków Polski z Węgrami i Litwą w XIV-XV w.; charakteryzuje i ocenia stosunki polsko-krzyżackie na płaszczyźnie kulturowej; synchronizuje wydarzenia z dziejów Polski i Europy w XIV-XV w.
- Kultura średniowiecza. Uczeń wyjaśnia uniwersalny charakter kultury średniowiecznej; ocenia znaczenie włączenia ziem polskich do cywilizacyjnego kręgu świata łacińskiego; identyfikuje dokonania kultury okresu średniowiecza w zakresie piśmiennictwa, prawa, filozofii, architektury i sztuki, z uwzględnieniem kultury polskiego średniowiecza.
- Odkrycia geograficzne i europejski kolonializm doby nowożytnej. Uczeń charakteryzuje cywilizacje prekolumbijskie w Ameryce; ocenia wpływ odkryć geograficznych i ekspansji kolonialnej na życie kulturowe Europy; ocenia długofalowe konsekwencje wielkich odkryć geograficznych dla Ameryki, Azji, Afryki.
- Europa w XVI-XVII w. Uczeń rozpoznaje charakterystyczne cechy renesansu europejskiego oraz wskazuje czołowych twórców i ich dzieła; wyjaśnia uwarunkowania i następstwa reformacji, opisując główne nurty i postaci; charakteryzuje reformę Kościoła katolickiego; opisuje mapę polityczną i wyznaniową Europy w XVI w.; opisuje przemiany w kulturze europejskiej w XVII w. i rozpoznaje główne dokonania epoki baroku.
- Rzeczpospolita w okresie renesansu i demokracji szlacheckiej. Uczeń ocenia kulturową rolę Polski w przeniesieniu wzorców cywilizacji zachodniej na obszary ruskie i litewskie; ocenia sytuację wyznaniową na ziemiach Rzeczypospolitej w XVI w., w tym tolerancję wyznaniową oraz unię brzeską; identyfikuje dzieła polskiego renesansu oraz ocenia dorobek polskiej myśli politycznej okresu odrodzenia i reformacji.
- Rzeczpospolita Obojga Narodów w XVII w. Uczeń ocenia polską specyfikę w zakresie struktury społecznej na tle europejskim oraz synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski w XVII w. z wydarzeniami europejskimi; rozpoznaje dzieła sztuki polskiego baroku.
- Oświecenie, absolutyzm oświecony i rewolucje XVIII w. Uczeń charakteryzuje główne idee europejskiego oświecenia; charakteryzuje specyfikę okresu jakobińskiego rewolucji francuskiej.
- Rzeczpospolita w XVIII w. Reformy oświeceniowe i rozbiory. Uczeń charakteryzuje działania zmierzające do naprawy Rzeczypospolitej i walkę zbrojną o utrzymanie niepodległości w II poł. XVIII w.; charakteryzuje i ocenia dzieło Sejmu Wielkiego, odwołując się do tekstu Konstytucji 3 maja; wyjaśnia specyfikę polskiego oświecenia; ocenia dorobek kulturowy okresu stanisławowskiego, z uwzględnieniem reformy szkolnictwa; synchronizuje wydarzenia z dziejów Polski w XVIII w. z wydarzeniami w świecie.
- Ideologie XIX w. Uczeń charakteryzuje i porównuje ideologie: konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm utopijny, marksizm i anarchizm; wyjaśnia związki pomiędzy ideologiami liberalnymi i nacjonalistycznymi a europejskimi ruchami niepodległościowymi i zjednoczeniowymi; charakteryzuje różne formy zorganizowanej działalności robotników.
- Walka o niepodległość Polski w okresie niewoli narodowej. Uczeń rozpoznaje działania społeczeństwa sprzyjające rozwojowi tożsamości narodowej; wyjaśnia przyczyny, charakter i skutki powstań narodowych; ocenia dorobek kultury polskiej XIX w. i jej wpływ na kształtowanie się tożsamości narodowej Polaków.
- Społeczeństwo polskie w okresie zaborów w XIX w. Uczeń analizuje strukturę społeczeństwa w trzech zaborach, z uwzględnieniem mniejszości narodowych i wyznaniowych, w tym ludności żydowskiej; wyjaśnia przyczyny, charakter i skutki emigracji w XIX w. oraz ocenia aktywność kulturalną Polaków w Europie.
- I wojna światowa i rewolucje w Rosji. Uczeń wyjaśnia genezę I wojny światowej; przedstawia genezę i charakteryzuje przebieg rewolucji rosyjskich w 1917 r.
- Kryzys demokracji i systemy totalitarne. Uczeń porównuje systemy totalitarne oraz charakteryzuje ich imperialne cele; ocenia politykę świata zachodniego wobec totalitaryzmu nazistowskiego i komunizmu.
- II Rzeczpospolita. Uczeń analizuje strukturę społeczeństwa II Rzeczypospolitej, w tym strukturę narodowościowo-wyznaniową oraz charakteryzuje politykę II Rzeczypospolitej wobec mniejszości narodowych i jej uwarunkowania; charakteryzuje dorobek kulturowy II Rzeczypospolitej.
- Europa pod okupacją niemiecką i Holokaust. Uczeń charakteryzuje politykę III Rzeszy wobec społeczeństw okupowanej Europy, w tym nazistowski plan eksterminacji Żydów oraz innych narodowości i grup społecznych; opisuje postawy Żydów wobec polityki eksterminacji, w tym powstanie w getcie warszawskim, a także opisuje postawy społeczeństwa polskiego wobec Holokaustu; ocenia stosunek społeczeństw i rządów świata zachodniego oraz Kościoła katolickiego do Holokaustu.
- Okupacja niemiecka i radziecka na ziemiach polskich. Uczeń wskazuje podobieństwa i różnice w polityce obu okupantów wobec narodu polskiego; opisuje organizację polskiego państwa podziemnego oraz różne formy ruchu oporu, ze szczególnym uwzględnieniem działalności Armii Krajowej; wyjaśnia działania Stalina zmierzające do utworzenia komunistycznego ośrodka władzy w Polsce; wyjaśnia uwarunkowania polityczne i charakteryzuje czyn zbrojny Powstania Warszawskiego.
- Rozpad systemu kolonialnego. Uczeń opisuje główne etapy procesu dekolonizacji Azji i Afryki, z uwzględnieniem Indii oraz Indochin; ocenia społeczno-gospodarcze skutki procesu dekolonizacji.
- Europa Środkowo-Wschodnia po II wojnie światowej. Uczeń charakteryzuje proces uzależniania państw Europy Środkowo-Wschodniej od ZSRR, z uwzględnieniem sowietyzacji i stalinizacji; opisuje przeobrażenia ustrojowe w państwach Europy Środkowo-Wschodniej i rozpoznaje charakterystyczne cechy procesu dekomunizacji w państwach bloku wschodniego po 1989 r.; synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów świata, Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej oraz Polski.
- Polska w latach 1944-1948. Uczeń analizuje społeczne skutki zmiany granic; charakteryzuje główne etapy przejmowania władzy przez komunistów w Polsce, z uwzględnieniem działań opozycji legalnej i podziemia antykomunistycznego; opisuje represje stosowane przez radziecki i polski aparat bezpieczeństwa.
- Polska w latach 1948-1956. Uczeń porównuje procesy stalinizacji państwa polskiego i państw Europy Środkowo-Wschodniej; charakteryzuje system społeczno-gospodarczy Polski w okresie stalinowskim, z uwzględnieniem Konstytucji z 1952 r.; charakteryzuje zjawisko socrealizmu w literaturze i sztuce.
- Polska w latach 1956-1980. Uczeń charakteryzuje i porównuje etapy: 1956-1970 i 1970-1980; wyjaśnia przyczyny kryzysów społeczno-politycznych: 1968, 1970, 1976,

- 1980; charakteryzuje działalność opozycji w PRL-u; charakteryzuje relacje państwo-Kościół i ocenia rolę Kościoła w życiu społecznym; charakteryzuje kulturę i życie codzienne w Polsce Ludowej.
- Polska w latach 1980-1989. Uczeń wyjaśnia ideę Solidarności i jej wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce; charakteryzuje państwo i społeczeństwo w czasie stanu wojennego oraz ocenia społeczne skutki stanu wojennego.
- Narodziny III Rzeczypospolitej. Uczeń wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania procesu odbudowy demokratycznego państwa po 1989 r.
- Przemiany cywilizacyjne w drugiej połowie XX w. Uczeń rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury masowej i elitarnej oraz przemiany obyczajowe II poł. XX w.; charakteryzuje zjawisko kontrkultury i ruchy młodzieżowe w kulturze zachodniej; charakteryzuje tendencje sakralizacyjne i desakralizacyjne we współczesnym świecie, oraz proces dostosowywania się Kościoła katolickiego do wyzwań współczesności.

Wiedza o społeczeństwie

- Życie zbiorowe i jego reguły. Uczeń podaje przykłady norm i instytucji społecznych; charakteryzuje ich funkcje w życiu społecznym; wyjaśnia, co to jest anomia, omawia jej przyczyny i skutki; omawia na przykładach źródła i mechanizmy konfliktów społecznych oraz sposoby ich rozwiązywania.
- Socjalizacja i kontrola społeczna. Uczeń porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców; opisuje przejawy kontroli społecznej w życiu codziennym; wyjaśnia, w jaki sposób dochodzi do stygmatyzacji społecznej i jakie mogą być jej skutki.
- Grupa społeczna. Uczeń przedstawia cechy i funkcjonowanie małej grupy społecznej; omawia różne rodzaje grup i wyjaśnia funkcjonowanie wskazanej grupy; wyjaśnia znaczenie grup odniesienia pozytywnego i negatywnego w procesie socjalizacji.
- Struktura społeczna. Uczeń opisuje strukturę klasowo-warstwową polskiego społeczeństwa i swojej społeczności lokalnej; charakteryzuje wybrane problemy życia społecznego w Polsce i rozważa możliwości ich rozwiązania.
- Zmiana społeczna. Uczeń charakteryzuje historyczne formy organizacji społeczeństwa; omawia cechy współczesnego społeczeństwa zachodniego; analizuje sposoby adaptacji do zmiany społecznej; charakteryzuje wybrany ruch społeczny.
- Naród, ojczyzna i mniejszości narodowe. Uczeń omawia czynniki sprzyjające asymilacji oraz służące zachowaniu tożsamości narodowej; charakteryzuje postawy współczesnych Polaków wobec Ojczyzny i narodu; charakteryzuje mniejszości narodowe, etniczne i grupy imigrantów żyjące w Polsce.
- Kultura i pluralizm kulturowy. Uczeń wskazuje specyficzne cechy kultury wysokiej, masowej, narodowej i ludowej; określa znaczenie religii w polskiej kulturze; charakteryzuje religijność współczesnych Polaków; ocenia wpływ kontrkultury na życie społeczne; wyjaśnia, na czym polega i skąd się bierze pluralizm kulturowy współczesnego społeczeństwa; analizuje konsekwencje tego zjawiska; rozróżnia tolerancję od akceptacji; ocenia ich znaczenie dla życia społecznego.
- Współczesne spory światopoglądowe. Uczeń rozpatruje argumenty przemawiające za swobodą prowadzenia badań genetycznych oraz ich prawnym zakazem; rozważa racje stron sporów o dopuszczalność aborcji i eutanazji; rozpatruje racje stron innych aktualnych sporów światopoglądowych i formułuje swoje stanowisko w danej sprawie.

- Obywatel i obywatelstwo. Uczeń uzasadnia znaczenie postaw i cnót obywatelskich (troska o dobro wspólne, odpowiedzialność, aktywność, solidarność, odwaga cywilna, roztropność, tolerancja); wyjaśnia, na czym polega nieposłuszeństwo obywatelskie i jakie niesie ze sobą dylematy.
- Środki masowego przekazu. Uczeń opisuje funkcje mediów w państwie demokratycznym i niedemokratycznym (na wybranych przykładach); uzasadnia znaczenie niezależności i pluralizmu mediów; ocenia skutki ich ograniczania; wyjaśnia, jakimi zasadami etycznymi powinny się kierować media; wyjaśnia, na czym polega zasada wolności słowa, i wskazuje na przypadki jej nadużycia; krytycznie analizuje przekazy medialne, oceniając ich wiarygodność i bezstronność oraz odróżniając informacje od komentarzy; ocenia zasoby Internetu z punktu widzenia rzetelności i wiarygodności informacyjnej; świadomie i krytycznie odbiera zawarte w nich treści.
- Polityka, ideologie, doktryny i programy polityczne. Uczeń analizuje wybrane konflikty wartości i interesów ujawniające się w debacie publicznej w Polsce; opisuje przebieg debaty publicznej na wybrany temat, korzystając z różnych źródeł informacji; ocenia jakość argumentacji jej stron, formułuje własne stanowisko; charakteryzuje ideologie totalitarne; charakteryzuje najważniejsze współczesne doktryny polityczne.
- Instytucja państwa. Uczeń wyjaśnia relacje między narodem a państwem.
- Modele ustrojowe państw demokratycznych. Uczeń opisuje współczesne modele stosunków między władzą świecką a władzą duchowną; omawia przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące relacji państwo-Kościół; podaje najważniejsze postanowienia konkordatu.
- Prawo cywilne i rodzinne. Uczeń analizuje małżeństwo jako instytucję prawną; wyjaśnia, na czym polega władza rodzicielska oraz jakie prawa i obowiązki mają dzieci.
- Ochrona praw człowieka w Polsce. Uczeń analizuje stan przestrzegania praw religijnych.
- Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń rozważa możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne; wymienia konflikty, którym towarzyszy terroryzm; wyjaśnia ich przyczyny oraz motyw i sposoby działania terrorystów; opisuje i ocenia strategię zwalczania terroryzmu.
- Globalizacja współczesnego świata. Uczeń przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji.
- Integracja europejska. Uczeń omawia genezę i przebieg integracji europejskiej (cele, główne dokumenty i instytucje, politycy, fazy integracji).

Geografia

- Sfery Ziemi - pedosfera i biosfera. Uczeń omawia podstawowe zasady zrównoważonego rozwoju i ocenia możliwości ich realizacji w skali lokalnej, regionalnej i globalnej.
- Ludność. Uczeń ocenia konsekwencje eksplozji demograficznej lub regresu demograficznego w wybranych państwach; charakteryzuje przyczyny i konsekwencje migracji ludności w różnych państwach; charakteryzuje strukturę etniczną i narodowościową ludności świata; charakteryzuje zróżnicowanie religijne ludności świata i ocenia wpływ religii.

- Działalność gospodarcza na świecie. Uczeń wskazuje i uzasadnia pozytywne i negatywne skutki globalizacji i integracji politycznej; wyjaśnia przyczyny i przebieg konfliktów zbrojnych w wybranych regionach współczesnego świata.
- Geografia Polski - środowisko przyrodnicze. Uczeń ocenia walory i określa cechy środowiska decydujące o krajobrazie wybranych krain geograficznych Polski.
- Geografia Polski - zagadnienia ludnościowe. Uczeń charakteryzuje rozwój demograficzny Polski w wybranych okresach na podstawie danych statystycznych i wyjaśnia zmiany kształtu piramidy wieku i płci ludności Polski.

Biologia

- Rozwój człowieka. Uczeń opisuje metody wykorzystywane w planowaniu rodziny; wyjaśnia istotę badań prenatalnych; przedstawia etapy ontogenezy człowieka (od narodzin po starość).
- Biotechnologia molekularna, inżynieria genetyczna i medycyna molekularna. Uczeń przedstawia różnorodne zastosowania metod genetycznych, m.in. w kryminalistyce i sądownictwie, diagnostyce medycznej i badaniach ewolucyjnych; dyskutuje problemy etyczne związane z rozwojem inżynierii genetycznej i biotechnologii, w tym przedstawia kontrowersje towarzyszące badaniom nad klonowaniem terapeutycznym człowieka; przedstawia projekt poznania genomu ludzkiego i jego konsekwencje dla medycyny, zdrowia, ubezpieczeń zdrowotnych.
- Różnorodność biologiczna Ziemi. Uczeń uzasadnia konieczność stosowania ochrony czynnej dla zachowania wybranych gatunków i ekosystemów.
- Antropogeneza. Uczeń przedstawia zmiany, jakie zaszły w trakcie ewolucji człowieka; wymienia najważniejsze kopalne formy człowiekowate i określa ich cechy.

Informatyka

- Posługiwanie się komputerem i jego oprogramowaniem, korzystanie z sieci komputerowej. Uczeń zapoznaje się z możliwościami nowych urządzeń związanych z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, poznaje nowe programy i systemy oprogramowania.
- Wyszukiwanie, gromadzenie, selekcjonowanie, przetwarzanie i wykorzystywanie informacji, współtworzenie zasobów w sieci, korzystanie z różnych źródeł i sposobów zdobywania informacji. Uczeń znajduje odpowiednie informacje niezbędne do realizacji projektów z różnych dziedzin.
- Komunikowanie się za pomocą komputera i technologii informacyjno-komunikacyjnych. Uczeń wykorzystuje zasoby i usługi sieci komputerowych w komunikacji z innymi użytkownikami, w tym do przesyłania i udostępniania danych; bierze udział w dyskusjach w sieci (forum internetowe, czat).

3c. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w liceum lub technikum w ramach przedmiotów uzupełniających

Przedmioty uzupełniające realizowane są przez niektórych uczniów. Korelacja może dokonywać się w ramach indywidualizacji nauczania religii, względnie w grupach sprofilowanych obejmujących klasy wyższe aniżeli I.

Zespół wokalny

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji - percepcja sztuki. Uczeń aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym szkoły i środowiska; stosuje podstawowe zasady związane ze śpiewem zespołowym.
- Tworzenie wypowiedzi - ekspresja przez sztukę. Uczeń stosuje różne rodzaje aktywności muzycznej; tworzy wokalne wypowiedzi dźwiękowe o różnych funkcjach; współtworzy opracowania utworów na zespół wielogłosowy.
- Analiza i interpretacja tekstów kultury - recepcja sztuki. Uczeń interpretuje wykonywane utwory zgodnie z ich stylem i przeznaczeniem.

Zajęcia plastyczne

- Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji - percepcja sztuki. Uczeń uczestniczy w kulturze poprzez kontakt z zabytkami i dziełami sztuki współczesnej, mając poczucie związku z tradycją narodową i europejskim dziedzictwem kultury oraz doceniając dorobek innych kręgów kulturowych.
- Tworzenie wypowiedzi - ekspresja przez sztukę. Uczeń podejmuje działalność twórczą, posługując się środkami wyrazu plastycznego, innych dziedzin sztuki i elementami formy przekazów medialnych, projektując publikacje prasowe albo programy telewizyjne.
- Analiza i interpretacja tekstów kultury - recepcja sztuki. Uczeń rozróżnia wybrane style i kierunki architektury i sztuk plastycznych oraz osadza je w odpowiednim porządku chronologicznym i miejscu, z którym było związane ich powstanie; rozpoznaje dzieła w wybranych dyscyplinach architektury i sztuk plastycznych, przyporządkowując je właściwym autorom.

Historia i społeczeństwo

- Europa i świat. Uczeń charakteryzuje basen Morza Śródziemnego jako obszar intensywnego przenikania się kultur w starożytności; charakteryzuje wpływ cywilizacyjnego kręgu islamskiego na Europę w średniowieczu; charakteryzuje przykłady zgodnego i wrogiego współżycia chrześcijan, żydów i muzułmanów w wybranym regionie średniowiecznej Europy; przedstawia spory o ocenę roli kolonializmu europejskiego dla Europy i terytoriów kolonizowanych.

- Język, komunikacja i media. Uczeń ocenia rolę języka greckiego i łacińskiego dla rozwoju kultury w strefie śródziemnomorskiej i wyjaśnia znaczenie tej wspólnoty językowej dla kultury europejskiej; opisuje przykładowe zapożyczenia z języka greckiego i łacińskiego w języku polskim; wyjaśnia znaczenie napisów łacińskich często powtarzających się w kościołach i na cmentarzach, z uwzględnieniem zabytków regionu; charakteryzuje przekaz ideowy i ikonograficzny katedry gotyckiej; analizuje średniowieczne formy przekazu zwane *Biblią dla ubogich*; opisuje instytucje i media kształtujące opinię publiczną w dobie oświecenia; charakteryzuje kulturę masową społeczeństwa XIX-wiecznego; analizuje obieg informacji w społeczeństwie XX-wiecznym; charakteryzuje znaczenie nowych form w komunikacji społecznej, z uwzględnieniem radia, telewizji, filmu i Internetu; analizuje, w jaki sposób dostępne człowiekowi formy przekazu wpływają na treść przekazu; analizuje przykłady manipulacji językowych w propagandzie politycznej i reklamie.
- Kobieta i mężczyzna, rodzina. Uczeń analizuje, na wybranych przykładach, obrazy miłości, role kobiety i mężczyzny oraz model rodziny w Biblii, w kulturze starożytnej Grecji i Rzymu; opisuje i porównuje miejsce dziecka w życiu społecznym w średniowieczu, w epoce nowożytnej oraz w XIX i w XX w.; charakteryzuje polską obyczajowość w epoce nowożytnej; opisuje wzory miłości romantycznej i analizuje trwałość tego wzorca kulturowego; wyjaśnia przemiany życia społecznego sprzyjające emancypacji kobiet i przejawy tego procesu; analizuje przemiany obyczajowe oraz modelu rodziny w świecie zachodnim w XX w.
- Nauka. Uczeń wyjaśnia antyczne korzenie współczesnych dyscyplin naukowych; opisuje genezę uniwersytetu i jego organizację; wyjaśnia przyczyny trwałości idei uniwersyteckiej; charakteryzuje instytucje nowożytnej nauki (akademia, encyklopedia); ocenia dziedzictwo oświeceniowego racjonalizmu w świecie współczesnym; charakteryzuje XIX-wieczną fascynację postępem; charakteryzuje konsekwencje darwinizmu i teorii psychoanalizy w naukach społecznych i refleksji etycznej w XIX i XX w.; analizuje wybrane interpretacje socjologiczne odnoszące się do przemian życia społecznego w XX w.; przedstawia współczesne spory etyczne wokół uprawnień i granic poznawczych nauki.
- Swojskość i obcość. Uczeń wyjaśnia na przykładach starożytnych Greków i Rzymian fenomen uznawania własnej kultury za kulturę prawdziwie ludzką; wyjaśnia genezę i konsekwencje antyjudajizmu w średniowiecznej Europie; analizuje postrzeganie swojskości i obcości w okresie krucjat; ocenia postawy Europejczyków wobec mieszkańców zdobywanych i odkrywanych ziem w epoce nowożytnej; wyjaśnia oświeceniową koncepcją tolerancji; charakteryzuje i ocenia idee nacjonalizmu i rasizmu w XIX w.; analizuje wielokulturowość społeczeństwa II Rzeczypospolitej.
- Gospodarka. Uczeń wyjaśnia stosunek Kościoła do bogactwa i bogacenia się w średniowieczu; charakteryzuje gospodarkę kapitalistyczną w XIX w.; wyjaśnia znaczenie kwestii robotniczej; charakteryzuje gospodarkę realnego socjalizmu i jej konsekwencje.
- Rządzący i rządzeni. Uczeń wyjaśnia recepcję antycznego pojęcia obywatel w późniejszych epokach, z uwzględnieniem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej; charakteryzuje zakres władzy cesarza, papieża i króla oraz ich wzajemne relacje w średniowieczu; objaśnia pojęcie antyutopii, odwołując się do prac Orwella i Huxleya.
- Wojna i wojskowość. Uczeń wyjaśnia koncepcję wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej w średniowieczu; analizuje wybrane przepisy prawa międzynarodowego o wojnie; charakteryzuje ruch pacyfistyczny.

Ojczysty Panteon i ojczyste spory. Uczeń charakteryzuje antyczne wzory bohaterstwa, żołnierza i obrońcy Ojczyzny oraz ich recepcję w polskiej myśli politycznej, tradycji literackiej oraz edukacyjnej późniejszych epok; charakteryzuje antyczny wzorzec obywatela oraz jego recepcję w polskiej myśli i praktyce politycznej późniejszych epok; charakteryzuje oraz ocenia rolę ludzi Kościoła w budowie państwa polskiego; charakteryzuje i ocenia polityczne koncepcje nurtu insurekcyjnego oraz nurtu realizmu politycznego; charakteryzuje spory o ocenę dziewiętnastowiecznych powstań narodowych; charakteryzuje spory o kształt Polski w XX w., uwzględniając cezury 1918, 1944-1945, 1989; charakteryzuje postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu, oraz koncepcje współpracy lub przystosowania.

Ekonomia w praktyce

- Analiza rynku. Uczeń projektuje i stosuje etyczne działania marketingowe.
- Organizacja przedsięwzięcia. Uczeń współpracuje w zespole realizującym przedsięwzięcie; wymienia sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie; projektuje kodeks etyczny obowiązujący w grupie.

Przyroda

- Metoda naukowa i wyjaśnianie świata: teoria powstania i ewolucji Wszechświata. Uczeń omawia założenia teorii ewolucji.
- Historia myśli naukowej: poglądy na budowę Wszechświata w starożytności i średniowieczu; kreacjonizm i rozwój systematyki; przełom darwinowski i rozwój teorii ewolucji; powstanie i rozwój genetyki. Uczeń przedstawia ewolucję poglądów na budowę Wszechświata; wyjaśnia różnicę pomiędzy poglądami kreacjonistów i ewolucjonistów; analizuje zmiany w podejściu do gospodarowania zasobami środowiska naturalnego.
- Dylematy moralne w nauce: rozwój fizyki a rozwój broni; broń jądrowa a energetyka jądrowa; wynalazek A. Nobla; broń chemiczna; nadużycia wniosków z teorii ewolucji: darwinizm społeczny, rasizm i inne formy nietolerancji; co mówi, a czego nie mówi socjobiologia; dylematy bioetyki w świetle osiągnięć współczesnej genetyki, biotechnologii i medycyny; czy rosnące potrzeby człowieka uzasadniają każdą ingerencję człowieka w środowisku przyrodniczym? Uczeń przedstawia osiągnięcia naukowe, które mogą być wykorzystane zarówno dla dobra człowieka, jak i przeciw niemu (np. jako broń); omawia dylematy moralne, przed jakimi stanęli twórcy niektórych odkryć i wynalazków; formułuje opinię na temat poruszanych problemów moralnych; omawia historię prac nad bronią jądrową i przedstawia rozterki moralne jej twórców; wyjaśnia, czym zajmuje się socjobiologia, i przedstawia kontrowersje jej towarzyszące; przedstawia stanowisko wobec klonowania reprodukcyjnego, klonowania terapeutycznego, zapłodnienia *in vitro*, badań prenatalnych, badania genomu człowieka, dostępności informacji na temat indywidualnych cech genetycznych człowieka i innych problemów etycznych związanych z postępem genetyki, biotechnologii i współczesnej medycyny.
- Nauka i pseudonauka: astrologia; krytyka homeopatii; teoria inteligentnego projektu - odświeżona wersja kreacjonizmu; bioenergoterapia - współczesna magia lecznicza. Uczeń ocenia informacje i argumenty pod kątem naukowym, odróżnia rzetelne informacje naukowe od pseudonaukowych; wskazuje na niekonsekwencje w wybranych tekstach pseudonaukowych.

- Ochrona przyrody i środowiska: zrównoważony rozwój jedyną alternatywą dla przyszłości świata. Uczeń określa cele zrównoważonego rozwoju i przedstawia zasady, którymi powinna kierować się gospodarka świata.
- Nauka i sztuka: metody datowania; symbolika przedstawień roślin i zwierząt na obrazach; kataklizmy w dziejach ludzkości przedstawiane w dziełach sztuki. Uczeń przedstawia metody datowania przedmiotów pochodzenia organicznego oraz zakresy stosowności tych metod; analizuje symbolikę przedstawień roślin i zwierząt w sztuce.

3d. Korelacja nauczania religii z edukacją szkolną w zasadniczej szkole zawodowej

Język polski

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

- Czytanie i słuchanie. Uczeń rozpoznaje podstawowe cechy gatunku tekstu; odczytuje sens tekstu w całości, a także jego wydzielonych części na poziomie dosłownym i przenośnym; dokonuje streszczenia tekstu; rozpoznaje manipulację językową.
- Samokształcenie i docieranie do informacji. Uczeń wyszukuje i wykorzystuje informacje zawarte w różnych tekstach kultury; korzysta z biblioteki - zarówno z tradycyjnego księgozbioru, jak i z zapisów multimedialnych i elektronicznych, w tym Internetu.
- Świadomość językowa. Uczeń rozpoznaje funkcje tekstu; rozróżnia w czytanych tekstach oraz wypowiedziach mówionych rodzaje stylizacji językowej.
- Wartości i wartościowanie. Uczeń dostrzega związek języka z wartościami oraz to, że stanowi on źródło poznania wartości, takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury.

- Wstępne rozpoznanie. Uczeń prezentuje własne przeżycia wynikające z kontaktów z literaturą; określa tematykę i rozpoznaje problematykę utworu.
- Analiza. Uczeń wskazuje zastosowane w utworze podstawowe językowe środki wyrazu artystycznego; rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera.
- Interpretacja. Uczeń wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu; wykorzystuje w interpretacji utworu podstawowe konteksty (biograficzny i historyczny); rozpoznaje podstawowe motywy (np. ojczyzny, matki, ziemi, wędrówki, ogrodu, pracy, miłości) oraz omawia ich funkcje w utworze.
- Wartości i wartościowanie. Uczeń dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne.

III. Tworzenie wypowiedzi.

- Mówienie i pisanie. Uczeń tworzy tekst pisany lub mówiony poprawny pod względem językowym, logicznym i kompozycyjnym; publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (tempo mowy i donośność); wykonuje różne działania na tekście cudzym (np. streszcza, sporządza konspekt, cytuje).

- Świadomość językowa. Uczeń operuje podstawowym słownictwem z kręgów tematycznych: Polska, Europa, świat - współczesność i przeszłość; kultura, cywilizacja, polityka.

Język obcy nowożytny

Korelacja dotyczy przede wszystkim słownictwa religijnego.

Pozostałe przedmioty

Ponieważ w zasadniczej szkole zawodowej w realizacji następujących przedmiotów: historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, geografia, biologia, informatyka, wychowanie do życia w rodzinie, język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny, obowiązuje ta sama podstawa programowa, co w liceum i technikum, stąd korelacja z nauczaniem religii dotyczy tych samych treści i wymagań szczegółowych.

4. Współpraca środowisk wychowawczych

a. Rodzina

1. Całkowicie inny charakter ma współpraca katechety młodzieży ponadgimnazjalnej z ich rodzinami. Chociaż nadal jej celem jest zintegrowania działań wychowawczych, to jednak założenia są nieco inne niż dotychczas.

2. Konieczne jest poznanie środowiska, w którym dorasta młodzież.

b. Parafia

1. Działania podejmowane w parafii zmierzają do zapoznania i wprowadzenia młodzieży w istniejące w Kościele parafialnym ruchy religijne i stowarzyszenia.

2. W okresie nauki w szkole ponadgimnazjalnej zadania parafii dotyczą zwłaszcza formacji młodzieży do podejmowania zadań związanych z realizacją powołania życiowego, przyjęciem sakramentu małżeństwa i tworzeniem Kościoła domowego. Przygotowanie to ujęte jest w formie cyklu katechez, których tematyka koncentruje się wokół trzech grup zagadnień odpowiadających podstawowym funkcjom katechezy przenikniętych duchem ewangelizacji:

- *nauczania*: teologia sakramentu małżeństwa, budowanie pojęcia Kościoła domowego, prezentacja katolickich ruchów rodzinnych,

elementy prawa kanonicznego, zagadnienia etyki małżeńskiej, pod-
stawy psychologiczne zawiązania wspólnoty rodzinnej;

- *wychowania*: pomoc w nabywaniu umiejętności życia we wspólno-
cie rodzinnej;
- *wtajemniczenia*: odkrywanie wartości wspólnotowego przeżywania
Eucharystii, roli sakramentu pojednania w budowaniu wspólno-
ty, wspólna modlitwa prowadząca do poznawania form modlitwy
w Kościele domowym, czytanie i słuchanie słowa Bożego.

3. Uczestnictwo w tym cyklu katechez poświadczane jest świade-
ctwem jego ukończenia otrzymywanym wraz ze świadectwem ukończenia
szkoły. Katechezy winny odbywać się w oparciu o *Program katechezy pa-
rafialnej młodzieży szkółponadgimnazjalnych*, zatwierdzony przez Komisję
Wychowania Katolickiego w roku 2004.

Rozdział VI

KATECHEZA SPECJALNA

Kościół uważa za wyjątkowo umiłowanych przez Jezusa Chrystusa
tych, którzy są niepełnosprawni fizycznie czy intelektualnie lub mają in-
ne ograniczenia. W ostatnich latach rozwinęła się świadomość eklesjalna
i społeczna oraz dokonał niewątpliwy postęp w pedagogice specjalnej, co
sprawiło, że rodzina i inne miejsca formacyjne mogą dać niepełnospraw-
nym odpowiednią katechezę, do której mają oni prawo jako ochrzczeni,
czyli powołani do zbawienia. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* podkreśla
prawdę, że miłość Ojca do tych najsłabszych dzieci i ciągła obecność Je-
zusa z Jego Duchem prowadzą do ufności, że każda osoba, niezależnie od
jej ograniczeń, jest zdolna do wzrostu w świętości (DOK 189).

Katecheza specjalna opiera się przede wszystkim na słowie Bożym
zawartym w Świętej Tradycji i w Piśmie Świętym, które uczy, że każdy
człowiek został stworzony *na obraz Boży* (Rdz 1, 27) i jest zdolny do po-
znania oraz miłowania swego Stwórcy (KDK 12). Adresatem Ewangelii
jest *osoba historyczna i konkretna* (RH 13), znajdująca się w określonej
sytuacji oraz będąca pod wpływem uwarunkowań psychologicznych, spo-
łecznych, kulturowych i religijnych (DOK 167). Zgodnie z posoborową
zasadą wierności Bogu i człowiekowi uwzględnia się różne sytuacje życia
osób oraz kieruje katechezę na różnorodne drogi, aby można było spotkać
się z każdą osobą i dostosować orędzie chrześcijańskie oraz pedagogię
wiary do różnych wymagań (DOK 165). Kształtują się w ten sposób ele-
menty pedagogiki wiary, w której otwartość uniwersalistyczna katechezy
ma swoje odzwierciedlenie w odpowiednim podejściu do adresatów. Do-
stosowanie katechezy do konkretnego człowieka oznacza przystosowanie
J°J treści tak, by stała się ona *jakby zdrowym i odpowiednim pokarmem*
(DOK 169). Ma ono uzasadnienie teologiczne w misterium Wcielenia, od-

powiada elementarnemu wymaganiu pedagogicznemu komunikacji ludzkiej i odzwierciedla postawę Kościoła.

Przystosowanie katechezy do adresata należy rozumieć jako wyjątkowo macierzyńskie działanie Kościoła uznającego każdą osobę, bez względu na różnorodne ograniczenia, za rolę Bożą i Bożą budowlę (1 Kor 3, 9), której nie należy pomijać, lecz trzeba ją uprawiać i budować z nadzieją. Decydującym kryterium jest troska Kościoła o każdego człowieka, troska o przekazanie jedynego Słowa, które zbawia. To kryterium inspiruje każdą formę katechezy, a zwłaszcza katechezę osób z różnymi niepełnosprawnościami, która wymaga od katechetów odpowiedniej kompetencji i kreatywności (CT31).

W katechezie osób z różnymi niepełnosprawnościami chodzi zwłaszcza o doprowadzenie ich do odkrycia tajemnicy osobowego Boga, który kocha każdego człowieka i jest o niego zatroskany. Chodzi także o rozwijanie i wspieranie wiary wychowanka. U podstaw katechezy leży wychowanie liturgiczne, mające dokonywać się zarówno przez nauczanie, które wyjaśnia tajemnice wiary i sposoby jej celebrowania, jak i przez sam udział w liturgii, który pozostanie zawsze szczególnie ważnym punktem katechezy. Istotnym elementem jest formacja moralna, która stawia sobie za cel nauczenie odróżniania dobra od zła, a zwłaszcza rozbudzenie pragnień postępowania według przykazania miłości. Podstawą katechezy jest wychowanie do modlitwy, które napotyka w dzisiejszych czasach na szczególną trudność, w wielu bowiem domach ludzi ochrzczonych zanikła praktyka modlitwy. Współczesna koncepcja katechezy osób z różnymi niepełnosprawnościami w szkole zwraca uwagę na jeszcze dwa elementy. Pierwszy to wychowanie do życia wspólnotowego. U jego podstaw leży przekonanie, że istnieje pewne podobieństwo między jednością Osób Boskich a relacjami między ludźmi, którzy - na wzór Trójcy - powinni żyć w braterstwie, w prawdzie i miłości. Drugi element to wprowadzenie do misji. Wychowywanie katechizowanych do odpowiedzialności misyjnej powinno wyrażać się przede wszystkim w dawaniu świadectwa na miarę swoich możliwości w każdym środowisku. Klamrą spinającą wszystkie elementy podstawy katechezy osób z różnymi niepełnosprawnościami jest stosowana zasada wierności Bogu i człowiekowi.

1. Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną

Troska Kościoła o katechezę osób z niepełnosprawnością intelektualną wynika z wierności przykładowi i nauczaniu swego Założyciela. Jezus Chrystus w pierwszej kolejności otaczał szczególną opieką cierpiących, darząc ich w swojej posłudze miłosierdziem i miłością oraz ukazując w nich moc Odkupienia, która obejmuje człowieka w jego jedyności i pełni. Idąc za przykładem Chrystusa, wspólnota Jego uczniów sprawiła, że w ciągu wieków rozkwitły dzieła nadzwyczajnej wielkoduszności, które są świadectwem wiary i nadziei pokładanej w Bogu. W tę misję włącza się także współczesna katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną, która jest ciągle rozwijana w Magisterium Kościoła.

Podział niepełnosprawności intelektualnej na cztery stopnie: lekka, umiarkowana, znaczna i głęboka służy głównie potrzebom edukacyjnym. Orzekanie o niepełnosprawności do celów edukacyjnych ma miejsce w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Na zasadach określonych w przepisach państwowych w poradniach są organizowane i działają zespoły orzekające, które wydają orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego dzieci i młodzieży z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi, wymagającymi stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy, w tym o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim; orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży, których stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły; opinie o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia nauki w szkole.

Należy pamiętać, że każde z tych dzieci uczy się według indywidualnego programu przygotowanego przez nauczyciela współdziałającego z zespołem na podstawie wskazań zawartych w orzeczeniu kwalifikacyjnym i we współpracy z psychologiem. Znajomość samego orzeczenia nie wystarcza do napisania dobrego programu dla ucznia; dobrego, czyli takiego, który nauczy go przede wszystkim tego, z czego będzie mógł korzystać w życiu codziennym. Do tego niezbędna jest dobra znajomość dziecka, kontakt z jego rodzicami i proboszczem oraz współpraca katechety z wszystkimi specjalistami pracującymi z dzieckiem: logopedy, fizykoterapeuty, psychologa, pedagoga, czasami neurologa czy ortopedy. Na podstawie zebranych informacji katecheta pisze diagnozę umiejętności

funkcjonalnych; zazwyczaj ma ona formę opisową i zawiera zestawienie tych umiejętności, które przejawiają się w codziennym życiu ucznia i w sposób bezpośredni wpływają na zwiększenie jego niezależności i jakości życia religijnego.

a. Charakterystyka psychopedagogiczna osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim stanowią ok. 2,6% osób w ogólnej populacji, a ok. 85% wszystkich osób z niepełnosprawnością intelektualną. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nabywają umiejętność i językowych z pewnym opóźnieniem, ale większość z nich osiąga zdolność posługiwania się mową do codziennych potrzeb, podtrzymywania rozmowy i uczestniczenia w wywiadzie klinicznym. Większość z nich osiąga także pełną niezależność w samoobsłudze (jedzenie, mycie się, ubieranie, kontrola zwieraczy), w praktycznych i domowych czynnościach, nawet jeśli tempo ich jest wolniejsze niż u osób w normie. Główne trudności dotyczą nauki szkolnej. Wiele z tych osób ma trudności z nauczeniem się pisania i czytania. Jednakże osobom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim można znacznie pomóc dzięki programom edukacyjnym nastawionym na rozwój ich umiejętności i kompensację występujących ograniczeń. Większość osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną jest potencjalnie zdolna do pracy wymagającej bardziej praktycznych niż szkolnych umiejętności, na przykład, niewykwalifikowanej pracy fizycznej. W określonych warunkach społeczno-kulturowych wymagających niewielkich osiągnięć szkolnych funkcjonowanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nie stanowi problemu, ale może go stanowić, jeżeli dodatkowo występuje u niej zauważalna niedojrzałość emocjonalna i społeczna. Opis kliniczny zwraca uwagę również na fakt, że trudności emocjonalne, społeczne i behawioralne osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz wynikające z nich potrzeby leczenia i wsparcia są przeważnie bliższe tym, które spotykamy u osób o normalnej inteligencji niż u osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Etiologię organiczną wykrywa się u coraz większej liczby osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, wciąż nie dotyczy to jednak większości. Wskazówki diagnostyczne na temat tego stopnia pod-

kreślają, że jeżeli posługujemy się wystandaryzowanym testem, to wynik ilorazu inteligencji 50 do 69 wskazuje na niepełnosprawność intelektualną w stopniu lekkim. Rozumienie i posługiwanie się językiem jest w różnym stopniu opóźnione, a problemy związane z posługiwaniem się mową, zakłócające rozwój niezależności mogą utrzymywać się do wieku dorosłego. Towarzyszące problemy takie, jak: autyzm, inne zaburzenia rozwoju, padaczka, zaburzenia zachowania lub wady fizyczne mogą występować w różnych proporcjach i jeśli występują, podlegają dodatkowej klasyfikacji (oddzielne kodowanie).

Rozpoznanie niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim stwarza często poważne trudności. Wynikają one między innymi z podobnych objawów zachowania się dziecka zaniedbanego i z niepełnosprawnością intelektualną, ponieważ często warunki środowiskowe, z których dziecko pochodzi, mogą wpływać niekorzystnie na jego rozwój ogólny.

U tej kategorii dzieci przejście przez kolejne stadia rozwoju operacyjności rozumowania jest wolniejsze niż u dzieci w normie. Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim najlepiej radzą sobie z wnioskowaniem w codziennych, prostych sytuacjach życiowych, a dobre wyniki uzyskują w rozumowaniu na materiale konkretnym. U dzieci z niepełnosprawnością intelektualną myślenie ma charakter konkretno-obrazowy. Posługując się terminologią J. Piageta, można powiedzieć, że osiągają one okres operacji konkretnych. Obserwuje się występowanie trudności przy przechodzeniu z jednego stadium rozwojowego do następnego. Utrudnienia w uczeniu się dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim spowodowane są także różnorodnymi fragmentarycznymi deficytami rozwojowymi.

Przy planowaniu katechezy tych osób bierze się pod uwagę zwolnione tempo ich pracy, brak samodzielności, pomysłowości i przemyślanego planu czynności. Działania te wymagają nadzoru, gdyż z chwilą występowania trudności dzieci załamują się i mogą pozostawić pracę nieskończoną. Oprócz kontroli wymagają specjalnego bodźca do pracy w postaci pochwały.

Istotne jest przypomnienie, że kolejność przekształcania się struktur operacyjnych jest taka sama u dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, jak u dzieci o prawidłowym rozwoju. Ważne różnice zachodzą w szybkości rozwoju. Dzieci o prawidłowym rozwoju umysłowym stosunkowo szybko przechodzą przez kolejne stadia rozwoju, odrywając się całko-

wicie - po krótkim okresie niezdecydowania - od sądów wynikających z bardziej elementarnych form rozumowania. Przeciwnie jest u osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Ich rozwój przebiega w tempie znacznie wolniejszym; w chwili osiągania górnej granicy często zachowane są jeszcze ślady rozumowania charakterystycznego dla niższego poziomu.

Przeniesienie uwagi z opisu obniżen i braków na to, co jest u podstaw opisywanego stanu - na zmienne, może mieć poważne konsekwencje dla powszechnego stosunku do osób z niepełnosprawnością intelektualną i praktyki rehabilitacyjnej. Nie akcentuje się wtedy defektu, lecz zmienne, których uwzględnienie w procesie rehabilitacji może przyczynić się do efektywności tegoż procesu. Szczególnie cenne są rezultaty oddziaływań rewalidacyjno-wychowawczych osiągniętych przez włączenie tych osób w takie grupy rówieśnicze, jak szkolne grupy *Caritas*, ministranci, schole i szeroko pojęte duszpasterstwo pielgrzymkowe.

Podstawowym czynnikiem utrudniającym pracę katechetów z tą grupą osób jest małe zainteresowanie rodziców, uwarunkowane skrajną bezradnością, mocnym akcentowaniem swojej władzy, nadmiernym dystansem uczuciowym. Rodzice młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w większym stopniu niż rodzice młodzieży pełnosprawnej intelektualnie przejawiają postawy niepożądane wychowawczo. Kolejnym ważnym czynnikiem, który może łączyć się z poprzednim, jest słaba formacja religijna w domu rodzinnym lub wręcz jej brak. Kolejnymi czynnikami utrudniającymi pracę katechetyczną są brak specjalnej salki katechetycznej w szkole oraz brak pomocy dydaktycznych i funduszy na nie. Natomiast podstawowymi czynnikami ułatwiającymi tę pracę mogą być przygotowanie dydaktyczne i pozytywne nastawienie katechety oraz współpraca z gronem pedagogicznym, parafią i rodziną.

Młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim może posiadać pewne wiadomości religijne. Niemniej dzieci i młodzi ludzie z lekką niepełnosprawnością intelektualną różnią się istotnie od swoich rówieśników o prawidłowym rozwoju mniejszym zasobem wiedzy religijnej. Jest to konsekwencja niedorozwoju tych zdolności, które warunkują nabywanie wiedzy.

W Polsce szkoły podstawowe specjalne oraz gimnazja dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim realizują programy nauczania opracowane przez nauczycieli i pedagogów specjalnych zgodnie

z obowiązującą podstawą programową dla uczniów szkół ogólnodostępnych. Podstawa programowa ustala dla danego etapu edukacyjnego cele edukacji i zadania szkoły, podaje treści i precyzuje osiągnięcia uczniów. Jednocześnie podstawa pozostawia dużą dowolność nauczycielom w zakresie doboru dróg realizowania celów i zadań oraz metod wspomagania uczniów w dochodzeniu do postulowanych osiągnięć. Rozporządzenie dotyczące programów daje nauczycielom możliwość podejmowania decyzji co do ich stosowania, ale podkreśla, że proces kształcenia jest integralną całością, dlatego funkcjonuje pojęcie *szkolny zestaw programów*. Są to często programy autorskie, dostosowane do możliwości i umiejętności uczniów. Wszyscy nauczyciele uczący daną klasę mają ustalić zestaw programów tak, aby obejmowały one całość podstawy programowej. Organizację pracy szkoły winna cechować elastyczność form - dostosowanie ich do potrzeb i możliwości dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Zgodnie z tą strategią edukacji, nie wyznacza się również oddzielnej podstawy programowej katechezy dla tych osób. Niemniej tam, gdzie wymaga tego praktyka katechetyczna, należy dostosować program do możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się ucznia. Może to być program katechezy zatwierdzony przez biskupa diecezjalnego. Nie wyklucza się jednakże zatwierdzania takich programów do użytku ogólnopolskiego.

b. Charakterystyka psychopedagogiczna osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym stanowią ok. 0,2% osób ogólnej populacji, a ok. 10% całej populacji osób z niepełnosprawnością intelektualną. Natomiast osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym stanowią około 0,1% ogólnej populacji, a 3-4% całej populacji osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym charakteryzuje powolny rozwój rozumienia i posługiwania się mową. Ich ostateczne możliwości w tym zakresie są ograniczone, podobnie jak możliwości w zakresie samoobsługi i umiejętności ruchowych. Niektóre osoby wymagają nadzoru przez całe życie. Również postępy w nauce są bardzo ograniczone, ale niewielka część dzieci jest w stanie opanować podstawowe wiadomości - nauczyć się czytania, pisania i liczenia. Programy edu-

kacyjne mogą pomóc w rozwoju ich ograniczonych możliwości i nabyciu podstawowej wiedzy. Takie programy są wskazane dla tych dzieci, które wolno się uczą i mają niski pułap osiągnięć. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym jako dorosłe są zwykle zdolne do wykonywania prostych, praktycznych prac, jeśli zadania są starannie ustrukturyzowane i wykonywane pod wykwalifikowanym nadzorem. Całkowita niezależność w dorosłym życiu jest rzadkością. Ogólnie osoby te są w pełni mobilne i fizycznie aktywne, a większość z nich wykazuje cechy społecznego rozwoju - ma zdolności do nawiązywania kontaktu, porozumiewania się i angażowania w proste czynności. Wskazówki diagnostyczne pokazują, że iloraz inteligencji tych osób mieści się zwykle w przedziale pomiędzy 35 a 49. W tej grupie często pojawiają się rozbieżne profile zdolności. Niektóre osoby osiągają wyższy poziom w zakresie umiejętności wzrokowo-przestrzennych niż w zadaniach wymagających posługiwania się mową, podczas gdy inne są wyraźnie niezręczne, ale zdolne do społecznej interakcji i prostej rozmowy. Także stopień rozwoju mowy wskazuje na różnice. Jedne osoby potrafią brać udział w prostej konwersacji, natomiast inne z powodu ograniczonych umiejętności mogą jedynie komunikować podstawowe potrzeby. Niektóre nigdy nie będą zdolne nauczyć się posługiwania językiem, chociaż mogą rozumieć proste polecenia i opanować gesty kompensujące w pewnym stopniu braki mowy. U większości osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną wykrywana jest etiologia organiczna. Autyzm dziecięcy lub inne całościowe zaburzenia rozwoju są obecne u nielicznych; defekty te mają podstawowy wpływ na obraz kliniczny i rodzaj wymaganej opieki. Padaczka, wady neurologiczne i fizyczne są także częste, jakkolwiek większość osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej jest zdolna do chodzenia bez pomocy. Można czasami rozpoznać inne zaburzenia psychiczne, ale ograniczony stopień rozwoju mowy powoduje, że diagnoza jest trudna i zależy od informacji uzyskanych od innych, którzy znają daną osobę. Wszelkie towarzyszące zaburzenia należy kodować oddzielnie.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym charakteryzują się mniejszą percepcją rzeczywistości niż osoby niepełnosprawne w stopniu lekkim. Spostrzeżenia są niejasne i ubogie. Myślenie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym ma charakter konkretno-obrazowy. Jest to myślenie przedoperacyjne, które cechuje dominacja percepcji nad rozumowaniem, egocentryzm, centracja,

niezdolność śledzenia przekształceń oraz odwracania operacji. Stanowi to przeszkodę na drodze myślenia logicznego. Czynności mogą jednak być internalizowane za pośrednictwem funkcji przedstawieniowych, tzn. osoby te przyjmują za własne poglądy, wartości, normy i postawy przekazane „p. przez rodziców lub nauczycieli. Myślenie jednak jest ciągle powiązane z percepcją. Obecnie dużą wagę przykładają się do badań ukazujących zdolności tych dzieci. Wyniki dowodzą, że osoby te potrafią radzić sobie w sytuacjach życiowych takich, jak ubieranie i rozbieranie się, ścielenie łóżka, dbanie o higienę osobistą, samodzielne jedzenie, przygotowywanie prostych posiłków, sprząatanie, zmywanie naczyń, robienie drobnych zakupów, przeczytanie krótkiego tekstu, napisanie krótkiego listu, korzystanie z telefonu, chodzenie po mieście i samodzielny powrót do domu oraz wykonywanie prostych prac zarobkowych.

Kategoria osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym jest w zasadzie podobna do grupy osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej w zakresie obrazu klinicznego, obecności etiologii organicznej i towarzyszących zaburzeń. Niższe osiągnięcia wymieniane w charakterystyce umiarkowanego upośledzenia są także najczęstsze w tej grupie. Większość osób z tym rozpoznaniem charakteryzuje wyraźny stopień uszkodzenia aparatu ruchowego i inne towarzyszące deficyty, które wskazują na klinicznie istotne uszkodzenia lub nieprawidłowości rozwoju ośrodkowego układu nerwowego. Iloraz inteligencji wynosi od 20 do 34.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym spostrzegają lepiej niż osoby głęboko niepełnosprawne intelektualnie. Jednak w porównaniu z osobami o prawidłowym rozwoju bądź osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim spostrzeżenia ich są niedokładne i nie odzwierciedlają w sposób adekwatny otaczającej rzeczywistości. Sam proces spostrzegania jest również wolniejszy. Dostrzegają one mniejszą liczbę przedmiotów niż osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym. Koncentrują mimowolną uwagę na przedmiotach i czynnościach, które budzą ich żywe zainteresowanie. Charakteryzuje ich brak uwagi dowolnej i niewielka trwałość uwagi mimowolnej.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym charakteryzują się bardzo powolnym nabywaniem nowych Umiejętności, przez wiele lat uczą się rozumienia i posługiwania mową

(częstokroć przez całe życie nie nabeżdżą tej umiejętności w stopniu zadowalającym). Niektóre nie potrafią mówić z powodu uszkodzeń ośrodkowego układu nerwowego.

Edukacja osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym polega na integralnej realizacji funkcji dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły, z uwzględnieniem specyficznych form i metod pracy oraz zasad nauczania opisanych przez współczesne nauki społeczno-pedagogiczne. Nauczanie winno być całościowe, zintegrowane, oparte na wielozmysłowym poznawaniu świata. Dodatkową troską otoczeni są uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym, wobec których działania edukacyjne przez cały okres kształcenia w szkole podstawowej, a następnie w gimnazjum są ukierunkowane na zaspokajanie specyficznych potrzeb tych uczniów, odpowiednio do ich możliwości psychofizycznych. W pracy z uczniem należy uwzględniać jego indywidualne prawo do rozwoju. *Podstawa programowa katechezy*, uwzględniając założenia edukacji tych osób w Polsce, nie wyróżnia odrębnych celów, zadań ani treści nauczania dla kolejnych etapów edukacyjnych w szkole podstawowej i gimnazjum.

Katecheza uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym opiera się na indywidualnych programach katechetycznych, opracowanych przez katechetów i specjalistów w oparciu o *Podstawę programową katechezy* i zatwierdzonych przez biskupa diecezjalnego, choć nie wyklucza się tworzenia programów ogólnopolskich.

Czas zajęć i przerw powinien być dostosowany do możliwości i potrzeb uczniów. Nawet niewielkie postępy ucznia powinny być pozytywnie odbierane i wzmacniane przez katechetę; brak postępów nie podlega wartościowaniu negatywnemu. W pracy katechetycznej ważne jest, aby nawiązać współpracę z rodziną i proboszczem oraz przygotować wspólnotę parafialną do przyjęcia ucznia, zaakceptowania go i udzielania mu pomocy. W całym procesie katechetycznym pożądanym jest udział rodziców (prawnych opiekunów) w konsultacjach na temat postępów i trudności ucznia oraz wspieranie przez szkołę i parafię ich wysiłków we wprowadzanie go w życie wyznawanej przez nich wiary.

c. Charakterystyka psychopedagogiczna osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim stanowią ok. 0,05% osób ogólnej populacji, ok. 1-2% wszystkich osób z niepełnosprawnością intelektualną. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim mają iloraz inteligencji niższy niż 20, co w praktyce oznacza, że osoby dotknięte tym stopniem upośledzenia mają poważne ograniczenia zdolności rozumienia i spełniania poleceń lub instrukcji. Większość z nich nie może poruszać się lub ich możliwości w tym zakresie są bardzo ograniczone. Osoby te są zdolne jedynie do zupełnie podstawowych form niewerbalnej komunikacji. Brak u nich zdolności do dbania o własne podstawowe potrzeby, a jeśli nawet ona jest, to bardzo mała, więc wymagają one stałej pomocy i nadzoru. Wskazówki diagnostyczne klasyfikacji ukazują poziom rozumienia i posługiwania się językiem, który jest ograniczony, a w najlepszym wypadku sprowadza się do rozumienia podstawowych poleceń i wyrażania prostych prośb. Mogą też wykształcić się u tych osób najbardziej podstawowe i proste wzrokowo-przestrzenne umiejętności sortowania i dopasowywania oraz zdolność do ograniczonego udziału w domowych i praktycznych zadaniach przy odpowiednim nadzorze i kierowaniu. U tych osób z reguły wykrywalna jest etiologia organiczna. Występują u nich często ciężkie wady neurologiczne lub fizyczne utrudniające poruszanie się, jak padaczka oraz uszkodzenia wzroku i słuchu. Całościowe zaburzenia rozwoju w ich najcięższej postaci, a zwłaszcza atypowy autyzm, są szczególnie częste głównie u tych osób, które potrafią się poruszać.

Praca rewalidacyjno-wychowawcza z dziećmi z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim to praca z dziećmi mającymi potencjał rozwojowy mało znany i niewykorzystany. Wbrew obiegowym opiniom, terapia osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną wymaga ogromnej wiedzy i olbrzymich umiejętności. Osoba z głęboką niepełnosprawnością intelektualną jest całkowicie zależna od innych ludzi. Często jest zagubiona nie tylko w otaczającej rzeczywistości, lecz także wśród najbliższych. Jej sposób komunikacji jest często niezrozumiały dla innych, dlatego rola nauczyciela jest niezastąpiona. To on pełni funkcję tłumacza zachowań dziecka. Wymaga się od nauczycieli nie tylko wiedzy, lecz także intuicji, cierpliwości, pokory, a zwłaszcza miłości. Nie ma w tym zakre-

nie żadnych ogólnych programów nauczania, dla każdego bowiem dziecka trzeba tworzyć programy indywidualne. Przed opracowaniem takiego programu jest konieczna diagnoza umiejętności funkcjonalnych, która ma formę opisową. Wychowawca wraz z zespołem specjalistów powinien uświadomić sobie, co uczeń potrafi, czyli jak się porozumiewa, porusza, poznaje świat, co o nim wie itd. Diagnoza umiejętności funkcjonalnych obejmuje liczne dane. Jej celem jest jak najbardziej szczegółowe opisanie zachowań ucznia po to, aby go jak najlepiej poznać i na tej postawie przygotować indywidualny program edukacyjny zawierający umiejętności, których uczeń jeszcze nie ma, a których jest w stanie się nauczyć.

Opanowanie nieskomplikowanych umiejętności praktycznych przez uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim jest zadaniem złożonym. Obecnie istnieje opis wielu metod, które służą do nauki opanowywania przez dzieci prostych sytuacji życiowych. Współcześni pedagodzy, charakteryzując uczenie się dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim, zwracają uwagę na ich specyficzne trudności w wykorzystaniu wyuczonych zachowań w nowych warunkach środowiskowych. Uważają, że zjawisko zapominania po wakacjach wcześniej nabytych umiejętności nie jest wynikiem tylko złej pamięci uczniów i niekontynuowania ćwiczeń przez rodziców; zwracają uwagę na niedopatrzenia w konstruowaniu indywidualnych programów nauczania, które pomijają zajęcia prowadzące do osiągnięcia generalizacji i utrwalania umiejętności. Opracowane wskazania w tym zakresie mogą pomóc nie tylko pedagogom, lecz również katechetom, w odejściu od koncepcji trenowania nawyków, opanowane umiejętności bowiem nie zostają automatycznie wykorzystane przez dziecko we wszystkich okolicznościach. Dlatego dla uczniów, którzy już osiągnęli w swoim rozwoju piąte lub szóste stadium inteligencji sensomotorycznej, można wykorzystać m.in.: modyfikowanie sekwencji czynności; wprowadzanie nieprzewidzianych okoliczności; wykorzystanie różnorodnych pomocy i materiałów; ćwiczenie umiejętności dokonywania wyborów; wykorzystanie naturalnych konsekwencji; wykorzystanie w programie najczęstszych okoliczności; uczenie funkcjonalnych, ważnych dla dziecka i jego rodziny zachowań; ćwiczenie płynności zachowania; ćwiczenie we właściwym otoczeniu; ogólne programowanie umiejętności i wprowadzenie zachowań towarzyszących. Celem edukacji, również w wymiarze religijnym, jest nie tylko nauczenie dziecka nowej umiejętności, ale także stosowanie jej we wszystkich sytuacjach, w któ-

rych jest to konieczne. Dopiero po dłuższym czasie, jeśli dziecko nadal stosuje wyuczoną umiejętność w różnych okolicznościach, można zakładać, że nastąpiła generalizacja i że umiejętność ta na trwałe weszła do postawy ucznia.

Praktyka wykazuje, że katecheci posługujący wśród osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim odkrywają potrzebę rozwoju duchowego tych osób. Komunikację niewerbalną nazywają komunikacją serca. Tworzą atmosferę, która umożliwi uczniom przeżywanie *sacrum* we wspólnocie religijnej, z jej specyficzną symboliką, muzyką, śpiewem i zapachem. Tworzą warunki do uczestniczenia tych osób w życiu Kościoła przez udział we wspólnej modlitwie i w uroczystych obchodach świąt kościelnych; umożliwiają obecność w miejscach kultu oraz przystępowanie do sakramentów świętych.

W katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim potrzebne jest większe zaangażowanie duszpasterskie w stosunku do tych rodzin, które stawiają czoła trudnemu zadaniu wychowania swoich dzieci. Na wzór Dobrego Pasterza w sposób mądry i roztropny należy docierać do każdej osoby, bez względu na jej ograniczenia (FC 77). Rodzina jest miejscem, gdzie szczególną troską winno być otoczone dziecko i gdzie należy rozwijać głęboki szacunek dla jego godności osobistej. Odnosi się to do każdego dziecka, ale szczególnie ważne staje się wobec dziecka wymagającego opieki całkowitej. Kościół, ukazując rolę rodziny troszczącej się o każde dziecko przychodzące na świat i otaczającej je czułą i rzetelną opieką, wypełnia swoje podstawowe posłannictwo, powołany jest bowiem do objawiania i przedstawiania na nowo przykładu i przykazania Chrystusa Pana, który postawił dziecko w samym centrum Królestwa Bożego, mówiąc: *Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy Królestwo Boże* (Mk 10, 14). Odnośnie do osób niepełnosprawnych, Magisterium Kościoła wskazuje na takie wartości, jak przyjęcie, miłość, szacunek oraz wieloraką i jednolitą służbę materialną, uczuciową, wychowawczą i duchową (FC 26). Troska duchowa przejawia⁵¹ się w przygotowaniu tych osób do życia sakramentalnego. Odpowiedzi⁵² od Magisterium Kościoła doczekali się ci, którzy mieli wątpliwości co do tego, czy Komunię Świętą mogą przyjąć osoby z niepełnosprawnością⁵³ w stopniu głębokim bądź inne niemające możliwości komunikacji werbalnej- Benedykt XVI w adhortacji *Sacramentum caritatis*, będącej wyrazem⁵⁴ oski o zapewnienie Komunii eucharystycznej wszystkim osobom nie-

pełnosprawnym intelektualnie, podkreśla, że otrzymują one Eucharystie w wierze, również w wierze ich rodziny lub wspólnoty, która im towarzyszy (SC 58).

2. Podstawa programowa katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym

Cele katechetyczne - wymagania ogólne

Celem nauki religii uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym jest rozwijanie zdolności we wzroście w świętości, wprowadzanie do funkcjonowania we wspólnocie wierzących, rozumienia i przyjmowania za własne przykazania miłości Boga i ludzi, a przede wszystkim wyposażenie - stosownie do możliwości - w takie umiejętności i wiadomości, które pozwolą na postrzeganie siebie jako dzieci Bożych, stworzonych na Jego obraz i podobieństwo, oraz na pełne uczestnictwo w życiu sakramentalnym.

Zadania katechezy	Zadania nauczyciela religii	Treści - wymagania szczegółowe	
		Wiadomości	Uczeń
Rozwijanie poznania wiary	Pomoc w doświadczeniu miłości Boga	Bóg kocha wszystkich ludzi Wszyscy ludzie są dziećmi Boga i są zdolni do wzrostu w świętości	Ze względu na specyficzny charakter katechezy uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, a także indywidualne tempo i zakres nauki każdego ucznia, osiągnięcia wynikające z poszczególnych zadań katechezy są planowane indywidualnie. Dokonywana okresowo przez katechetę, po konsultacji z zespołem specjalistów, wielospółeczna ocena funkcjonowania ucznia

		umożliwia modyfikowanie indywidualnego programu katechezy i dostosowanie poziomu oczekiwanych osiągnięć ucznia do jego możliwości.
Odkrywanie piękna przyrody i otaczającego świata oraz Bogajako jego Dawcy	Dary, które ludzie otrzymują od Boga Przyrodą jako dar Boga Istnienie świata niematerialnego	
Tworzenie sytuacji edukacyjnych sprzyjających odkrywaniu, kim jest Bóg, i budowaniu Jego prawdziwego obrazu	Podstawowe pojęcia religijne: Bóg Ojciec, Jezus Chrystus, Duch Święty, Kościół, Maryja, święci, aniołowie, modlitwa	
Przybliżanie podstawowych prawd wiary	Bóg jest Stworzycielem świata Jezus jest Słowem Boga Chrystus umarł i zmartwychwstał dla nas Duch Święty prowadzi i umacnia życie Kościoła Kościół realizuje posłannictwo Chrystusa Powtórne przyjście Pana	
Uczenie zasad życia chrześcijańskiego	Wszyscy ochrzczeni jako rodzina dzieci Bożych	
Tworzenie sytuacji edukacyjnych do poznania Pisma Świętego jako słowa Boga	Bóg, który dał człowiekowi Pismo Święte	
Wykorzystanie sytuacji życiowych do rozwijania umiejętności komunikacyjnych uczniów i wyjaśniania doświadczeń w świetle wiary	Bóg troszczy się o wszystkich ludzi	
Wychowanie liturgiczne	Kształtowanie umiejętności modlitwy	Modlitwa jako spotkanie z Bogiem, w czasie którego można do Niego mówić i słuchać Go
	Kształtowanie postawy zaufania jako podstawy nawrócenia i pokuty - fundamentów pełnego przeżycia sakramentu pojednania	Bóg Miłosiernym Ojcem Sakrament pokuty i nawrócenia Warunki sakramentu pokuty Pierwsze piątki miesiąca

	Tworzenie warunków do pełnego i aktywnego uczestnictwa w Eucharystii	Kościół jako szczególne miejsce spotkania z Bogiem Eucharystia jako sakrament jedności i miłości zbawczej, krzepiącej uczy, obecności Chrystusa Poszczególne części Mszy Świętej (znaczenie gestów, obrzędów, I postaw, pozdrowień i wezwań)
	Przybliżanie zwyczajów chrześcijańskich związanych z obchodami roku I liturgicznego	Podstawowe zwyczaje związane z rokiem liturgicznym
	Tworzenie warunków do przyjęcia sakramentu bierzmowania	Bierzmowanie w ekonomii zbawienia Znaki i obrzędy bierzmowania
Formacja moralna	Tworzenie sytuacji sprzyjających odróżnieniu dobra od zła Uczenie zasad życia według przykazania miłości Boga i bliźniego	Przykazanie miłości Boga i bliźniego Związek z Bogiem zapoczątkowany w chrzcie świętym i wynikające z tego konsekwencje
	Przybliżanie wybranych wydarzeń z historii zbawienia urzeczywistniających się w życiu ucznia	Wiara jako źródło ludzkiej życzliwości, pogody ducha, radości Nauczanie Jezusa w przypowieściach
	Kształtowanie sumienia na podstawie przykazania miłości w Dekalogu i Ewangelii	Dekalog wyrazem troskliwej miłości Boga wobec ludzi Wiara i zaufanie Bogu Szacunek wobec Boga Niedziela jako najważniejszy dzień dla chrześcijanina Postawa szacunku wobec rodziców i innych dorosłych oraz właściwe odniesienia do drugich: wdzięczność, gotowość do dzielenia się z innymi, wzajemne obdarowywanie się, ale też przeproszanie Zagrożenie zdrowia własnego i innych Właściwe postawy w stosunku do otaczającego środowiska, przyrody Właściwa postawy wobec własnego ciała Szacunek i troska o własność swoją, cudzą i wspólną Postawa prawdomówności i uczciwości

Wycho- wanie do modlitwy	Przygotowanie do celebracji liturgicznych umożliwiających doświadczenie relacji z Bogiem Zapewnienie uczestnictwa w modlitwie dziękczynnej, uwielbienia, przeproszenia i prośby Włączenie w modlitwę z najbliższymi, grupą rówieśniczą i wspólnotą kościelną	Szacunek do wartości doczesnych Ewangelia miłości zasadą życia dzieci Bożych Modlitwa jako forma kontaktu z Bogiem Słowo Amen Modlitwa jako czas, w którym Bogu można dziękować, chwalić Go, przeproszać i prosić Podstawowe modlitwy chrześcijańskie
Wychowa- nie do życia wspólnoto- wego	Uczenie zasad współżycia społecznego Pomoc w pogłębieniu związku z życiem Kościoła Zaangażowanie w różne wspólnoty i stowarzyszenia religijne	Wszyscy mają przed Bogiem równe prawa Wspólnota rodzinna, szkolna i Kościoła <u>Uczynki miłosierdzia</u> Obowiązki wynikające z chrztu świętego Każdy człowiek żyje razem z innymi ludźmi, którzy są dziećmi Boga
Wprowa- dzenie do misji	Budzenie chęci pomocy innym Umożliwienie dawania świadectwa, na miarę możliwości osób, we własnym środowisku życia	Jezus Chrystus posłał swoich uczniów na cały świat Kościół wspólnotą misyjną

Zalecane warunki i sposoby realizacji

Dla zapewnienia ciągłości wychowania i kształcenia religijnego, katecheci przejmujący nowe klasy powinni znać wcześniejszy etap rozwoju religijnego dzieci.

Należy zadbać, aby w każdej szkole była sala katechetyczna bądź przynajmniej kąciak religijny. Zalecane jest wyposażenie sali katechetycznej w pomoce dydaktyczne i przedmioty potrzebne do zajęć (sprzęt audiowizualny, komputery ze specjalnym oprogramowaniem - zwłaszcza dla osób "nie posługujących się mową werbalną, biblioteczka itd.)

W celu nawiązania poprawnej komunikacji z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie powstały nowe metody i środki dydaktyczne. Osoby pozbawione daru mowy werbalnej, zarówno czynności mówienia, jak i - proporcjonalnie do zaburzeń intelektu - czynności rozumienia, mogą w procesie rozwoju nabywać niepożądanych cech charakteru, np. nieśmiałości, skrytości, poczucia mniejszej wartości i niepełnej sprawności. Problemy w sferze komunikacji są przyczyną cierpienia i rodzą chęć ich zamaskowania. Osoba z trudnościami komunikacyjnymi jest albo znerwicowana i nadmiernie pobudzona, albo, przeciwnie, wycofująca się z kontaktów; zawsze jest smutna i niezycliwie nastawiona do siebie i życia. Magisterium Kościoła zachęca katechetów do ciągłego poszukiwania nowych języków, aby każdy mógł usłyszeć Dobrą Nowinę o zbawieniu. W zależności od strategii edukacyjnej ośrodka, w którym ma miejsce katecheza, powinno się używać takiego języka, jaki jest znany uczniom. Może to być np. tablica Blissa, czy wspomagająca i alternatywna komunikacja w postaci piktogramów, czy też inna forma komunikacji. Na katechezie uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną i problemami komunikacyjnymi winni otrzymywać środki dydaktyczne dostosowane do ich możliwości.

Przy stosowaniu środków dydaktycznych na katechezie istotne jest to, aby katecheta pojmował je szeroko, a nie tylko jako przedmioty służące upogładowieniu procesu kształcenia. Odpowiednio dobrane środki dydaktyczne mają nie tylko ułatwiać pracę, ale także prowadzić do autentycznego dialogu z osobami, bez względu na stopień ich niepełnosprawności intelektualnej. Szczególnie w pracy z tymi adresatami katechezy trzeba się wystrzegać monologu i, respektując prawo każdego do własnego tempa rozwoju, prowadzić dialog za pomocą wszystkich dostępnych środków dydaktycznych. Najważniejsze jest, aby środki te prowadziły uczniów do dialogu z Jezusem Chrystusem.

Katecheta specjalny musi znać zasady wychowania i nauczania i musi się nimi kierować. Wybór metod i form katechezy oraz dobór środków katechetycznych należy do katechety. Uwzględniając dorobek pedagogiki specjalnej, nie może on zapominać o celu katechezy, która ma uwzględniać zasady wierności Bogu i człowiekowi, chrystocentryzmu oraz organicznego związku modlitwy z katechezą. Praktyka katechetyczna potwierdza prawdę, że im większa znajomość metod, form i środków dydaktycznych, tym trafniejszy wybór.

3. Współpraca środowisk katechetycznych w katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym

a. Rodzina

1. Postawy rodziców wobec narodzin dziecka z niepełnosprawnością intelektualną są różne. Postawy środowiska wobec tych rodzin są często wypadkową niskiej świadomości przeżywanych przez nie problemów. Współpraca z rodzicami ma zapobiegać nie tylko marginalizacji rodzin dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, ale także - zgodnie z misją ewangelizacyjną- automarginalizacji rodzin, które pod wpływem szoku zamykają się w kręgu własnych problemów.

2. Współpraca z rodzicami ma podkreślać prawdę, że wychowanie religijne nie ogranicza się do posyłania dziecka do kościoła czy na katechezę. Rodzice przez swój przykład i słowo mają doprowadzić dziecko do Chrystusa i nauczyć je przyjacielskiego dialogu z Nim, ciągłego odpowiadania na wezwania Boże. Jednak praktyka wykazuje, że często rodzice, biorąc pod uwagę deficyty licznie występujące u dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, z obawą i rezerwą podchodzą do ich wychowania religijnego. Dlatego posługa katechetyczna wobec tych rodzin w parafii i w szkole powinna cechować się dużą troską, serdecznością oraz otwartością na problemy i wątpliwości rodziców. Istnieje konieczność tworzenia ewangelicznego klimatu, w którym rodzice będą mieli poczucie, że ktoś im towarzyszy na drodze religijnego wychowania dzieci.

3. Katecheta ma obowiązek dotarcia do wszystkich rodziców, także tych oddalonych od Kościoła. Wśród działań podejmowanych od niedawna należy wymienić możliwość kontaktu dwóch rodzin: rodziny zaniedbanej religijnie z rodziną żywej wiary. W takim katechumenacie międzyrodzinnym chodzi o doprowadzenie rodziny zaniedbanej religijnie bądź zamkniętej w swoich problemach do dojrzałości w wierze. Takie rodziny można również skontaktować z grupami wspólnoty ruchu Wiara i Światło bądź innymi wspólnotami przeżywającymi po chrześcijańsku tajemnicę niepełnosprawnego dziecka w rodzinie.

b. Parafia

1. Obecnie istnieje niebezpieczeństwo, że po objęciu nauką religii w szkołach specjalnych prawie wszystkich osób z niepełnosprawnością intelektualną w pewien sposób zostanie przeoczone to, że katecheza, będąc *ze swej strony aktem eklezjalnym* (DOK 78), domaga się przede wszystkim uznania Kościoła jako jej prawdziwego podmiotu. On bowiem jest rzeczywistym nauczycielem wiary, którego nie mogą zastąpić inne podmioty życia społecznego, np. szkoła czy ośrodek szkolno-wychowawczy, a więc tym bardziej nie mogą one stanowić jedynej jej realizacji i rozwoju. Katecheza jest też podstawowym sposobem wtajemniczenia chrześcijańskiego *i jest ściśle złączona z sakramentami wtajemniczenia* (DOK 65), co urzeczywistnia się najbardziej i najskuteczniej w parafii.
2. Skuteczność katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną uzależniona jest od wspólnoty wiary i miłości braterskiej. Od początku istnienia Kościoła katecheza nie była przedsięwzięciem indywidualnym, lecz dokonywała się we wspólnocie. Zadaniem proboszcza w parafii jest nie tylko zorganizowanie katechezy dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale także stworzenie klimatu wiary i braterskiego przyjęcia tych grup katechetycznych. Sama otwarta postawa proboszcza nie wystarczy. Jego zadaniem jest stworzenie takiej wspólnoty chrześcijańskiej, w której nikt nie będzie marginalizowany, a która przez świadectwo życia stanie się sama w sobie żywą katechezą.
3. Istotne jest, aby osoba z niepełnosprawnością intelektualną była traktowana zgodnie z jej wiekiem rzeczywistym, a nie intelektualnym. Młoda osoba z niepełnosprawnością powinna być traktowana jak młoda osoba, dorosły jak dorosły, a nie dożywotnio jak dziecko. Zadaniem katechety i całej wspólnoty parafialnej jest przeciwstawienie się działaniu osób z niepełnosprawnością intelektualną poniżej ich realnych możliwości; osoby te bowiem mają tendencję do zaniżania swoich możliwości.
4. Ważne jest, aby parafie zapewniły osobom z niepełnosprawnością intelektualną możliwość przyjęcia wszystkich sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego we właściwym wieku oraz wzięcia udziału w normalnym programie przygotowań. Dla większości dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną może to mieć miejsce w wieku, w jakim zazwyczaj ten sakrament jest przyjmowany w danej parafii lub diecezji. Decyzja o przełożeniu na późniejszy czas przyjęcia jakiegoś sakramentu

może być podjęta za zgodą rodziców (opiekunów prawnych). Kryterium przyjęcia sakramentów to nie rozwój intelektualny, lecz wiara osób z niepełnosprawnością intelektualną bądź - w przypadku niemożności komunikacji werbalnej - wiara ich rodziców lub wspólnoty, która im towarzyszy (SC 58).

4. Katecheza osób z autyzmem

Katecheza osób z autyzmem wymaga przygotowania indywidualnych, a w niektórych przypadkach grupowych, programów katechetycznych. Istotne jest, aby katecheci - na miarę swych możliwości, przed przygotowaniem i zatwierdzeniem przez władze kościelne indywidualnego lub grupowego programu nauczania - dobrze poznali specyfikę autyzmu. Wykaz całościowych zaburzeń rozwojowych ukazuje całe spektrum tego problemu: autyzm dziecięcy (obejmujący autyzm wieku dziecięcego, psychozę dziecięcą, zespół Kanner), autyzm atypowy (obejmujący atypową psychozę dziecięcą, niepełnosprawność intelektualną z cechami autystycznymi), zespół Retta, inne dziecięce zaburzenia dezintegracyjne, zaburzenia hiperkinetyczne z towarzyszącą niepełnosprawnością intelektualną i ruchami, zespół Aspergera (obejmujący psychopatię autystyczną i schizoidalne zaburzenia dziecięce) oraz inne całościowe zaburzenia rozwojowe i nieokreślone całościowe zaburzenia rozwojowe.

Głównymi objawami autyzmu są jakościowe nieprawidłowości wzajemnych interakcji społecznych, jakościowe nieprawidłowości w porozumiewaniu się oraz ograniczone, powtarzające się i stereotypowe wzorce zachowania, zainteresowań i aktywności.

Gdy autyzm łączy się z niepełnosprawnością intelektualną, należy stosować *Podstawę programową katechezy* dla osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz dydaktykę dla osób z autyzmem.

5, Katecheza osób z niesłyszącymi lub słabo słyszącymi

Katecheza dla niesłyszących dzieci i młodzieży wymaga specjalnego przygotowania, znajomości psychiki dziecka niesłyszącego, przestrzegania określonych zasad nauczania, znajomości specjalnych metod, a przede

wszystkim znajomości języka migowego. Spośród wielu cech umysłowych, podkreślających odrębność psychiki dziecka niesłyszącego, najistotniejsze dotyczą sfery poznania. Osoby te nie są pozbawione zdolności poznawczych, ale poznanie przez nich rzeczywistości jest ograniczone. U dziecka niesłyszącego pierwsze wiadomości i umiejętności wytwarzają się na podstawie wzroku, węchu, smaku oraz dotyku. Dziecko to odbiera bodźce wzrokowe, smakowe, węchowe i dotykowe, lecz nie łączy ich z nazwą, gdyż jej nie słyszy. Nie kojarzy więc symbolu dźwiękowego z pojęciem. Brak mowy słownej w sposób pośredni ogranicza myślenie abstrakcyjne i rozwój umysłowy osób niesłyszących. Osoby te osiągają społeczną dojrzałość poniżej przeciętnej normy słyszących ludzi. Cała struktura osób niesłyszących jest nastawiona na wrażenia wzrokowe. Spostrzeżenia dziecka są z reguły niepełne, bardzo niedoskonałe. Powoduje to często złe zrozumienie i fałszywą interpretację obserwowanych zjawisk.

W katechezie osób z wadami słuchu należy stosować *Podstawę programową katechezy* dla szkół masowych. Stosując jednak ten dokument, należy zwrócić uwagę na przedstawianie pojęć trudnych. Podobnie, aby nie wprowadzić aspektu magicznego, należy odpowiednio przedstawiać cuda Jezusa, które dotyczą głównie treści objawionych w znakach cudotwórczych. Szczególną uwagę należy zwrócić na stopniowe wprowadzanie do wspólnoty Kościoła. Duża część tej grupy katechizowanych bardziej jest skoncentrowana na relacji ja-ty, aniżeli na relacji my-ogół. Najtrudniejszym zadaniem katechezy będzie poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o sens cierpienia. Gdy wada słuchu łączy się z niepełnosprawnością intelektualną, należy stosować *Podstawę programową katechezy* dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

W niektórych ośrodkach wychowawczych w kontakcie z osobami niesłyszącymi zwraca się uwagę na odczytywanie mowy z układu ust. W innych z kolei akcentuje się tzw. totalną metodę kontaktu, w skład której wchodzi wyraźne wypowiedanie słów, znaki migowe, mimika twarzy, gesty ciała i zastosowanie środków technicznych, w postaci obrazów, plansz, układanek, przeźroczy i filmów. Katecheta powinien dobrze poznać i kontynuować metodę pracy stosowaną w ośrodku, w którym posługuje. Powinien też ściśle współpracować z duszpasterstwem osób niesłyszących w swojej diecezji.

6. Katecheza osób niewidomych i słabo widzących

W aspekcie pedagogicznym dzieci z uszkodzonym wzrokiem dzieli się na trzy kategorie. Pierwsza to dzieci niewidome, które nic nie widzą. Do grupy tej zaliczane są także dzieci mające poczucie światła. Dzieci tej grupy nie mogą przy pomocy wzroku odróżniać kształtów, przedmiotów, ruchu i innych zjawisk zachodzących w przestrzeni. Druga grupa dzieci z uszkodzonym wzrokiem to dzieci szczątkowo widzące. Ostrość ich wzroku wynosi od 0,05, a pole widzenia zawężone jest do 20 stopni. Według definicji medycznej, dzieci te zaliczane są do osób niewidomych. Mogą one z pomocą resztek wzroku postrzegać zarysy dużych przedmiotów, ruch, barwy i poruszać się w przestrzeni. Trzecia grupa dzieci z uszkodzonym wzrokiem to dzieci słabo widzące. Ostrość ich wzroku waha się od 0,06 do 0,25. Ograniczenie pola widzenia w tej grupie wynosi do 30 stopni. Przepisy ministerialne wyróżniają dwie grupy dzieci: niewidome i słabo widzące. Dzieci niewidome to takie, które wskutek braku wzroku posługują się pismem punktowym. Natomiast dzieci słabo widzące to takie, które mogą posługiwać się pismem czarnodrukowym.

Struktura poznania u dzieci niewidomych ma charakter dotykowo-słuchowy, co oznacza, że w procesie poznawczym zmysły dotyku i słuchu odgrywają kluczową rolę. Są one wspierane przez inne zmysły. Dotyk i słuch są wykorzystywane także w orientacji przestrzennej i poruszaniu się oraz w wykonywaniu czynności samoobsługowych. Oznacza to, że obrazy przedmiotów i zjawisk, jakie posiadają dzieci niewidome, pozbawione są elementów, które związane są ze wzrokiem, takich jak światło i barwy, oraz to, że dzieci te muszą być uczone sposobów poruszania się i czynności samoobsługowych przy pomocy technik bezwzrokowych.

Podczas nauki szkolnej dzieci niewidome posługują się pismem punktowym Braille'a i korzystają ze specjalnych pomocy dydaktycznych. Dojrzałość szkolna dzieci niewidomych oznacza umiejętność wykonywania wszystkich czynności samoobsługowych, do których zalicza się m.in. samodzielne ubieranie i rozbieranie się, korzystanie z toalety i mycie się. W nauce szkolnej dzieci słabo widzące posługują się przede wszystkim technikami wzrokowymi. Posługują się one głównie pismem płaskim, czarnodrukowym. Korzystają one przy tym z pomocy optycznych lub używają odpowiednio powiększonego druku. Mogą one korzystać z metod wizualnych, które jednak muszą być odpowiednio zaadaptowane do stopnia

ich niepełnosprawności. Posługiwanie się technikami wzrokowymi przez dzieci słabo widzące, jak pisanie czy czytanie przebiega wolniej niż w wypadku dzieci widzących. Dzieci słabo widzące nie stanowią jednolitej grupy.

Realizacja celu katechezy, jakim jest doprowadzenie katechizowanego do spotkania z Chrystusem, a także do osiągnięcia dojrzałości jego wiary, wymaga uwzględnienia specyfiki jego osoby. W wypadku dzieci niewidomych i słabo widzących katecheta uwzględnia uwarunkowania płynące z niepełnosprawności wzroku i jej skutki w ich życiu codziennym, wychowaniu i kształceniu. Niepełnosprawność skutkuje bowiem nie tylko w ich życiu osobistym, lecz także ma wpływ na ich sytuację życiową i funkcjonowanie w środowisku rodzinnym, szkolnym i parafialnym. W procesie katechizacji uczniów z uszkodzonym wzrokiem szczególnego znaczenia nabiera współpraca katechety z rodzicami, z wychowawcą klasy, z psychologiem i szkolnym pedagogiem oraz szeroko rozumianym duszpasterstwem osób niewidomych.

W katechezie osób niewidomych i słabo widzących należy stosować *Podstawę programową katechezy* dla szkół masowych. Gdy utrata wzroku łączy się z niepełnosprawnością intelektualną, należy stosować *Podstawę programową* dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.